

The background of the cover is a medieval manuscript illustration. It depicts a king with long, wavy blonde hair, wearing a golden crown adorned with red, blue, and purple jewels. He is dressed in a rich, patterned robe with red and gold details. His hands are outstretched in front of him. In the background, a stone castle with a prominent tower and arched windows is visible against a dark blue sky. The overall style is characteristic of late medieval manuscript illumination.

magazin istoric

ANUL XVI Nr. 4 (181) APRILIE 1982

magazin istoric

Revistă de cultură
istorică

Anul XVI
Nr. 4 (181)
aprilie 1982

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA

NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DIMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

SUMAR

Epoca lui Ștefan cel Mare: <i>Leon Șimanschi, Ștefan S. Gorovei, Antonie Plămădeală</i>	2
Titulescu văzut de contemporani: <i>Valentin Lipatti</i>	14
Nicolae Iorga așa cum l-am cunoscut (II): <i>G.T. Kirileanu</i>	17
Agonia Republicii de la Weimar: <i>Georges Castellan</i>	21
Congresul-conferință al cercurilor socialiste și al sindicate- lor — 1906	26
Harta Daciei la 1595: <i>Constantin Simionescu</i>	28
Românii și renașterea statului național bulgar: <i>Constantin N. Velichi</i>	30
O scrisoare a profesorului R.V. Jones către Magazin istoric	33
Londra — cronicarii despre seismul din 1580: <i>Alan Haynes</i>	36
München 1938. „Adevăruri” lipsite de adevăr: <i>Ioan Talpeș, Marian Ștefan</i>	37
Setea de istorie	42
Figaro și Lumea Nouă: <i>Ana Maria Șerbănescu</i>	48
Din nou despre Ebla: <i>Françoise Monier</i>	52
Moda de-a lungul veacurilor: <i>Florentina Dolghin</i>	55
• Cărți sosite la redacție... 33 • Concursul Magazin istoric 15 + 1... 46 • Poșta Magazin istoric... 62	

COPERTELE NOASTRE

①④ Domnia lui Ștefan cel Mare (1457-1504) a constituit o epocă de mare înflorire a țării românești a Moldovei. **Coperta 1:** Ștefan cel Mare — tablou votiv de la ctitoria sa Pătrăuți; în medalion, cahlă de teracotă, cu stema Moldovei și diferite reprezentări de epocă. **Coperta 4:** clădită în vremea Movileștilor, Sucevița, constituie o clocventă ilustrare a influenței pe care epoca lui Ștefan cel Mare a avut-o sub raport cultural asupra unei îndelungi perioade din istoria românească (**Epoca lui Ștefan cel Mare**, p. 2)

② Cum se îmbrăcau oamenii în Țările de Jos (sec. XV)? Iată o mărturie semnificativă, o pictură de Jan Van Eyck, intitulată „Portretul soților Arnolfini” (**Moda de-a lungul veacurilor**, p. 55)

③ Cu ocazia împlinirii, la începutul acestui an, a 25 ani de la apariție, revista daneză de cultură istorică **Skalk** publică această ingenioasă istorie în imagini a Danemarcei, de la începuturi până în zilele noastre.

Cinstim pe Ștefan cel Mare, ca și pe ceilalți înaintași care au ținut sus steagul luptei pentru neam, pentru independență, deoarece tocmai datorită acestor legendari eroi, care au făcut totul ca poporul nostru să trăiască liber, am putut, în epoca modernă, să dezvoltăm lupta de eliberare națională și socială pe o treaptă superioară, să o împletim cu lupta de clasă împotriva asupririi burghezo-moșierești, să înfăptuim revoluția socialistă, să asigurăm victoria socialismului pe pământul României.

NICOLAE CEAUȘESCU

EPOCA LUI ȘTEFAN CEL MARE

Dr. LEON ȘIMANSCHI,

Institutul de istorie și arheologie
„A. D. Xenopol“, Iași

Cu aproape 100 ani în urmă, în efortul său de sintetizare și restructurare a istoriografiei românești, A.D. Xenopol supunea domnia lui Ștefan cel Mare¹ unei noi modalități de reflectare istorică, în cadrul căreia prezentarea evenimentelor în evoluția lor rezulta nemijlocit dintr-un ansamblu de fapte științifice analizate, ce încercau să explice extensiunea necontenită — în epocile următoare — a operei voievodului moldovean. Analizând influența decisivă a domniei lui Ștefan asupra unei perioade ce se întindea pînă în 1546, deci la aproape jumătate de secol după moartea voievodului (2 iulie 1504), savantul român definea răstimpul dintre 1457-1546 ca Epoca lui Ștefan cel Mare, identificînd-o cu „timpul luptelor celor mari ale Moldovei pentru păstrarea neafîrnării“ și observînd continuitatea fluxului istoric imprimat de marele voievod de-a lungul următoarelor domnii: Bogdan III (1504-1517), Ștefăniță Vodă (1517-1527)² și Petru Rareș (1527-1538 și 1541-1546)³. Conchizînd că „reputația pe care acesta [Ștefan cel Mare] o lăsase fărlei sale se răsfrîngea încă asupra urmașilor“, A.D. Xenopol sublinia, pentru prima dată, cîteva elemente specifice ale epocii ștefanienice. În centrul acesteia se situa, firește, personalitatea lui Ștefan cel Mare, deoarece, în concepția marelui istoric, producerea faptelor istorice se explica, în general, printr-o egală contribuție a „individualităților“ și a „împrejurărilor în care se mișcă dezvoltarea“. Conștient de complexitatea analizei ce o făcea asupra caracterului excepțional al acestei domnii și a epocii pe care a determinat-o, Xenopol nu se mărginea la studierea domniei lui Ștefan doar în cadrele ei naționale, ci disocia, totodată, „valoarea relativă“ a voievodului, de cea „absolută“ și, ca atare, universală, a personalității lui Ștefan cel Mare. De aceea, compararea lui Ștefan cu Temistocle, Cezar sau Carol cel Mare i se părea firească, așa cum și predecesorul lui Xenopol în afirmarea istoriei naționale, Mihail Kogălniceanu, i se părua natural să asemuiască cultul românilor pentru Ștefan, cu cel al arabilor pentru Mahomed, ori al francezilor pentru Napoleon. Mai mult, Xenopol era de părere că „e mai ușor de a ajunge la glorie și la mărire în sinul unui popor mare decît a răsări ca atare din mijlocul unui popor mic“.

Premise favorabile

Desigur, pentru rigoarea spiritului analitic al istoriografiei românești din perioada ulterioară, aprecierile lui Xenopol au fost considerate izvorînd doar din entuziasmul romantic provocat de redescoperirea valorilor excepțio-

nale ale personalității lui Ștefan cel Mare. Iată însă că, după un secol de cercetări istorice intense, după o serie de monografii consacrate marelui voievod, ca și după numeroase studii efectuate asupra diverselor aspecte ale îndelungatei sale domnii, istoriograful contemporan se află în fața aceluiași tulburătoare întrebări: sînt oare compatibile dimensiunile epocii și personalității lui Ștefan cel Mare cu etalonul universalității? Există oare un temei obiectiv și demonstrabil al tratării acestei epoci ca valoare perma-

¹ Despre Ștefan cel Mare revista noastră a publicat numeroase articole de-a lungul anilor: vezi *Magazin istoric*, nr. 1, 3/1967, 2/1968, 2/1971, 1/1974, 1/1975, 7/1976, 7/1979.

² *Magazin istoric*, nr. 2/1974; 3/1978.

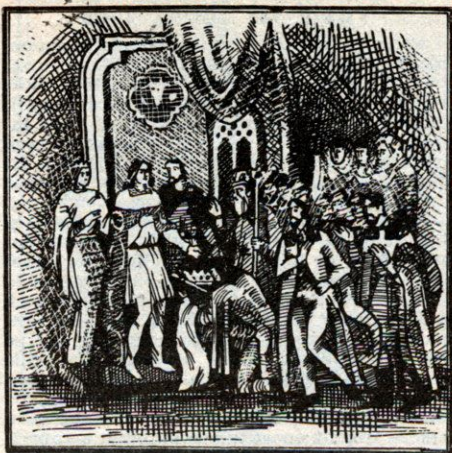
nență a creației umane? Și, în sfârșit, în ce măsură este ea un rezultat al geniului demiurgic al voievodului și în ce măsură este această epocă o creație a poporului?

Observațiile sugestive făcute de A.D. Xenopol constituie puncte de plecare, însă ele nu oferă suficiente posibilități de interpretare. Pentru aceasta se cere o reevaluare a principalelor momente ale domniei.

În primul rând, se cuvine a fi semnalată o creștere numerică a populației, sporul demografic fiind reflectat de mărirea efectivelor totale ale armatei: de la 30 000 oameni, cît număra în ultimii ani de domnie ai lui Alexandru cel Bun, oastea moldovenească — „oastea cea mare” — a crescut la 40 000 în 1475, 60 000 în primii ani ai sec. XVI și aproape 80 000 în 1538. Înmulțirea rapidă a numărului de locuitori a determinat, în mod necesar, profunde mutații în toate domeniile de activitate umană.

Aflat într-o organică dependență cu fenomenul demografic, procesul economic al aceleiași perioade a cunoscut, la rîndul său, o intensă dezvoltare, atît în ceea ce privește producția agricolă (puternic stimulată de introducerea unor utilaje și procedee superioare), cît și în activitatea meșteșugărească. Semnificative pentru amploarea pe care au luat-o meșteșugurile în Moldova lui Ștefan cel Mare sînt, de pildă, măsurile protecționiste luate de regele ungar Matei Corvin: în 1466 el oprea exportul — din Transilvania spre Moldova — al pieilor nelucrate, iar în 1489 interzicea negustorilor moldoveni să vîndă haine la Bistrița, protejînd astfel producția și desfacerea mărfurilor meseriașilor și negustorilor sași din orașele transilvane. Dar nu numai prelucrarea pieilor și confecționarea îmbrăcămintei au luat amploare. Grigore Ureche arată, în *Letopiseșul țării Moldovei*, că cetatea Chilia a fost construită într-o singură vară, lucrarea fiind executată cu 800 zidari, în afară de cei ce alcătuiau mîna de lucru necalificată. Trebuie menționat apoi amplitudinea efortului constructiv din toate orașele și chiar din unele localități rurale. Au fost ridicate sau refăcute cetăți (Roman, Crăciuna, Orhei etc.), curți și palate domnești (Suceava, Hîrlău, Vaslui, Piatra etc.), peste douăzeci de mănăstiri și lăcașuri bisericești. Dezvoltarea impetuoasă a meșteșugurilor este evidențiată și prin apariția întîrilor bresle — forme superioare de organizare a meșteșugarilor — la Suceava (1472), Baia (1510).

Nu mai puțin adecvat marilor înfăptuiri se dovedea a fi și angrenajul social al vremii, în măsura în care raporturile medievale de înegalitate și exploatare îngăduiau progresul general. Complet feudalizată încă de la începutul sec. XV, societatea moldovenească parcuruse — după domnia bogată în realizări a lui Alexandru cel Bun¹ — o perioadă de acută criză politică (1432-1457), provocată de incompatibilitatea marelui domeniu feudal și a aristocratismului (spre care tindeau boierii

Incoronarea lui Ștefan cel Mare (desen după o tapiserie aflată la Palatul Culturii din Iași)

mea) cu realitatea socio-economică internă, bazată pe autonomia productivă a satului devălmaș și pe mica stăpînire feudală. Echilibrul rezultat din această confruntare (realizat treptat de Ștefan cel Mare, dar evident deja la 1473) a permis domniei să se transforme dintr-o forță centrală a clasei dominante în reprezentanța intereselor obștești, promovînd o nouă politică față de proprietate, prin încurajarea micii boierimi. Relativa atenuare a contradicțiilor de clasă și posibilitatea unei conlucrări sporite a tuturor factorilor sociali a oferit astfel una din condițiile absolut necesare acestei epoci de prosperitate.

În sfârșit, nu poate fi omis din această inventariere a împrejurărilor favorabile contextului internațional, întrucît, oferind domniei moldovene posibilități de restructurare a sistemului de alianțe, i-a impus, totodată, printr-o maximă solicitare externă, activizarea și concentrarea tuturor energiei țării. Între 1457 și 1538, Moldova a fost supusă la șase agresiuni necrutătoare: 1467 — încercarea lui Matei Corvin de a supune Moldova; 1475 — campania oștilor turcești ale beilerbeului Rumeliei, Soliman pașa; 1476 — invazia trupelor otomane conduse de împăratul Mohamed II; 1484 — cucerirea Chiliei și a Cetății Albe; 1497 — invazia oștilor poloneze conduse de Ioan Albert; 1538 — ofensiva oștilor otomane conduse de Soliman Magnificul, care au putut fi depășite numai prin eforturi maxime și printr-o politică externă din ce în ce mai amplă, menită să promoveze Cetatea de scaun a Sucevei² printre centrele marcante ale diplomației est-europene. Apărarea independenței de stat a constituit marea imperativ al epocii ștefanienice.

¹ Magazin istoric, nr. 1/1982; 1/1979.

Vitejii lui Ștefan vodă

Pe lângă aceste premise (populație numeroasă și o stare economică înfloritoare, contradicții sociale relativ puțin ascutite și efort general pentru păstrarea independenței), existența unor factori de seamă ai vieții interne și externe de stat au favorizat în largă măsură caracterul excepțional al epocii lui Ștefan. În primul rând, se cuvine subliniat aportul armatei la consolidarea Moldovei. Dovedind însușiri cu totul remarcabile și bucurându-se de mare prestigiu, ilustrat, între altele, de aprecierile multor istoriografi contemporani, de la polonul Jan Długosz la italianul Paolo Giovio, oastea moldovenească a reprezentat, indiscutabil, un fenomen relevant nu atât pe plan militar, cât mai ales pe cel politico-social. Spre deosebire de oștile tipic feudale sau de cele alcătuite din mercenari, cum aveau celelalte state ale vremii, armata pe care Ștefan cel Mare a reușit să o creeze treptat constituia o expresie a capacității de luptă a poporului însuși, singurul în măsură să asigure o permanentă refacere a forțelor și dobândirea marilor victorii. Această oaste nu a rezultat — cum s-a acreditat, pe alocuri, ideea — din simpla mobilizare a populației rurale și orașenești: printr-o astfel de recrutare (care însemna chemarea sub arme a 1/10 din populația rurală liberă și a țirgoveților), Ștefan ar fi avut — așa cum a reușit să aibă la începutul domniei — doar 12 000 oșteni. Reintroducând instituția „vitejiei”, care dădea posibilitate celor ce dobândeau statutul de viteji să scape de dependența feudală, domnul a conferit datoriei militare o funcție nouă. În plus, aplicarea fermă a dreptului său superior de proprietate i-a permis domnului să înglobeze în sistemul ocoalelor (a domeniilor domniei) — prin confiscări de la boierii hileni și cumpărări — circa 200 sate, ceea ce a însemnat punerea sub controlul autorității centrale a aproape o zeime din populația țării. Alături de sporul demografic absolut, această politică explică astfel creșterea gradată a efectivelor de bază ale armatei moldovenești, pînă la aproape 80 000 ostași, în vremea lui Petru Rareș.

Un alt element de excepție al manifestărilor moldovenești l-a constituit programul politico-ideologic urmărit de domnie — program reflectat în cronici și documente și probat concludent prin fapte. Ștefan — și, luîndu-i exemplul, urmașii săi — a realizat o guvernare autoritară, de coloratură absolutistă, reușind să înfăptuiască concentrarea în jurul tronului a tuturor forțelor interne și, totodată, să promoveze interesele identice ale celor trei țări românești, de apărare hotărîtă a independenței lor politice. Aceste coordonate ale politicii ștefanienne depășesc însă nu numai granițele românești ale vremii, ci și cadrul specific feudal al societății de atunci. Iată doar cîteva exemple în sprijinul acestei afirmații: în 1475, după strălucita victorie de la Vaslui, Ștefan cel Mare adresa principiilor europeni o circulară prin care, anunțînd vic-

toria reputată împotriva turcilor, invita, totodată, la o colaborare generală în lupta antiotomană, vîdînd o conștiință cu adevărat europeană și o politică diplomatică ce va fi reluată abia în epoca modernă. Peste cîțiva ani, în 1479 și 1480, din porunca domnului, erau refăcute lespezele funerare ale predecesorilor săi, înhamuți la Rădăuți, pentru ca în primii ani ai sec. XVI să mute biserița de lemn a lui Bogdan I de la Volovăț, la Putna. Tot atunci, Ștefan porunca să se definitiveze letopisețul „de cînd s-a început Țara Moldovei”. Dar acestea nu erau doar acte de pietate față de biserică sau de strămoșii săi. Înăfăptuindu-le, Ștefan făcea ca istoria țării și istoriografia să fie integrate activ în viața spirituală a societății moldovenești, iar valențele lor ideologice să fie cultivate ca atare. Politica instituită de Ștefan cel Mare atinge apogeul sub urmașul și continuatorul său pe plan politic, Petru Rareș. Dispunînd de un control hotărîtor asupra Transilvaniei, ca și de colaborarea domnului muntean Radu Paisie (1535-1545), Petru Rareș formula în 1542 un proiect de confederație a celor trei țări române — depășind, de asemenea, barierele întregii mentalități feudale a vremii și găsindu-și apoi validarea deplină în actul unirii întreprins la sfîrșitul veacului de voievodul Țării Românești, Mihai Viteazul.

Imperativele epocii

Elementul care a exprimat cu maximum de profunzime și acuratețe creativitatea epocii ștefanienne a fost, fără îndoială, producția artistică. Acum și-a desăvîrșit conținutul stilul arhitectonic moldovenească; pictura murală — de mai veche tradiție — a fost extinsă, fără rezerve, la exterior și a atins perfecțiunea tehnologică. Avînd, în Teodor Marișescu, un caligraf de talent, în măsură să continue opera lui Gavril Uric, școala miniaturistică moldovenească, împreună cu cea a broderiei, se înscriu, de asemenea, în tabloul artistic al vremii, din care n-a lipsit chiar un compozitor de talent, protopsaltul Eustafie de la Putna. Arta de nota, ca și creația istoriografică, același angajament ferm în direcția realizării imperativelor contemporane: majoritatea ctitoriilor religioase au fost ridicate în orașe și pe lângă curțile domnești, sau în locuri istorice deosebită semnificație pentru trecutul dinastiei și al țării: Reușeni, Războieni, Rîmnicu-Sărat sau Vad, pe Someș.

Toate aceste realizări majore n-ar fi atins valoarea intrinsecă a permanenței fără aportul, discernămintul și elaborarea genială a conducătorului. Într-adevăr, oricare ar fi domeniul de activitate, pecetea lui Ștefan se resimte pretutindeni. Personalității domnului îi aparține impulsul și, tot ei, maniera desăvîririi. Nici victoriile militare, nici organizarea de stat și nici susținuta campanie constructivă nu s-ar fi concretizat în felul în care le cunoaștem azi, dacă disponibilitățile celui de care depindeau ar fi fost mai reduse. Geniul

lui Ștefan cel Mare este covârșitor, complet ca dinamism, diversitate și profunzime. Voievodul a pătruns în conștiința istorică românească și aceasta i-a recunoscut — pentru totdeauna — calitatea neobișnuită, sfințindu-l.

Privită în ansamblul ei, epoca dintre 1457-1546, ce include anii de domnie ai lui Ștefan și deceniile de după moartea marelui domn — epocă dominată de personalitatea voievodului urcat acum 525 ani pe tronul Moldovei — capătă un atribut general românesc, nu limitat doar la interesele Moldovei. Încercând să impună pe tronul Țării Românești un domn devotat cu care să conlucreze pentru conservarea independenței, Ștefan cel Mare era conștient că cele două principate trebuie să promoveze o politică externă identică. La fel, Petru Rareș — în acțiunea sa viguroasă în Transilvania — încerca, în primul rând să stabilească un front comun al țărilor române împotriva pericolelor ce le amenințau. Putem așadar afirma că Țara Românească pentru politica lui Ștefan cel Mare, Transilvania, pentru cea a lui Petru Rareș formează elemente organice și esențiale în lupta pentru conservarea independenței de stat. Tocmai de aceea, prezența moldovenească în celelalte două țări românești a avut consecințe fundamentale, explicând transformarea identică și concomitentă a statutului lor internațional. Mai mult încă, realizări culturale remarcabile din celelalte două țări românești denotă uneori o componentă moldovenească: letopisețul slavon al Țării Românești a fost alcătuit după modelul ștefanian, iar *Învăța-*

Portretul marelui voievod (după o pictură de Costin Petrescu)

turile lui Neagoe Basarab presupun și experiența de guvernământ a domnilor de la Suceava.

La sfârșitul acestei succinte analize asupra secolului lui Ștefan cel Mare o întrebare stăruie: ce a fost în câteva cuvinte, epoca ștefaniană? Am putea răspunde: o perioadă de avânt creator pe multiple planuri, o dezvoltare impetuoasă care depășește granițele ambianței generatoare, un admirabil efort de mase, care au avut în frunte o personalitate genială, de proporții europene.

APĂRĂTOR AL CONTINUITĂȚII STATALE ROMÂNEȘTI

ȘTEFAN S. GOROVEI

rema cind pe tronul Moldovei a urcat fiul lui Bogdan II și nepotul bătrînelui Alexandru voievod¹ — acest Ștefan, al treilea purtător al numelui, rămas în istorie și în amintirea poporului român ca Ștefan cel Mare — a fost una din cele mai pline de primejdii și amenințări pentru zona aceasta a Europei. Cu numai patru ani înainte, tînărul sultan otoman Mehmed II cucerise ultima frîntură a milenarului Imperiu bizantin. Cetatea lui Constantin cel Mare, Constantinopolul, căzuse la 29 mai 1453, cu toate disperatele eforturi ale ultimului împărat. Oștile bruitoare ale Semilunii își căutau acum noi direcții de atac. Una din ele — Europa Centrală — amenința direct și pămînturile românești. Încercarea sultanului (1456) de a cucerii Belgradul, ce-

¹ Magazin istoric, nr. 5/1975, 1/1982.

tate socotită „chele a regatului maghiar“, s-a lovit de apărarea iscusit organizată de Iancu de Hunedoara¹. În aceeași lună când — abia respinsese trupele otomane — Iancu închidea ochii, răpus de ciumă, tronul Țării Românești era ocupat de Vlad Tepeș² (august 1456), cel de-al doilea mare ostaș român din fața cărui Mehmed Cuceritorul va trebui să se retragă fără izbândă. Cel de-al treilea mare ostaș va fi Ștefan cel Mare.

Domniei sale — îndelungată, glorioasă, plină de cele mai însemnate înfăptuiri — i s-au dedicat sute de lucrări; numai înșirarea titlurilor poate alcătui un întreg volum! Pornindu-se de la izvoarele istorice contemporane și de la reconstituiri istoricilor, personalitatea marelui domn și faptele sale, al căror răsunet e nemuritor în inimile noastre, au fost de multe ori evocate în paginile revistei Magazin istoric.

Moștenirea celor 47 ani de domnie a sa (14 aprilie 1457-2 iulie 1504) este alcătuită din „bunuri“ de cel mai mare preț. Mare constructor, Ștefan și-a împodobit Moldova cu zeci de monumente, unele acoperite cu picturi care sînt azi de faimă europeană și a inaugurat o epocă de artă și de cultură căreia i se subsumează și domniile urmașilor săi imediați. În primul rînd însă, domnia lui Ștefan s-a impus, în conștiința posterității, prin strădania permanentă a principelui de a asigura Țării și poporului său libertatea de viață, de muncă și de creație.

Aceste țeluri nu puteau fi atinse decît printr-o luptă care a cerut grele jertfe de sînge, o luptă purtată fără încetare, pe cîmpuri de bătăle, dar și în jurul meselor de tratative sau, pur și simplu, prin rezistența îndîrjită, de zi cu zi, a poporului întreg, care nu a voit să primească legi și rînduiri, altele decît cele moștenite din moși-strămoși. Această luptă a trebuit să se poarte, pentru că pe pămîntul românesc s-au încrucișat dintotdeauna interese ale unor puternice state, interese contradictorii între ele și de cele mai multe ori contrare acelor care erau vitale pentru poporul român. În acest hățis de interese, Ștefan a condus cu desăvîrșită îndeminare „corabia“ a cărei cîrmă a preluat-o acum 525 ani, rămîind în amintirea poporului nostru marile-calități de om al pămîntului său, pe care l-a înțeles, i-a iubit și l-a apărut, pentru a căruia libertate a luptat cu toate mijloacele ce i-au stat la îndemînă.

Un an-cheie

În cadrul politicii externe a lui Ștefan cel Mare, preocuparea centrală a fost aceea de a asigura Moldovei un statut internațional, cel mai avantajos cu putință și mai stabil pe termen lung. Acest statut nu i-l putea „dăru“ nimeni, el trebuia impus de țara însăși, neexistînd vreo alternativă. Noii parametri ai situației internaționale făceau foarte dificilă această fixare a unui statut cît mai stabil, într-o vreme cînd totul părea caracterizat printr-o maximă instabilitate. Nu mai era vorba, acum, de un echilibru doar între cele două regate — maghiar și polon — care își disputau, de aproape un secol, suzeranitatea și influența asupra Moldovei. Un factor nou trebuia luat în seamă: Imperiul otoman.

În 1455, Mehmed II somase în chip ultimativ pe domnul de atunci al Moldovei, Petru Aron, să-i plătească un haraci (tribut) anual de 2 000 galbeni; citeva luni mai tîrziu, în iunie 1456, marea adunare a Țării, convocată la Vaslui, a decis acceptarea acestei somații, trimițînd pe fostul mare logofăt Mihul în calea sultanului (aflat atunci în drum spre Belgrad), pentru a-i duce primul haraci, căpătînd, astfel, încredințarea că Moldova va fi ferită de agresiunea otomană. Era o modalitate obișnuită în acea vreme de a asigura, temporar, pacea Țării, fără să i se știrbească întru nimic independența și libertatea de mișcare; și alte state plătiseră sau mai plăteau încă sume pentru obținerea păcii. Nu e însă mai puțin adevărat că acceptarea haraciului nu îndepărta în chip absolut și definitiv pericolul ocupației efective de către oștile otomane: exem-

plul statelor sud-dunărene era încă foarte viu. Socotindu-se într-o stare de război permanent cu cei de altă credință decît a lor, otomanii nu încheiau pace cu creștinii, ci doar armistiții, care trebuiau „susținute“ în unele cazuri prin plata haraciului și înnoite periodic.

Pe de altă parte, suma de 2 000 galbeni nu putea să constituie o apăsare nemaipomenită pentru vistieria domnească într-o vreme cînd Moldova realiza venituri însemnate din comerțul practicat pe „drumul moldovenesc“ care ducea la Liov. Însă faptul de a plăti tribut unei împărății a „necredincioșilor“ trebuie să fi fost socotit ca o mare rușine, rămîind prezentă și amenințarea unor eventuale noi agresiuni. De aceea, boierii adunați la Vaslui în iunie 1456 țînuseră să elaboreze într-un act consensuat cu acel prilej că nu considerau plata haraciului ca o stare definitivă, ci doar una tranzitorie: „am chibzuit toți împreună să ne înlăturăm nevoia după putința ce o avem și să ne plecăm capul în fața acelei păgînități, să găsim și să le dăm ceea ce vom putea, ca să-i îmbîlzim, pînă cînd si milostivul Dumnezeu se va îndura să putem iarăși avea... și să ne găsim aliați, așa cum au avut și înaintașii noștri“.

În acest punct ajunseseră relațiile Moldovei cu Imperiul otoman în momentul cînd Ștefan cel Mare a preluat tronul de la Suceava. Odată cu acest eveniment, un capitol nou se va inaugura și în domeniul relațiilor moldo-otomane. Din acest punct de vedere, domnia lui Ștefan cel Mare se poate împărți în trei etape, jaloarele intermediare care le marchează fiind anii 1473 și 1486, a căror semnificație o vom înfățișa în rîndurile de față.

În prima etapă (1457-1473), știrile despre poziția Moldovei față de Poartă sînt foarte

¹⁻² Magazin istoric, nr. 3/1978; 12/1976.

sărace. Cum reiese din informațiile unor cronicari poloni și otomani, Ștefan a menținut plata tributului. Dealtfel, într-o scrisoare trimisă la 1 ianuarie 1468 regelui Poloniei, pentru a-i vesti biruința de la Baia asupra oștilor maghiare ale lui Matei Corvin, Ștefan însuși amintește plata tributului, explicând în treacăt și semnificația sa: „stringeam tributul și plăteam turcilor, *îmblinzindu-i în acest chip*”. În felul acesta, în timp ce sultanul Mehmed II era ocupat cu desăvîrșirea și consolidarea cuceririlor din Rumelia și Anatolia, Ștefan și-a păstrat independența și libertatea de mișcare, plătind haraciul pentru răscumpărarea păcii și acționând pentru întărirea țării și a capacității sale de apărare. Nu era greu de înțeles că, mai devreme sau mai târziu, sultanul își va relua planurile de expansiune spre Europa Centrală și va reveni în părțile europene ale imperiului său.

Anul 1473 a marcat sfîrșitul acestei etape: Ștefan cel Mare a suspendat plata haraciului — ajuns, între timp, la suma de 3 000 galbeni (majorarea a avut loc, probabil, la înscăunarea sa, ori a fost prilejuită de recuperarea Chilieii) — ceea ce echivala cu acceptarea stării de beligeranță. Împrejurările în care s-a hotărît această schimbare de atitudine nu sînt foarte bine lămurite. Ștefan pare să fi încercat a profita de războiul pornit între Imperiul otoman și turcomanii conduși de Uzun Hasan, devenit șah al Persiei. Solii acestuia din urmă au bătut drumurile Europei, încercînd să încheie o coaliție împotriva lui Mehmed II; între cei chemați să i se alieze a fost și principele Moldovei. E greu însă de crezut că, bazîndu-se doar pe acest atît de îndepărtat aliat, Ștefan cel Mare a hotărît să rupă relațiile cu Poarta. S-ar părea că între el și „principii creștini și vecini” au existat și anumite „jurăminte și învoieli”, la care va face aluzie Ioan Țămblac, solul său la Veneția în 1477, referindu-se la marile bătălii din 1475 (Vaslui) și 1476 (Războieni): „deși avea jurăminte și învoieli cu dinșii, ei l-au înșelat... Învoielile și jurămintele ce erau între dinșii prevedeau că toți trebuiau să fie gata și să ajute în orice loc pe acela dintre domni împotriva căruia ar fi mers turcul”. „Dar m-au lăsat singur — adaugă Ștefan — și mi s-a întîmplat cum am spus...” Solul trebuia să spună în fața Senatului venețian aceste cuvinte care arată limpede concepția politică a principelui moldovean, dorința sa vie de a împiedica înaintarea forțelor otomane și de a salva țările românești de la transformarea lor în provincii ale imperiului: „Nu vreau să mai spun cît de folositoare este pentru treburile creștine această țară a mea; socotesc că lucrul este de prisos, fiindcă lucrul e prea limpede, că ea este cetatea de apărare a Ungariei și a Poloniei și straжа acestor două regate. Afară de aceasta, fiindcă turcul s-a împiedicat de mine, mulți creștini au rămas în liniște de patru ani” — *adică din 1473*.

Ștefan cel Mare și Aprodul Purice în bătălia de la Scheia
(după un tablou de Theodor Aman)

Schimbarea de atitudine din 1473 îndreptățește — alături de alte cîteva fapte — considerarea acestui an drept un *an-cheie* din domnia lui Ștefan cel Mare.

Singur în fața primejdiei

Încrederea și speranțele pe care și le-a pus Ștefan în principii Europei, în unitatea creștină a continentului — utopica *Respublica Christiana* — s-au dovedit vane; Moldova și domnul ei au trebuit să lupte, bazîndu-se, pînă la capăt, doar pe puterile lor.

Campaniile otomane din 1475 și 1476 n-au reușit să îngenuncheze Moldova, dar ele au schimbat cadrul în care se puteau așeza și reaseza relațiile moldo-otomane. Așa cum a arătat G.G. Florescu într-un studiu mai vechi (1958) dacă între Poartă și unul dintre statele tributare izbucnea un conflict militar încheiat cu victoria oștilor otomane, rămîneau, pentru statul care se răzvrătise, două soluții: sau era transformat în provincie otomană (pașalic) sau devenea stat vasal, plătind tribut, iar domnul primea învestitura după obiceiul otoman.

Acesta a fost și cazul Moldovei după 1476. Deși din campania întreprinsă în acest an și soldată cu bătălia de la Războieni-Valea Albă (26 iulie 1476), s-a întors — cum scrie cronicarul Sphrantzes — „mai mult învins decît învingător”, totuși sultanul Mehmed II a ținut să-și afirme pretenția că această campanie ar fi însemnat „cucerirea” Moldovei. O dovedește elaborarea și difuzarea unui „buletin de victorie”, *fetihname* (literal, în-

seamnă „carte de cucerire“). Documentul acesta, editat abia în anii din urmă, deși nu aduce noutăți cu privire la desfășurarea campaniei, contribuie esențial la deslușirea, înțelegerea și conturarea cadrului juridic în care se vor desfășura relațiile moldo-otomane în anii următori, pînă la normalizarea lor, în 1486. După Războieni, Ștefan și-a dat seama că plata tributului era singura soluție capabilă să conserve statutul aparte al Moldovei, autonomia sa internă; în acest sens a îndreptat el — cu stăruință și grijă — activitatea sa diplomatică. Firește, este vorba de acceptarea unui raport de suzeranitate-vasalitate cu totul altul decît acela rezultat din legăturile feudo-vasalice caracteristice Europei Occidentale și Centrale; dealtfel, în terminologia textelor otomane Ștefan este numit întotdeauna tributur — *haradjgüzar*; deosebirea față de tributul plătit anterior de Moldova, care e de *confinit* și nu de *formă* ori de *termen*, se constată, cum vom vedea, pe alte căi. Dealtfel și pentru Poartă aceasta era singura soluție realistă și profitabilă.

Pentru prima variantă (transformarea Moldovei în pașalic) ar fi fost nevoie de o victorie adevărată, în care să fie zdrobită oastea țării și principele prins sau căzut în luptă. Ceea ce, firește, nu fusese cazul în 1476. Mai mult, campania otomană din 1479 în Transilvania, soldată cu marea ei înfrângere de pe Cîmpul Plinii (13 octombrie 1479)¹, a arătat sultanului că în privința romănilor trebuie adoptată altă tactică decât aceea care fusese valabilă în sudul Dunării. La începutul anului 1481, solii lui Ștefan la Poartă au obținut un act care consacra starea de pace între Moldova și Imperiul otoman², în schimbul dublării ha-

¹ *Magazin istoric*, nr. 7/1975.

² Referindu-se la acest moment, prof. univ. Dinu C. Giurescu menționează: „formularea succintă din abndname-uri implică și unele obligații suplimentare — trimiterea de daruri (peskes), de ostacoli, o alinare în opțiunile de politică externă — obligații care, cel puțin într-o fază inițială (secolul XV și primele decenii ale celui următor), sînt similare, în genere, celor asumate și de alte state europene care au adoptat raporturile vasał-suzeran“ (*Istoria ilustrată a românilor*, p. 141) — n.r.

Denumite oficial *ahdname* (în pronunție turcă modernă *ahidname*), capitulațiile — cum sînt îndeobște menționate aceste acte în literatura de specialitate — erau acte contractuale ce exprimau, potrivit practicii islamice feudale, drepturi și obligații reciproce între Imperiul otoman, pe de o parte, și statul creștin care primea actul respectiv pe de alta.

În cazul țărilor române, aceste acte, indiferent de forma și denumirea lor, cuprind drepturile și obligațiile țărilor române, precizând statutul lor juridic autonom față de Imperiul otoman. Iată un extras din capitulația dată de Mehmed II pentru Ștefan cel Mare după toate probabilitățile la 1481, document ce prezintă drepturile și obligațiile Moldovei în raport cu Imperiul otoman: „... De vreme ce, potrivit condițiilor amintite mai sus, el (Ștefan cel Mare) va avea legături bune cu Poarta Impăriei mele și va arăta ascultare, atunci nici el, nici avuții săui, și nici țara sa nu vor mai fi atacate de mine, nici de sangeacibei mei și nici de ceilalți suptși al mei și, atâta timp cât din partea lui se vor vedea fapte drepte, el se va bucura din partea mea de aceeași bunăvoință împărătească și va fi ocrotit cu aceeași mărinimie împărătească. Și I-am învrednicit cu acest ahidname ca să-l alăie în mina sa drept bunăvoință și ca pricină de încredere”.

(Document aflat la Biblioteca Suleymanliye din Istanbul, fond Esad Efendi, mss. 3 369, ff. 47-49. Arhivele statului București, Microfilme Turcia, la 2, e 204-205; prima ediție A. Decel, in Rev. Ist. Rom. vol. XV, fasc. IV, 1945, pp. 465-494; ultima ediție M. Mehmed, Documente turcești privind istoria României, I, București, 1976, pp. 5-7).

[illegible]

Facsimil din Capitulația din 1481

raciului (de la 3 000 la 6 000 galbeni). Descoperit și publicat în 1945 de Aurel Decei, contestat o vreme, acest act — numit, în titlul său, *sulhnâme* (act sau carte de pace) iar în final *ahidname* (ahidname, act de legământ, tratat în general sau capitulație) — este întărit și completat de știrile oferite de o notă otomană de la începutul secolului XVI. Această notă cuprinde și detaliul că, urmând la tron după moartea lui Mehmed II, sultanul Baiazid II a redus haraciul moldovenesc la 31 octombrie 1481, de la 6 000 la 5 000 galbeni.

Abia restabilite, relațiile moldo-otomane au cunoscut însă o nouă deteriorare, în vara anului 1481. Profitând de moartea lui Mehmed II și de luptele pentru tron între fiii acestuia, Gem și Baiazid, Ștefan — încurajat și de ideile care circulau în țările europene privind organizarea unei noi cruciade antiotomane — a inițiat refacerea frontului românesc antiotoman pe linia Dunării, încercând încă o dată să așeze pe tronul Țării Românești un domn cu care să colaboreze eficient. El a intrat la 8 iulie 1481 în Muntenia, punând pe tronul acestei țări pe un fiu al lui Vlad Dracul, a nume Vlad Călugărul, pe care îl spera om de încredere (la fel procedase în 1473, când înlocuise pe Radu cel Frumos cu Laiotă Basarab și în 1477, schimbând pe Laiotă Basarab cu Basarab Țepeș; în ambele cazuri, domnii lor respectivi cedaseră însă presiunilor otomane, așa cum se va întâmpla și în 1481).

Firește, această intervenție a provocat riposta sultanului. Campania personală a lui Baiazid II din vara anului 1484 a dus la cucerirea Chilie și a Cetății Albe. Aceasta a fost o puternică lovitură dată Moldovei, creînd în același timp, o breșă în apărarea regatelor creștine din această zonă a Europei. Importanța strategică a acestor cetăți era subliniată chiar de către otomani. Cu mai mulți ani înainte, și Mehmed Cuceritorul arătase condiționarea care exista între cucerirea acestor cetăți și înaintarea Semilunii în Europa: „Atita timp cît Chilia și Cetatea Albă sînt ale românilor și Belgradul sîrbesc al ungurilor, nu vom putea învinge cu totul pe ghiauri”. Aprecieri identice se găsesc în două documente emise de Baiazid II. În primul — o scrisoare datată „2 august 1484, sub Chilia” (data de zi e incertă) — Baiazid definea Chilia drept „cheie și poartă a întregii țări a Moldovei și Ungariei și a țării de la Dunăre”, iar Cetatea Albă drept „cheie și poartă pentru

Maria de Mangop, soția voievodului (după o tapiserie de la Putna)

toată Polonia, Rusia, Tataria și toată Marea Neagră”. Formulările se regăsesc aproape identice într-o altă „carte a cuceririi” (*fetih-nâme*), scrisă după ce sultanul s-a întors din campanie și s-a așezat la Edirne (Adrianopol).

„Nu ca învinși, ci ca învingători”

Pericolul cuceririi militare apăruse din nou. Ștefan a încercat să obțină ajutor de la regele Poloniei, Cazimir Jagello, acceptînd, în sfîrșit, ceea ce ani în șir evitase: în septembrie 1485, la Colomeea, a depus omagiul personal. Chiar în zilele acelea, o oaste otomană a intrat în Moldova, ajungînd cu prădăciunile pînă la Suceava. Noile atacuri otomane, din noiembrie 1485 și martie 1486 au arătat că normalizarea relațiilor cu Poarta devenise o chestiune presantă, cu atît mai mult cu cît, ajutorul pe care Ștefan îl aștepta pentru a-și putea elibera cele două cetăți — Chilia și Cetatea Albă — cotropite nu venea de nicăieri. Matei Corvin, aliatul și suzeranul său pînă la 1485, nu trimisese Porții decît un protest diplomatic, în marginile păcii pe care abia o încheiasse în 1483 pe termen de cinci ani. Baiazid a răspuns însă că cele două cetăți nu erau trecute în tratatul turco-ungar. De altminteri, nici noul tratat, încheiat între Ungaria și Imperiul otoman în vara anului 1485, nu conținea clauze precise pentru apărarea Moldovei, ceea ce l-a determinat pe Ște-

fan să facă pasul de la Colomeea. Dar nici Cazimir Jagello nu l-a putut ajuta decât tot cu un protest diplomatic — de altfel, tocmai în anii aceia, Polonia era angajată în tratative pentru încheierea unei păci cu Imperiul otoman!

Sub presiunea evenimentelor, Ștefan cel Mare a luat el însuși inițiativa unor tratative cu Poarta. Solul său, logofătul Ioan Tăutu, a fost trimis la Istanbul pentru a duce declarația „de supunere” a Moldovei. Adoptarea acestei decizii în acel moment, când amintirea biruinței de la Vaslui, ca și a rezultatului, totuși pozitiv, al înclătării de la Războieni erau încă proaspete era o dovadă de deosebită chibzuință politică din partea principelui moldovean, întrucât îi permitea să obțină maximum de condiții avantajoase pentru Moldova. În fond nu se impuneau niște condiții, ci Moldova — fără să fi fost învinsă într-un război decisiv — încheia un tratat în condiții acceptate reciproc. Faptul a fost observat ca atare de către contemporani. Într-o scrisoare pusă în valoare nu de mult de Șerban Papacostea, umanistul italian Filippo Buonaccorsi-Callimachus, care ședea la curtea polonă și era implicat în tratativele polono-otomane, arată că moldovenii „au provocat adesea, în mai multe rânduri, în anii precedenți [textul datează din 1490 — n.n.] pierderi atât de mari sultanului, încât acesta a fost silit, în cele din urmă, să-l numească aliat și prieten pe Ștefan, domnul moldovenilor..., care a cedat, nu sub presiunea armelor, ci sub anumite condiții”; moldovenii au intrat așa-dar sub suzeranitatea Porții „*prin tratate, nu ca învinși, ci ca învingători*”. Precizările lui Buonaccorsi-Callimachus sînt de cea mai mare însemnătate pentru înțelegerea chipului în care s-au normalizat relațiile Moldovei cu Imperiul otoman.

Momentul acestei acțiuni este fixat de unele cronicile otomane în toamna anului 1486 (*Viața* sultanului Baiazid II, așa-zis anonimă — de fapt, cercetări recente au arătat că aparține cronicarului Orudj — și unele variante ale așa-numitelor *Cronici anonime*). Este mai mult ca sigur că și acum s-a încheiat — ca și în 1456, ca și în 1481 — un act scris, care însă nu s-a păstrat (ori, poate, încă nu a fost găsit). Dar conținutul lui poate fi reconstituit cu ajutorul însemnărilor cronicarului otoman Ibrahim Pecevi (sec. XVII), al unor știri din documente mai tirzii și cu ajutorul tradițiilor păstrate în Moldova.

Cronicarul Pecevi pare a rezuma după un act contemporan condițiile păcii din 1486: „atunci [după cucerirea cetăților] a fost fixată și granița între Moldova și țările islamice. Se hotărîse prin clauze [adică printr-un act scris], ca, de atunci înainte, să nu se treacă peste frontieră și Moldoveanul să-și trimită haracul prevăzut prin legămînt [termenul acesta pare a desemna, aici, o *ahdname*, tratat sau capitulație], în primul an cu oameni de încredere, iar în anul următor să vină beiful Moldovei el însuși pentru a-l preda la tezaurul

împărăției”. Unul din actele încheiate cu acest prilej, un „act de frontieră” (*sinurnâme*), s-a păstrat pînă tirziu la Chilia, fiind menționat la 1581 (după cum a semnalat de cîteva ori, Mihai Maxim).

Kara-Bogdan — „vestit printre regii ghiauri”

Momentul acesta atît de însemnat a lăsat urme adînci în tradițiile moldovenești, alimentate, desigur, de actele păstrate în arhiva curții domnești. În aceste tradiții, evenimentul este pus însă pe seama urmașului lui Ștefan cel Mare, Bogdan III. Toate consemnările (o interpolație în cronica lui Grigore Ureche, o relateare a francezului De la Croix din 1676, scrierile lui Miron și Nicolae Costin, Dimitrie Cantemir și Ion Neculce) conțin însă o seamă de confuzii. Cîteva elemente sînt totuși comune: voievodul care a încheiat acest act este „Bogdan vodă” (de la care s-ar trage și numele *Bogdania* pentru Moldova); acest voievod a acționat în urma sfatului dat de tatăl său pe patul morții; solul trimis la Poartă a fost logofătul Tăutu. Ceea ce nu coincide aproape niciodată e numele sultanului: cînd Mehmed II (De la Croix), cînd Baiazid II (Nicolae Costin), cînd Soliman Magnificul (pasajul introdus în cronica lui Ureche și în opera lui Cantemir). Analiza tuturor acestor tradiții a arătat că, de fapt, avem de-a face cu *mai multe straturi de tradiție*, fiecare corespunzînd unei anumite etape din evoluția raporturilor moldo-otomane. La baza confuziei a stat, desigur, folosirea în actele otomane — care se vor fi păstrat la curtea domnească — a numelui generic *Bogdan* sau *Kara-Bogdan* pentru a desemna pe domnul Moldovei (fie el Ștefan cel Mare, Bogdan III sau chiar Petru Rareș!). Reglementarea raporturilor moldo-otomane, cu trimiterea lui Tăutu, care în timpul audienței la vizir, și-a ținut alături ciubotele de teamă să nu i le fure cineva și apoi a sorbit cafeaua ca pe vin¹, se raportează, credem, în chip neîndoielnic, la momentul 1486.

Astfel, Ștefan cel Mare — ca odinioară un alt mare domnitor român, Mircea cel Bătrîn — alegea cea mai avantajoasă soluție politică pentru țara sa în acel moment; inițiind tratativele cu Poarta otomană, el înlătura un război ce se anunța extrem de primejdios și, prin acceptarea plății tributului, păstra nestirbite autonomia și organizarea internă a Moldovei. Ștefan cel Mare a fost acela care a fixat statutul internațional al Moldovei pentru o lungă perioadă de timp, un statut așa de limpede definit de Buonaccorsi-Callimachus — obținut după o îndelungată rezistență, care stîrnise admirația în chiar lumea otomană. Cronicile otomane îl socotesc pe Ștefan „om înțelept”, „vestit printre regii ghiauri”. Era nevoie de o mare personalitate, aureolată de fama unei mari viteji, pentru

¹ Magazin istoric, nr. 6/1972.

ca Poarta să-i acorde acest statut. Obținerea *ahdnamei* din 1486 a dovedit, o dată mai mult clarviziunea politică a marelui principe.

Cît privește obligațiile fixate Moldovei, credem că ele sînt acelea menționate de cîteva ori de Dimitrie Cantemir: „să dea în dar, în fiecare an, 4 000 galbeni, 40 cai și 24 șoimi”. Haraciul în sumă de 4 000 galbeni este, de altminteri, atestat de venețianul Marino Sanudo pentru anul 1503.

Pentru a da păcii abia încheiate cu Poarta o garanție externă mai eficientă, Ștefan a denunțat legătura sa vasalică față de regele Poloniei — un suzeran care nu-l ajutase cum trebuia în ceasul de restriște — și a restabilit legăturile cu Matei Corvin. Dealtfel, în 1488, cînd acesta din urmă a înnoit tratatul cu Baziaș II, una din clauze, privea, de data aceasta, Moldova și Țara Românească! În tratatul ungaro-otoman reînnoit în 1503 s-a prevăzut că cele două țări române datorau Porții „tributum et munus et servicia” (tribut și daruri și slujbe). Dintre daruri, făceau parte, desigur, caii și șoimii (mai tirziu — sau poate tot de pe acum — se vor adăuga și blănurile scumpe); în categoria „slujbelor” intra obligația de a da ajutor armat în cazul unor anumite expediții otomane (clauză îndeplinită efectiv în 1498, după ce în 1497, în timpul luptei din Codrîi Cosminului, și Ștefan avusese detașamente otomane în ajutor). În Tratatul din 1503, domnului Moldovei nu i se spune Ștefan, ci *Kara-Bogdan* (ca și în amintita *sulhnâme* din 1481) — ceea ce, așa cum am arătat mai sus, a produs și a întretinut confuzia în jurul lui „Bogdan” vodă.

Costume de epocă după o tapiserie de la începutul sec. XVI, aflată la Putna

Ștefan se străduia să asigure țării sale „cel mai favorabil statut cu putință față de Poarta otomană” (Șerban Papacostea); Tratatul ungaro-otoman din 1503 a garantat și consfințit acest statut, care a rămas partea cea mai de preț din întreaga operă politică a lui Ștefan cel Mare, intrucît prin el (oricîte atingeri ulterioare i s-au adus) Moldova și-a putut păstra aproape întreagă independența și neștirbită organizarea internă, temeiul fundamental pentru dezvoltarea ei viitoare.

ISTORIE LA PUTNA

DR. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ

Inceput de toamnă în Țara de Sus, în anul 1470. Măria Sa Ștefan Vodă tocmai se întorsese cu oastea de la dumbrava ce se chema Lipinți, aproape de Nistru, unde în august 20 îi bătuse strașnic pe tătari. „I-au risipit și multă moarte și piele au făcut într-însii, și mulți au prins în robie”, spunea Grigore Ureche în Letopisețul Țării Moldovei. Cronicarul adăuga apoi că, pentru această izbîndă, „mulțămînd lui Dumnezeu, au sfințit Mănăstirea Putna, care era zidită de dînsul, septembrie 3 zile. La care sfințenie multă adunare de călugări au fost: Teoctist Mitropolitul [Sucevei] și Tarasie episcopul [de la Roman], dimpreună cu Iosif arhimandritul și egumenul Putnei, zic că au fost la liturghie arhiepiscopi și episcopi și preoți și diaconi 64”.

Slujba de tirnosire la care au luat parte Ștefan cel Mare și toată Moldova în strai de sărbătoare încununa o muncă de patru ani (4 iunie 1466-3 septembrie 1470), sub ochii arhitectului Teodor și ai vistiernicului Ioan.

Dar întregul ansamblu mănăstiresc va fi gata abia în 1481, după cum menționează pisania păstrată pe turnul de la intrare: „Binecredinciosul domn a toată țara Moldovei, marele Io Ștefan Voievod, fiul lui Bogdan Voievod,

a zidit și a făcut mănăstirea aceasta... în timpul arhimandritului Ioasaf, în anul 6989 (1481)".

Se cheltuise multă pricepere și mulți bani domnești.

Ștefan hotărîse să zidească Putna drept mulțumire pentru izbînda într-o bătălie fulger cu turcii, în 1465, prin care „răscumpără”, cum spunea tot Ureche, Chilia și Cetatea Albă. Puse acolo pîrcălăbi români, pe Isaia și pe Buhtea, după care se întoarse la Suceava și, în cîteva luni, alese locul și termină planurile mănăstirii. Cu Putna se pun în relief caracterele a ceea ce se va numi stilul moldovenesc în arhitectură, arătat deopotrivă în stilul bisericii, al chiliilor, al turnului de pază, al fortificațiilor și al palatului domnesc din partea de miazăzi, unde este astăzi trapeza.

Ion Neculce, în ale sale *O samă de cuvinte*, ne spune că Ștefan „cite războaie au bătut, atîte mănăstiri cu biserici au făcut”, dar Putna a fost mai mare și mai frumoasă decît toate; „tot cu aur poleită, zugrăvală, mai mult aur decît zugrăvală, și pre dinlăuntru și pre denafară”, predominînd în culoarea frescelor albastrul azurii, păstrat pînă azi în fragmentele scoase la iveală de săpăturile arheologice.

Voievodul moldovean s-a gîndit să facă din mănăstirea Putna și un loc de apărare pentru vremuri de restriște. Acest lucru ne-o dovedește Cronica de la Kiev, care menționează că, după întărirea cetății Suceava, în vederea războiului cu polonii din 1497, Ștefan și-a strîns oastea, „și s-a dus în munți, la locuri strîmte și de nepătruns, unde își avea mănăstirea sa iubită, numită Putna, și acolo a stat de pază, cu mare întărire, cu toată oastea lui”.

Putna a fost însă menită să fie necropolă domnească, Panteon național. Ea adăpostește, în pronaos, mormintele: Bogdan Voievod (1517), fiul și succesorul lui Ștefan, Maria (1518), una din fiicele lui Ștefan, altă Marie (1529), soția lui Petru Rareș fiul lui Ștefan, și Ștefăniță Vodă (1527); în naos: Maria — Voichița (fără an), a treia soție a lui Ștefan, fiica lui Radu cel Frumos din Țara Românească, Maria de Mangop (1476), a doua soție a lui Ștefan, Bogdan (1479) și Petru (1480), fiii lui Ștefan.

În naos este însuși mormîntul lui Ștefan, sub baldachin de marmură albă, în care a fost pogorit la 2 iulie 1504 „cu multă jale și plîngere”, după cum povestea Grigore Ureche, dar nici ziua, nici anul nu sînt săpate pe lespedea de Carrara pe care Ștefan și-o pregătise încă din timpul vieții și lăsase loc liber pentru cîmpirea zilei și anului morții. Bogdan Voievod, fiul și urmașul său „a lăsat locul neatins”.

Numele lui Ștefan e intrat în colinde. E nume de leac în descîntece, de dragoste, de bună menire și mîngiere în cîntecele de leagăn. În baladele de vitejie, el e modelul suprem.

Un vrednic culegător de legende, Gh. T. Kirileanu, a adunat într-o carte, în 1904, o

multime de *Amințiri ale poporului despre Ștefan cel Mare*.

Numeroase legende au făcut din Ștefan un adevărat erou popular, cum vor mai face, în viitor, doar cu Mihai, cu Brîncoveanu și cu Alexandru Ioan Cuza. Spre exemplu, legenda spune că atunci cînd moldovenii au bătălii, el știe și-i ajută; că umblă din cînd în cînd pe pămînt, „mai ales cînd nația noastră e în cumpănă mare”; chiar la Plevna, 1877, duhul lui a condus oștirea română „de a făcut pe turci să mai simtă o dată trecînd printr-inșii spaima de altă dată”.

Cu numele lui se numesc sate, văi, munți, poduri, iazuri, fîntni, cîșmele, mori, ruine, mănăstiri. Eminescu povestea în *Curierul* de Iași, cum cu prilejul dezgropării osemintelor domnești de la Putna, în decembrie 1855, Moș Toader Nițu din Putna, în genunchi, plîngînd pe mormîntul descoperit al lui Ștefan cel Mare, uitîndu-se în el, spunea încet, cu o jale sfîșietoare: „Sărării de noi! acesta-i tatăl nostru!”

Nu fără sens fusese proclamat Ștefan domn pe cîmpia „Direptatea”. Era, cum spunea un bătrîn trecut de 80 ani, din Transilvania, „mare la minte și cu chibzuială; mare în sfat și în fapte”.

Mormintele de la Putna, ne spune un călător austriac, Hacquet, care vizita Moldova în ultimele decenii ale secolului XVIII, erau toate acoperite cu mătase roșie brodată cu aur.

La Putna este înmormîntat, în afară de Teoctist, mitropolitul său (1477), și Iacob Putneanul (1788), fost episcop de Rădăuți (1745-1750) și mitropolit al Moldovei (1750-1760), retras la metanie (1760) ca stareț, restaurator al mănăstirii după un cutremur și mare cîtor de cultură românească. Autor al unui *Abecedă*, tipărit în 1755 și al multor altor cărți, el a luptat împotriva grecizării Bisericii din Moldova și împotriva „dajdiilor” impuse de fanarioți, înscriindu-se astfel pentru totdeauna în Pomelnicul Renașterii de la Putna. Renașterea aceasta cunoaște multe și felurite monumente de cultură românească datorate epocii lui Ștefan cel Mare.

Ierodiaconul Nicodim transcria la Putna *Tetraevangelul pentru mănăstirea Humorului* și picta în el chipul lui Ștefan (1473) — am avut cîntea în anii '50 să regăsim acest *Tetraevangel* în condiții jalnice la Dragomirna și să-i asigur viața, în continuare, descriindu-l amănunțit într-un inventar care, sper, se mai găsește încă în original în această mănăstire; tot aici la Putna mulți alții copiau, scriau, caligrafiau, decorau cărți de cult, de spiritualitate și de muzică; alții pregăteau preoți, așa încît putem vorbi de o școală de la Putna, fără nici o rezervă.

Aceștia au fost savanții, creatorii, universitarii, academicienii vremii. Cunoaștem nume de „ritori” — profesori — la Putna: Eustațiu, cel care a condus corul la înmormîntarea lui Ștefan cel Mare, era un fel de profesor și

autor de muzică, Antonie Protopsaltul era, de asemenea, autor și el; arhimandritul Silvan avea cunoștințe de astronomie, la anul 1530; un călugăr anonim scria o *Pascalie*; dascălul Gheorghe scria o *Alexandrie* (1780), iar dascălul Iordache copia alta „de pe o *Alexandrie* veche ce au fost în turnul cel mare”. S-a găsit la Putna și o carte de medicină în limba latină, copiată acolo în anul 1543: *Proemittatia quaedam ad medicinam spectantia*. „Ritorul și Scholasticul” Lucaci, cu studii în Polonia, autor al unei pravile (1581), era profesor de drept. Pravila lui este considerată, după profesorul Virgil Cândea, „unul din cele mai vechi monumente juridice alcătuite în țara noastră”. Apoi mai erau dascălul român Evloghie, istoricii care ne-au lăsat *Letopiseșele Putna I și Putna II*, iar mai târziu Iacob Putneanul și Vartolomeu Măzăreanu (1774), pe vremea cărora era o cunoscută „școală mare” la Putna, după modelul Academiei de la Kiev.

În afară de aceasta, broderiile de la Putna, epitafurile, obiectele de metal, ne pot îndreptăți să identificăm aici „cea mai înfloritoare Academie de Arte Frumoase din trecutul românesc”. Odată cu starețul Iosaf, chemat de Ștefan la Putna, de la Neamțu, vor fi venit, desigur, și mulți ucenici ai vestitului Gavril Uric, miniaturist și copist, „primul mare pictor român” cunoscut, a cărui operă face azi gloria Oxfordului.

Aceasta e Putna. Aceasta e gloria ei nemuritoare. Ștefan, după moartea primei soții, căsătorit cu Maria de Mangop, înrudită și cu Paleologii și cu Comnenii, strămuta Bizanțul în Moldova nu numai prin căsătoria cu vlăstarul bizantin, dar și prin Putna lui pe care o umplea de frumusețe, o făcea vad pentru adunarea minții — Putna însemna cale, drum — și pe care o menea istoriei și culturii.

Contemporan cu Mahomed II, cuceritorul Constantinopolului, Ștefan n-a fost deloc mai prejos decât acest mare general. Cronicarul turc al lui Mahomed, în lucrarea *Leunclavii Historia Musulmana* (Istoria musulmană a lui Leunclavius), îl lauda astfel: „Mare bărbat și turelor asemenea, de ai noștri neînvins”. Rolul lui a fost recunoscut, la nivel european, de papa Sixt IV care îi scria omagiindu-i „înțelepciunea și vitejia”.

Mahomed n-a putut cucerii Moldova. Nici el, nici urmașii lui. După Chilia, Mahomed II n-a avut motive să zidească acasă la el vreo moschee!

Putna nu e numai mănăstire: Putna e săgeată de foc peste veac, inima aprinsă de iubire de patrie a voievodului moldovean,

Ștefan cel Mare rostindu-și testamentul politic (desen după o litografie de Gheorghe Asachi)

inimă vie ca prima lecție de istorie, când te alegi din neființă și înveți înfiorat cine ești și faci, solemn, în conștiință, primul jurământ că-ți vei rămâne credincios în veșii vecilor. Căci a rămâne credincios Patriei, înseamnă a rămâne credincios ție însuși și celor de o naștere cu tine. Putna vine spre noi ca un mesaj fundamental, exemplu, chemare și îndemn din partea celui ce n-a obosit niciodată iubindu-și și apărându-și Țara.

• CLIO ANUNTA • Metroul și... arheologia

Impresionantă operă a constructorilor români, Metroul bucureștean constituie o elocventă mărturie a prezentului României socialiste. Construirea sa a scos la lumină însă și vestigii ale trecutului. Iată câteva dintre acestea, semnalate de cercetătorii Aristide Ștefănescu și Cristian Țicu, din cadrul Muzeului de istorie a Municipiului București.

Sectorul Palatului de Justiție: fundațiile unei construcții masive din sec. XVIII; fântâni din sec. XV-XVI; 8,95 m de conductă din olane. De asemenea, la adâncimea de 8 m, a fost găsit un femur de bizon, animal ce a trăit pe aceste meleaguri până în paleoliticul superior.

Sectorul Domnița Bălașa: mai mulți stilpi de stejar din vechiul parapet al Dimboviței; o cană-cășule din sec. XVI-XVII; fundațiile unor clădiri din sec. XVIII-XIX; bombarde din platră din sec. XV-XVI; picioarele unui pod peste Dimbovița.

Sectorul Hanul Manuc: stilpi de stejar, din vechiul parapet al riului; fragmente ceramice din sec. XVIII-XIX.

Sectorul Piața Unirii: material ceramic, pîpe orientale din lut ars; un fragment de coloană din platră, cu lungimea de 0,98 m, din sec. XVII-XVIII, provenind probabil, de la casele lui Preda din Brîncoveni.

TITULESCU

VĂZUT DE CONTEMPORANI

VALENTIN LIPATTI

Celebrarea unei aniversări, fie și a unui centenar, nu constituie totdeauna garanția că personalitatea respectivă, smulsă pentru o clipă trecutului, este cu adevărat actuală. Riscul acesta îl pindește mai cu seamă pe filozofi și pe oamenii politici, care rezistă parcă mai greu decât muzicienii, pictorii sau poeții la trecerea inexorabilă a timpului. Titulescu nu este însă

un asemenea caz de falsă actualitate. Personalitatea sa politică, intelectuală și morală a păstrat o modernitate incontestabilă și o proșpețime rareori întâlnită.

Aș vrea, în cele ce urmează, să conturez câteva elemente pentru un posibil portret al lui Titulescu, așa cum l-au văzut unii dintre contemporanii săi.

Marea majoritate a mărturiilor de care dispunem evidențiază temperamentul original și contradictoriu al lui Nicolae Titulescu. Astfel, scriitorul Iosif Igrișianu redă pe larg impresiile lui Paul Valéry, care l-a receptat ca pe un extravertit cerebral: „A fost omul poate cel mai extraordinar pe care l-am întâlnit. Dar și cel mai singular. Ca, dealtfel, toți oamenii cu adevărat excepționali... De obicei, oamenii cu o sensibilitate hipertrofică, cu un mecanism sufletesc de o mare complexitate și gingașie și cu o atît de bogată viață interioară sînt retrași, închisi, iubind meditația și cîntărindu-și îndelung sau frînindu-și prudent expansiunile. Titulescu era de o spontaneitate și de un dinamism aproape frenetic. Care nu era însă temperamental. Ci cerebral. În mîntea lui de o prodigioasă agerime, procesele se desfășurau cu o înțime uimitoare, totul fiind cîntărit, chibzuit, dozat cu aceea precizie pe care o va avea ciber-

netica viitorului. Trăirea lui Titulescu era un fel de supra-trăire nu numai prin intensitate, ci și printr-un soi de simultaneism. El trăia nu numai existența sa proprie, ci concomitent, cu deplină luciditate, dar și cu aviditate, existența lumii întregi”.

În fața personalității complexe a lui Titulescu, contemporanii sînt în mod necesar selectivi în observațiile lor. Unii sînt mai sensibili la exuberanța și violența verbală a marelui diplomat, ca, de exemplu, diplomatul grec Thanasis Aghnides, care notează: „Era un *debater* redutabil. Știa să primească loviturile adversarului său, dar și să le înapoieze cu virf și îndesat în fraze bogate și bine șlefuite, care se revărsau ca rafalele de mitralieră într-o cadență și într-o ampoare aproape wagneriană”. Pentru diplomatul spaniol Pablo de Azcarate y Flores, prevalează aceeași impresie: un Titulescu de o „violență extraordinară”, intrînd în veritabile crize de

furie, reale sau simulate, ori de cîte ori un interlocutor recalcitrant venea să-i contrarieze planurile sau să-i conteste argumentația.

Nu mai puțin semnificative sînt comentariile care subliniază, în același timp, trăsăturile de caracter ale lui Titulescu. Și, în primul rînd, generozitatea, gentilețea și sentimentul prieteniei pe care-l cultiva cu o exigență rareori întâlnită: „Afabil, exuberant, generos pînă la extravaganță, — aprecia Thanasis Aghnides — își acorda prietenia fără rezerve și rămînea credincios angajamentului inimii sale, dar cerea și prietenilor săi o fidelitate la fel de totală”; omul era intransigent și sever cînd apăra interesele României, bine dispus și exuberant într-un cerc de prieteni.

Prin justetea ideilor și mai cu seamă prin forța lor de anticipație, Titulescu fecunda adesea ideile partenerului: „O conversație cu el — mărturi-

sea I.M. Marslet, pe atunci ambasador al U.R.S.S. în Marea Britanie, — oferea întotdeauna un bogat și interesant material de reflecție, iar citeodată și de acțiune". Aceeași observație revine și la marea ziaristă franceză Geneviève Tabouis, care subliniază dialectica vizionară a ilustrului ei contemporan: „Nicolae Titulescu avea o fecundă imaginație diplomatică. El nu făcea politică clasică, ci imagina mereu, avînd o viziune dialectică asupra evoluției lumii. Nicolae Titulescu avea o judecată perfectă asupra viitorului. A fost, poate, singurul om care în acele vremuri a prevăzut cursul istoriei. Titulescu a înțeles că viitorul aparține păcii și a fost omul care a făcut mari eforturi pentru colaborarea dintre Est și Vest, considerînd în acele timpuri tulburi că pacea este posibilă și că ea trebuie dobîndită”.

Diplomatul și scriitorul francez Vladimir d'Ormesson schițează și el un portret politic al lui Titulescu, în con-

Rîndul de sus: Maxim Litvinov, René Cassin și Elena Văcărescu; jos, de la stînga la dreapta: Raymond Cartier, Lucian Blaga, Paul Valéry

textul acelei securități colective europene pentru care diplomatul român depunea atîtea strădanii: „Strîns legat de interesele țării sale, așa cum este legată iedera de arbore, prestigiul lui depășea cu mult frontierele României. Se poate spune că Titulescu a fost unul din marii oameni politici ai acelor timpuri... Nu mulți au denunțat mai bine și mai stăruitor ca Nicolae Titulescu erorile comise, avertizînd despre pericolul care amenința... Știu oare popoarele să tragă o învățătură din dramele prin care au trecut? În orice caz, pentru România și pentru Franța această lecție este clară. A strînge ceea ce le unește, a face în așa fel încît o Europă ordonată și puternică să renască din mizeriile pe care le-a suferit. Nu o Europă ca aceea de ieri, divizată, contractată, întoarsă spre trecut și care se uza orbește în lupte care, în mod

necesar, dau naștere nenorocirii, ci o Europă destină, deschisă spre viitor, conștientă de funcția importantă pe care o poate juca și pe care trebuie s-o joace în echilibrul mondial; deschisă spre viitor, creatoare de prosperitate, forță determinantă a păcii”.

Ziaristul francez Raymond Cartier este, de asemenea, sensibil la politica europeană și la clarviziunea lui Titulescu: „El a fost cel mai strălucit, cel mai dinamic dintre cei care au vrut să construiască o Europă nouă, bazată pe egalitatea puterilor și pe respectul tratatelor. Cînd norii au suit la orizont, el a fost unul dintre primii care a înțeles și primul poate care a vrut să ridice un dig contra inundației care se anunța”.

René Cassin, jurist și diplomat francez, laureat al Premiului Nobel pentru Pace (1968), pune în lumină eforturile lui Titulescu de organizare a păcii, o pace bazată pe respectarea tratatelor și a Pactului Ligii Națiunilor, în fața

pericolului pe care-l reprezenta ascensiunea fascismului în Europa: „Ceea ce am admirat cel mai mult la Titulescu a fost strădania sa neîntreruptă de a căuta organizarea unui sistem de relații internaționale bazat pe echitate, egalitate și respect reciproc. Din păcate, Liga nu a reușit decît în prea mică măsură să aducă la îndeplinire telurile pentru care a fost creată. Acest imbrogiu istoric nu poate diminua însă meritele celor care — în mod sincer și perseverent, cum au fost Herriot, Briand, Barthou, Titulescu — au vrut să așeze națiunile într-un sistem de securitate care să le ferească de spectrul războiului. Apreciez că acțiunile lui Titulescu au fost menite să anime la Liga Națiunilor o rezistență, o solidaritate și o atitudine hotărâtă împotriva agresiunilor fasciste și a războiului”.

O mărturie elocventă, în aceeași direcție, o găsim și la M.M. Litvinov, pe atunci comisar al poporului pentru afacerile externe al U.R.S.S., cu privire la realismul și clarviziunea politicii titulescuene, la relațiile româno-sovietice promovate de diplomatul român: „El a fost printre puținii diplomați care și-au dat seama — în condițiile venirii lui Hitler la putere — de faptul că numai măsuri colective ale tuturor statelor europene, bazate pe o înțelegere între Uniunea Sovietică, Franța și Marea Britanie, puteau bara drumul războiului. Titulescu nu era numai un doctrinar, ci și, de asemenea, un om de acțiune, care milita cu pasiune pentru ideile sale. În ce mă privește, nu pot uita faptul că într-o serie de probleme față de care reprezentanții statelor occidentale nu se arătau deloc receptivi, am găsit în persoana lui Titulescu un sprijin activ. Este ceea ce s-a întîmplat la Societatea Națiunilor cu ocazia discuțiilor în jurul definirii agresorului, este ceea ce s-a întîmplat la Munteux în problema statutului strimtoriilor. În ceea ce privește raporturile dintre România și U.R.S.S.,

Titulescu a înțeles necesitatea existenței unor relații normale nu numai pe plan diplomatic. El a militat cu seriozitate — m-am convins — pentru pactul de asistență mutuală între ambele țări”.

„Ideea ce-l domina [pe Titulescu] — remarca Savel Rădulescu — era aceea că destinele națiunilor nu sînt determinate numai de teritoriu și forța lor numerică, ci mai ales de felul cum înțeleg să slujească civilizația. Colaborarea internațională trebuia să se rezeme pe principiul egalității statelor, iar dreptul internațional să apară nu ca un drept de cobordonare, ci ca unul de coordonare în independență... Titulescu și-a pus toată pasiunea pentru organizarea unei lumi mai bune, a unei păci durabile, îmbinînd idealul de mine cu realitatea de azi, într-o activitate fecundă prin constanța și luciditatea ei”.

In sfîrșit, mulți contemporani s-au referit la patriotismul lui Titulescu, un patriotism plămădit din tenacitate, abnegație și spirit de sacrificiu, de slujire permanentă și dezinteresată a intereselor țării. „Pentru nimic în lume nu și-ar fi schimbat convingerile, nota Elena Văcărescu. Totul pentru drepturile României! El a ajutat-o cu atîta voință laborioasă să și le cîștige. Devenise apărătorul de neclintit al acestei cauze”.

Patriotismul lui Titulescu nu a alunecat însă niciodată pe panta naționalismului șovin și nici nu a frînat, în gîndirea și acțiunea politică a diplomatului, construcția unei „societăți internaționale” bazată pe forța dreptului și nu pe dreptul forței. Diplomatul englez Philip Noël Baker declara: „A lupta ani de zile, fără preget și fără oboseală, pentru apărarea unui interes național, a reuși cu toate acestea să nu jignești niciodată sentimentul internațional... este o realizare care presupune un complex de calități a căror importanță nu va putea

fi niciodată exagerată... Sînt fericit să aduc omagii meu unui om în care adîncă dragoste de țară se îmbină așă de armonios cu un leal devotament pentru Societatea Națiunilor”.

O altă mărturie cu privire la dragostea de țară a lui Titulescu, la firele multiple și tainice care-l legau de pămîntul strămoșesc, i-o datorăm lui Lucian Blaga, pe atunci consilier de presă la Legația română de la Viena. Referindu-se la un popas făcut de Titulescu în capitala austriacă, Blaga nota: „Cred că a fost tocmai în primăvara anului 1935, [Titulescu] aflase că doar cîteva zile mai înainte a trecut pe la Viena un om politic român, care se întorcea din Berlinul nazist, unde tatonase în vederea unei apropieri. Atunci l-am văzut pe Titulescu într-un moment de revoltă, în ipostaza prerogativelor la care-i da un drept legitim însuși geniul său. A prins să vestejească în cuvinte din cele mai bicioase încercările ce țineau spre o politică externă dincolo de dunga ce-o întrezărea sau împotriva acțiunilor ce le întreprindea el. Și parcă-i aud și astăzi cuvintele răspicate: «Noul război european, dacă va izbucni, va repera, desigur nu în detalii, dar în linii mari, primul război mondial. Războiul va fi lung și greu. La început Germania va avea succese, dar în cele din urmă va fi înfrîntă...»”.

Oricare ar fi fost, cum e și firesc coeficientul de subiectivitate al unor observații făcute de oameni care l-au apreciat și l-au iubit pe Titulescu, trebuie să observăm că astfel de mărturii sînt, într-o foarte mare măsură, confirmate de documentele care ne-au rămas de la Titulescu. Documente care, luminînd deopotrivă însușirile excepționale ale omului și existența zbuciumată a celui care s-a cheltuit fără rezerve pentru interesele țării sale, justifică pe deplin de ce contemporanii l-au considerat pe Titulescu cel mai mare diplomat al timpului în care a trăit.

NICOLAE IORGA

așa cum l-am cunoscut (II)

G. T. KIRILEANU

*Nicolae Iorga
pe terasa
casei sale
de la Vălenii
de Munte
(fotografie
din colecțiile
Bibliotecii Centrale
de Stat
a R.S.R.)*

Izbucnirea primului război mondial¹ a pus cu mare acuitate în fața poporului român problema încheierii procesului de desăvîrșire națională și statală, început în 1859 și consolidat în 1877. România nu se putea angaja în război decît în numele acestui ideal național și luînd în considerare toată complexitatea factorilor interni și externi. Magazin istoric a prezentat pe larg, într-o suită de documente, relatări, memorii inedite ale participanților la evenimentele de atunci, frămîntarea uriașă care cuprinsese întreaga societate românească în 1914. Între personalitățile marcante ale vremii, chemate să se pronunțe asupra situației nou create, s-a aflat și Nicolae Iorga. Cu clarviziunea izvorită din adîncă cunoaștere a istoriei și a sufletului românesc și deci dînd glas dorinței unanime a maselor largi populare, Iorga a arătat că locul României, în conflagrația care se declanșase, nu putea fi decît alături de țările Antantei, de Franța în primul rînd, și împotriva Austro-Ungariei.

În această perioadă, N. Iorga a desfășurat o susținută activitate culturală și științifică, însuflețit de înaltele responsabilități față de cauza patriei și poporului căruia i se dăruise.

Cum arătam și în numărul trecut al revistei, Nicolae Iorga—alături de alți reprezentanți de frunte ai culturii și științei românești — a desfășurat o vie activitate în sprijinul realizării statului național unitar. În numai doi ani, 1914 și 1915, istoricul a publicat peste 70 lucrări, multe din ele consacrate unor stringente probleme ale actualității: războiul, soarta țărilor angrenate, destinul României, legăturile milenare de frățietate dintre toți românii. Să amintim doar cîteva titluri: Acțiunea militară a României, L'Avenir de la nation roumaine (*Vitorul națiunii române*), Legăturile culturale între Bucovina și principatele românești, Pagini despre Serbia de astăzi (*toate în 1914*), Dezvoltarea ideii unității politice a românilor, Dreptul la viață al statelor mici,

¹ *Magazin istoric*, nr. 4/1967, 11/1968, 4, 7/1972, 1, 6/1973, 4/1974, 12/1975, 1, 7-9/1976, 7-8, 10/1977, 4, 7/1978, 8-9/1980, 6/1981.

Die Entwicklung des rumänischen Staatswesens (Dezvoltarea conștiinței de stat la românii), Istoria românilor din Ardeal și Ungaria, La question roumaine en Autriche et Hongrie, Serbie eroică și martiră ș.a. (în 1915).

Să urmărim în continuare însemnările inedite ale lui G.T. Kirileanu despre Nicolae Iorga. În transcrierea selectivă a textului (aflat la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei) am păstrat particularitățile stilistice ale autorului. Pentru ușurința lecturii, nu am mai marcat întreruperile în text. Titlul, intervențiile din paranteze drepte și notele de subșol ne aparțin. Sublinierile din text sînt ale originalului. Datele sînt pe stil nou.

Ioan LĂCUSTĂ

1914

18 septembrie. Toată lumea este mirată de rezerva lui Iorga, mai ales de cînd a apărut în *Universul* de ieri¹ *Declarația* lui. Întîlnindu-l azi la Ministerul de informații, îmi spune abătut că e plin de grijă. Zic: Articolul dv. de ieri a fost foarte deprimător.

— Cum asta?

— Lumea zice că dv. sînteți războinic în timp de pace și pașnic în timp de război (asta-i vorba lui Emil Panaiteșcu).

— Ce, ar vrea să merg eu la [statuia lui] Mihai Viteaz? Pentru asta este Filipescu.

— Apoi tocmai de asta este mirată lumea, că prin articolul dv. laviți în Filipescu, uitînd că nu demult dv. ridicați lumea pentru Ardeal și Mihai Viteazu.

Ne dăm întîlnire la 12 1/2 la dejun la [restaurantul] Andrei Dumitrescu. Lipsind la ora asta, m-am dus în grădină (căci Iorga nu vrea să mîncească decît înăuntru, spre a evita curiozitatea lunei). Alături era d-rul Jean Cantacuzin [Ioan Cantacuzino]² care m-a întrebat de ce nu vine și Iorga la întrunirea profesorilor universitari³. I-am spus părerea lui de azi dimineață. A rămas ca să-i scrie la Academie și să-l poftască, că Iorga tot așteaptă poftire.

Trecînd înăuntru în restaurant, găsesc pe Iorga cu d-na, la o masă, cu I. Bogdan⁴. Acesta pleacă și eu îi spun lui Iorga de convocarea universitarilor.

— N-am fost poftit.

— Dr. Cantacuzin are să vă scrie.

— El se interesează de Franța, mai mult.

— Din cîte am vorbit, eu l-am văzut însușit de cele mai calde simțiri românești.

¹ Pe prima pagină a ziarului, N. Iorga publică o *Declarație* în care își exprimă convingerea că România nu poate intra în război decît de partea Antantei, dar atunci cînd toate condițiile vor fi întrunite: „Urmează... că opinia publică are dreptul să facă semnul mult dorit pentru trecerea munților? Aceasta, o spun din toată puterea conștiinței mele, nu! Acest drept îl are numai guvernul.

Dacă el are toate asigurările din altă parte, cu ce sacrificii se pot face și dacă armata noastră e pe deplin pregătită, regele Carol să facă semnul, să se facă semnul în numele regelui Carol!”

² Ioan Cantacuzino (1863-1934), medic și bacteriolog, membru al Academiei române, director general al serviciului sanitar (1907-1910); a organizat serviciul de avarare sanitară în războiul din 1916-1918.

³ La 18 septembrie 1914, un grup de profesori universitari din Capitală organizează o întrunire dînd publicității o *Declarație* în favoarea intrării imediate a României în război (*Universul*, 25 septembrie 1914).

⁴ Ion Bogdan (1864-1918), filolog și istoric român, membru al Academiei române; editor de cronică și documente; sora sa, Ecaterina Bogdan, s-a căsătorit în 1901 cu N. Iorga.

— Dragă, eu nu pot fi purtat de alții ca un Fleva oarecare, eu sînt un *om politic* și am scopurile mele.

Mergem să vorbim cu Ionel Brătianu⁵, care îl chemase la o convorbire la ceasurile 4. Vorbește cu un șef de cabinet și-i spune că el n-are nici o idee originală de comunicat și că dacă dl. Brătianu are o întrebare precisă sau o propunere hotărîită de făcut, s-o facă. Mi-a spus că nu se va duce la Brătianu.

5 noiembrie. Dl. Iorga îmi trimite răspuns că dorește să stăm de vorbă. Îl găsesc la restaurantul Dumitrescu. Cu ochii roșii de plîns îmi spune că a avut o săptămînă grea de cînd

cu moartea în Ga-li-ția a cumnatului său [Inrolat în armata austro-ungară], dr. Al. Bogdan, profesor în Brașov. Erau și mișcătoare articolele din presa ardeleană.

Și încă nu i le-a arătat pe toate d-nei Iorga. „Sărmanul!

De-abia acum ne-a sosit scrisoarea lui trimisă cu trei zile înainte de moarte.

Zicea că în nici un caz nu pleacă din tabără, cum au făcut mare parte din ofițerimea de rezervă.

Ca oricărui român, îi era rușine să plece din fața primejdiei, deși era bolnav de reumatism“.

Îmi povestește cu mirare o propunere extraordinară ce i-a venit din Germania și care arată că situa-

⁵ Ion (Ionel) I.C. Brătianu (1864-1927), om politic român, președintele Partidului Național-Liberal (1909-1927). Ministru și prim-ministru (1908-1910, 1914-1918, 1918-1919, 1922-1926, 1927). A avut rol important în activitatea politică pentru desăvîrșirea unității statale; a contribuit la orientarea politicii externe a României spre Franța și Anglia.

ția Germaniei trebuie să fie disperată. Vestitul Paul Hinneberg, de la *Deutsche Literaturzeitung* [revistă fondată în 1879 de Academia de științe din Berlin] i-a scris că mai mulți frunțași ai cultului germane (nu i-a înșirat) s-au întovărășit să lucreze pentru înfrățirea cu țările neutre și că lui i s-a încredințat a lucra pentru România.

Găsind că Iorga este geniul reprezentativ al neamului românesc îl roagă a-i scrie numai cuvîntul vîno, spre a pleca imediat în România și a-i pune la îndemîna orice înlesnire materială va cere în vederea unui ciclu de conferințe în întreaga țară. [Iorga] i-a răspuns că, din nenorocire, nedreptățile față de românii din Austro-Ungaria, precum și purtarea revoltătoare a diplomaților germani au creat o stare de adîncă nemulțumire în regat, care se răsfrînge și asupra Germaniei, aliata mai puternică a Austro-Ungariei. Îi pare rău din adîncul sufletului cînd își aduce aminte de atîția mari învățați, pe care i-a admirat cînd și-a făcut studiile în Germania, de atîtea prietenii culturale ce-l leagă de Germania și cînd se gîndește la cîștigurile culturale ce le avem de acolo, precum și la puterea și înălțimea civilizației germane¹.

Va aștepta însă biruința principîului național împotriva forțelor brutale și atunci, cu toată inima, va fi gata de orice conferințe. Dar pînă atunci soarta ne desparte.

Greu am putut reda frumoasele și înflăcăratele cuvinte ale lui Iorga.

12 noiembrie. Iorga zice că literatura engleză l-a făcut om. Se bucură că și-a găsit răstrămășul într-un document din 1770.

I s-a comandat să scrie *Istoria comerțului*, cu plată de

Marele istoric împreună cu Iacob Negruzzi la Academia (fotografie din colecțiile Bibliotecii Academiei R.S.R.)

¹ Aceleași sentimente le exprimase N. Iorga și în articolul *Franța și Germania în cumpăna recunoștinței noastre*, publicat în august 1914: „Sîntem îndatoriți Germaniei pentru toată cultura pe care atîția filii ai acestei țări au primit-o”. Însă afirmă savantul, „Franța nu poate pieri! Ar fi o catastrofă morală pentru omenire”.

12 000 lei [în martie 1915 apare primul volum al lucrării] cu care se gîndește să-și cumpere un loc de casă la țară.

12 noiembrie, sara. Găsesc pe dl. Iorga la restaurantul Dumitrescu. Îndată mă întrebă dacă am văzut noul său volum: *Histoire des États balkaniques [à l'époque moderne]*, București 1914]. Văzut-ai ce frumos a ieșit?

Îmi spune cu bucurie de scrisoarea ce a primit de la regina Maria. E sigură că d-l Iorga va contribui și sub noua domnie² la progresul și înălțarea țării.

Îi spun însă că nu înțeleg cum se împacă cuvintele regelui și plecările reginei Maria cu vizitele la Buftea, la prințul Știrbei [om politic și mare moșier], unde se întîlnesc cu von dem Busche [ministrul Germaniei la București] și cu Czernin [ministrul Austro-Ungariei]. Iorga rămîne nimit și zice că toate în casa lui Barbu Știrbei sînt nemfești.

1915

24 ianuarie. Dl. Iorga mă cheamă la telefon și-mi spune să luăm dejunul împreună, căci are să-mi împărtășească un lucru foarte neplăcut. Ce-o mai fi și asta? Îl găsesc cu fiu-său, Petru, care învață la Școala superioară de meserii. Mergem tustrei la restaurantul Dumitrescu. Îmi spune că a poftit pe prințul Nicolae la Serbarea Unirii de la Teatrul Național și că regina a răspuns prin aghiotant că, pe cît ține doliul, nu poate lua parte familia regală la nici o serbare, ca și cum o serbare patriotică ar fi o petrecere.

Ieșind de la masă dă un franc de cheltuială [lui] fiu-său, Petru.

25 ianuarie. Mă scol dimineața și plec pe la bisericile din Văleni. Frumos răsărit de soare și un aer rece și uscat, dătător de viață. La 10 vin la cafea și-l găsesc pe Iorga, de curînd sculat, urmîndu-și desfacerea corespondenței și a revistei și ziarelor. Cartea poștală a lui I. Bogdan despre *Revista istorică*³ îi face mare plăcere, pentru că de la Bogdan greu iese un cuvînt de laudă. De asemenea, se bucură de un articol dintr-o revistă ardeleană pentru că-l citează din *Documentele Bistriței* [*Documente românești din arhivele Bistriței*, București, 1899].

26 februarie. Mă duc la otel Regal, la ora 5, spre a-l lua pe dl. Iorga la Palatul Regal, pentru audiență la rege. Îl găsesc îmbrăcîndu-se; pierduse bumbii de manșetă. Cînd îi găsește, vede că-i lipsește un bumb la piept. Cheamă un băet să-i cumpere unul în grabă. Băetul întîrzie, se apropie 5 1/2. Văd că are mînuși albe în loc de mînuși negre. Zic: Haidem să cumpărăm noi și bumb și mînuși. Intrăm la o prăvălie, cumpără bumb de alt

² La 10 octombrie 1914, Carol I a încetat din viață, iar pe tronul României a urcat nepotul său, Ferdinand.

³ Din ianuarie 1915, apare *Revista istorică*, condusă de Nicolae Iorga și tipărită la Vălenii de Munte.

fel, băetul îl cunoaște și zice să aștepte, că-i dă unul la fel. Îi cere mânușii negre cu imprumut și vrea să dea 5 lei garanție. Băetul refuză și-i dă mânușile fără garanție. Plecăm în fugă spre Palat.

Sara, la masă, îmi spune: Să nu mă întreb, că nu pot să-ți spun nimic. Răspund: Mai întâi că nu v-am întrebat și-apoi asta mi-a fi de învățătură și mie pentru împrejurările când mi se cer felurite lămuriri.

19 martie. Îmi spune că, deși a vorbit la Academie mai bine de două ceasuri (comunicarea despre Dardanele) [*Dardanelele, amintiri istorice*], totuși de mult n-a ținut cu atita gust cursul de sară la Universitate [*Românii din Ardeal până la Horea*]. A încheiat așa: lecția viitoare vom mintui cu Mihai Viteazul, rămânând ca după Paști să mergem mai înainte de Mihai Viteazul.

Despre cursul de la Fundația universitară (*Politica externă a României sub regele Carol I*) îmi spune că-i pare rău că nu poate lucra mai mult în arhivele Ministerului de externe, între altele și pentru ca să nu dea de bănuț și să-i retragă învoirea. „Dar ce bogăție de material și ce păcat că-i lăsat să doarmă atita timp, spre dănuirea și mai departe a ignoranței și lipsei noastre de orientare. Ar trebui rugat un om priceput să se apuce de cercetat în interesul cel mai înalt al statului. Iar eu trebuie să lucrez pe furis. Asta din cauză că regele Carol a voit să ne ție cu totul străini de politica externă a țării. Dealtfel, e de mirat cum au putut niște oameni ca Brătianu și Kogălniceanu să se lase reduși la rolul de compași ai regelui Carol. Toate proclamațiile sînt redactate de Kogălniceanu, iar telegramele de Ghica. Regele în *Memoriile* sale a aranjat lucrurile cu atita dibăcie, încît să se creadă că el a fost actorul principal”.

— Rămîne acum ca și dv., cu aceeași dibăcie, să puneți lucrurile în lumina cea adevărată.

— Apoi asta am să și fac. Regele Carol iese micșorat din studiile mele.

— Vorba veche a lui Petre Carp¹ că regele Carol este un om onest, dar mediocru.

— Prințul Carol îi spune maică-si că nu poate călca peste cele 18 generații de Hohenzollerni ce-i are în sînge.

— Cum? A zis și vorba asta? Șederea la Berlin i-a băgat în cap asemenea idei nenorocite. Se vede că nu vor să-și dea seama cum își joacă dinastia. Vinovații nu vom fi noi, care le-am dat tot: avere, glorie, domnie absolută, îngenunchierea tuturor oamenilor noștri.

26 martie. Aseară găsesc pe Iorga sosind de la gară la oțel Regal. Mai era 1/2 oră pînă la cursul de la Fundații și-mi spune că n-a arun-

cat măcar o privire asupra însemnărilor. Cere un pahar de lapte, dar nu se atinge de pine, pentru că a fost purtată prin mîinile altora. Răsfoiește *Memoriile* regelui Carol și mereu tresare, zicînd: „Cu ce dibăcie potrivește lucrurile în favoarea lui”. Închide *Memoriile* și deschide caietul de note de la arhivele Ministerului de externe. Un sfert de oră a durat pregătirea și plecăm la curs. Îmi spune că se teme că data asta va fi slab.

Sara, la curs, un student a rostit o cuvîntare. Erau de față și profesorii Părvan și Giurescu, fapt care a măgulit mult pe Iorga, care a zis că cu timpul se schimbă multe în bine.

Era însă foarte supărat de succesul lui Dui-lu Zamfirescu cu comunicarea la Academie (fiind astfel împiedicat de a pune chestia că un membru de la secția literară nu poate face comunicări la secția istorică), dar s-a răzbunat anunțînd și el o comunicare asupra esteticii în drama românească modernă.

9 aprilie. Dl. Iorga m-a poftit stăruitor să vin de Paști [4 aprilie] la Văleni. Voiam să mă duc chiar în ziua de Paști, dar am fost chemat și la dejun și la masă de familia Basset [secretarul regelui]. Luni n-am putut pleca din cauza ploii și am dat o telegramă d-lui Iorga. Marți dimineață mă trezesc cu acest răspuns: „Miercuri *garantăm* vreme frumoasă, te așteptăm, Iorga!”. Am plecat cu Vălsan pe o vreme prea frumoasă, bucurîndu-ne de priveliștea munților acoperiți cu zăpadă. Leacota cu deosebire era cum îi ghiocul peste tot.

Dl. Iorga era în cerdac. Dar tocmai atunci vine un poștaş și-l cheamă la telefon să vorbească cu maiorul Balif, de la palatul Cotroceni. Am mers la poștă și mereu cerca să ghi-cească pentru ce l-o fi chemînd. I-a spus că regina dorește să facă simbătă o vizită la o serie de biserici. Iorga a zis că i-ar conveni să vie un automobil să-l ia la București simbătă, spre a putea sta vineri acasă. Și mă întreabă dacă acest lucru este cu putință. Eu zic: Cam cu greu ajung automobilele regale. Dar se vede că lui Iorga i-ar face mare plăcere să plece la București împreună cu soția în automobil regal. „Măcar cu atita s-o despăgubesc pe soția, pentru tainica neplăcere de a mă ști mereu cu regina Maria”.

Răpézindu-se un cîine după noi, Iorga îi dă o lovitură strașnică cu bățul peste bot și zice: „Ia așa răbd eu, pînă îmi vine bine de lovit”. Dar eu mă gîndeam la frica lui de cîini și la cuvîntul vechi ca să te ferească D-zeu de lovitură fricosului.

Ne arată unde crede el că a fost cetatea Te-leajănului (unde-i mănăstirea). Unul din semne este tîria locului, iar alt semn este că s-au făcut o mulțime de clădiri de piatră în Văleni, foarte probabil din zidurile cetății, ca în toate orașele cu cetăți în vecinătate.

¹ Petre P. Carp (1837-1918), om politic român, prim-ministru (1900-1912), șeful Partidului Conservator; adept al intrării României în primul război mondial alături de Puterile Centrale.

AGONIA REPUBLICII DE LA WEIMAR

GEORGES CASTELLAN

Noiembrie 1918. Revoluția proletariatului german înlătură monarhia și instaurează republica burghezo-democratică. Cu toată lupta eroică a clasei muncitoare, condusă de partidul comunist, guvernul, condus de Friedrich Ebert, susținut de trupele contra-revoluționare, înăbușe mișcarea pentru crearea republicii socialiste (12 ianuarie 1919). În alegerile pentru Adunarea Națională Constituantă, din 19 ianuarie același an, cele mai multe mandate sînt obținute de Partidul Social-Democrat. La 31 iulie, se votează noua constituție, potrivit căreia Germania republicană își păstrează denumirea de Reich. Conform noii legi fundamentale, pregătirea și votarea legislației aparține Reichstagului (Parlamentul); pe lângă acesta mai există și un Reichsrath (Consiliu al Reichului), format din reprezentanți ai celor 17 landuri, care alcătuiesc republica. Landurile au parlamente și guverne proprii, cu o competență locală. În fruntea statului se află președintele, ales pe o perioadă de șapte ani.

Încă din primii ani, Republica de la Weimar (denumită astfel după orașul în care se întrunește Constituanta în 1919 pentru a alege primul președinte al statului) cunoaște mari frământări politice și sociale. Duritatea condițiilor pe care Tratatul de la Versailles le stabilea Germaniei, pe fundalul unei situații economice deosebit de grele, creează un climat favorabil forțelor de dreapta și ex-

tremă dreaptă în care crește agitația sovină, revanșardă și antidemocratică. În 1919, se constituie partidul nazist, al cărui lider devine, din 1921, Adolf Hitler. În 1920, extremiștii de dreapta, conduși de Wolfgang von Kapp și generalul Lüttwitz, încearcă o lovitură de stat; trei ani mai târziu, este dejucat puciul organizat de generalul Erich von Ludendorff și Hitler.

Forțele politice sînt foarte dispersate: în Reichstag sînt reprezentate aproximativ 15 partide. Din această cauză există o permanentă instabilitate guvernamentală, caracterizată prin perindarea la cîrma țării, între 1919 și 1933, a 19 cabinetele, toate bazate pe coaliizarea anumitor partide. Dintre acestea, cea mai reprezentativă pentru spiritul parlamentar burghez caracteristic noul republici este „coaliția de la Weimar“, alcătuită din Partidul Social-Democrat, Partidul Democrat (exprimînd interesele burgheziei liberale și ale micii burghezii) și Partidul Centrul Catolic — Zentrum (care reprezenta un mare grup din populația catolică, în special țărănimia). Avînd o orientare de centru-dreapta, dar situîndu-se pe linia respectării sistemului parlamentar al Republicii de la Weimar, activează Partidul Populist, care reprezintă aspirațiile marii finanțe și ale industriei grele.

Dușmanii cei mai înverșunați ai noul republici sînt naziștii. Printre adversari se mai numără Partidul Național, format din monarhiști și exprimînd interesele moșierilor și ale

În imagine: deputații nazisti provoacă incidente violente în Landtagul din Prusia (iunie 1932).

unei părți a industriașilor. Împotriva repubblicii se pronunță de asemenea generalii și majoritatea ofițerilor, organizația militaristă Stahlhelm (Căștile de oțel), care îi grupează pe foștii combatanți, ca și alte asemenea asociații mai mici.

Partidul comunist, la rîndul său, militează pentru o republică socialistă.

Politica de trecere a greutăților economice pe umerii muncitorimii și țărănimii dusă de guvernele aflate la putere în perioada 1919-1924 îndepărtează masele de partidele „coaliției de la Weimar”. Într-adevăr, dacă pentru aceste formații în 1919 votează peste 70% din alegători, la alegerile din decembrie 1924 numărul acestora nu mai reprezintă decît aproximativ 45% din totalul votanților. În următorii patru ani, 1924-1928, economia germană se redresează, dar relativa prosperitate nu îmbunătățește situația clasei muncitoare; în 1927, de pildă, există aproape două milioane de șomeri.

În anii 1928-1929, se produce o cotitură spre dreapta și extrema dreaptă în majoritatea partidelor burgheze, care șubrezește și mai mult situația republicii.

Aceasta în vreme ce criza generală a capitalismului afectează din ce în ce mai grav și Germania; în martie 1930 sînt peste trei milioane de șomeri, iar veniturile țărănimii scad vertiginos. Masele manifestă oboseală, neîncredere și deziluzie față de Republica de la Weimar, care se dovedește incapabilă să le rezolve cerințele. În martie 1930 se vorbește deschis despre o criză a regimului. Referindu-se la imposibilitatea cabinetului Brüning de a stăpîni situația, ziarul guvernamental Deutschland (organul Partidului Central Catolic) scrie că este nevoie „de o politică energetică pe toată linia, nu numai în Consiliul de Miniștri, ci și în Parlament și, la nevoie, chiar împotriva Parlamentului”. Concomitent, pe acest fundal de marasm economic și social, propaganda demagogică, șovină, revizionistă, a naziștilor duce la creșterea rapidă a rîndurilor acestora: de la 72 000 în 1927, numărul lor ajunge la peste 250 000 la începutul lui 1930.

Pus în minoritate în Reichstag, al doilea guvern Brüning (30 martie-18 iulie 1930) demisionează. Se fixează alegeri generale pentru 14 septembrie 1930. Scrutinelul aduce o mare înfrîngere Partidului Național, care pierde două milioane de voturi, Partidului Populist — un milion, ca și altor partide burgheze, de care beneficiază naziștii. Cancelarul Brüning care girează în continuare conducerea guvernului, încearcă să-și lărgască baza parlamentară, primește sprijinul social-democraților, dar întîmpină refuzul populiștilor. Se creează un nou guvern Brüning (octombrie 1930-octombrie 1931), care nu se bucură însă decît de 30% din numărul deputaților; sprijinit de Hindenburg, cabinetul guvernează prin decrete-legi. Printre acestea sînt și cele împotriva „acțiunilor extremiste”, prin care sînt suspendate unele drepturi constituționale: interzicerea reuniunilor politice, dizolvarea unor asociații, introducerea cenzurii. Partidele și organizațiile de dreapta și extrema dreaptă contraatacă. La 11 octombrie 1931, în locali-

UNIVERSITÉ DE PARIS III
NANO
CENTRE D'ÉTUDES DES CIVILISATIONS
DE L'EUROPE OCCIDENTALE ET DU MONDE
1, Quai d'Orsay

num. 16/5/82
7 rue de Viller 95407

Longue "dieu infante" y me renouveau des choses et une
Puisse l'histoire "d'aujourd'hui" nous éclairer.
Le Magasin d'histoire fait beaucoup mieux : il donne
à l'histoire, c'est à dire qu'il met de la justice, un sens
concret, une vraie justice, de la vie et de l'humanité.
Il nous rappelle aussi des choses de l'histoire, des choses
de nous qui nous ont fait ce que nous sommes
de nous-mêmes, de nous-mêmes, de nous-mêmes, de nous-mêmes.
Il nous rappelle aussi des choses de l'histoire, des choses
de nous qui nous ont fait ce que nous sommes
de nous-mêmes, de nous-mêmes, de nous-mêmes, de nous-mêmes.
Longue vie à l'histoire et au Magasin d'histoire !

(Signature)
Professeur à l'Université de Paris III (Sorbonne nouvelle)
au sein de la FATEEE

Încă din copilărie, îmi amintesc de cuvîntul de ordine al unei reviste franceze: „Popularizare fără vulgarizare”.

Magazin istoric face mult mai mult: el democratizează istoria, pune poporul român în contact cu trecutul său și cu cel al umanității.

Astfel se stabilește, între făuritorii istoriei — popoarele — și cei care scriu istoria, un dialog, grație căruia înaintează conștiința oamenilor și știința istorică.

Admirației mele pentru opera deja săvîrșită în cei 15 ani precedenți, adaug urările mele de

La mulți ani,

Viață lungă și deplin succes

Magazinului istoric

G. Castellan

Profesor la Universitatea Paris III (Sorbona nouă),
vicepreședinte al Asociației internaționale de studii sud-est
europene

tatea Bad-Harzburg are loc o întîlnire între Hitler, Hugenberg, șeful Partidului Național, Seldte și Düstereburg, reprezentînd Stahlhelmul, foștii generali von der Goltz și Heye, și prinții de Hohenzollern, urmașii ex-împăratului Wilhelm II, care cer demisia guvernului Brüning.

Criza economică continuă să se agraveze: în numai trei luni, din octombrie pînă în decembrie 1931, numărul șomerilor crește de la 4,3 milioane la 5,7 milioane. Agonia Republicii de la Weimar începe să se accentueze tot mai clar. Masele muncitoare, care suportă din ce în ce mai greu povara crizei economice, sînt divizate din pricina lipsei de unitate și a gravelor disensiuni dintre partidele de stînga și, în primul rînd, dintre socialiști și comuniști. Dînd crezare propagandei demagogice naziste, mica burghezie de la orașe și sate înclină spre hitleriști. Hindenburg, camarila care îl înconjură, moșierii, conducătorii Reichswehrului, majoritatea industriașilor și bancherilor consideră că naziștii trebuie să participe la conducerea țării. În acest sens, la 28 octombrie 1931, generalul von Schleicher, care face parte din camarila, are o întrevvedere cu Hitler, pentru a-i oferi anumite responsabilități guvernamentale. La începutul anului 1932, cînd numărul șomerilor ajunge la 6 milioane, situația eco-

nomică, socială și politică se deteriorează și mai mult: partidele care sprijină Republica de la Weimar pierd din ce în ce mai mult terenul în favoarea naziștilor.

Publicăm, în continuare, fragmente din lucrarea L'Agonie de la République de Weimar,

Eliminarea lui Brüning

Începând din primăvara lui 1932, instituțiile republicane nu mai sînt decît iluzorii. Președintele Germaniei, feldmareșul Hindenburg, un bătrîn senil, care și-a pierdut puterea de judecată, devine o marionetă în mîinile unei camarile iresponsabile. Reichstagul, mai divizat ca niciodată, nu mai exercită nici o influență asupra cancelarului, deoarece Consiliul de Miniștri nu mai este reprezentantul unei majorități parlamentare. Pe de altă parte, naziștii sînt la conducerea guvernelor unora dintre landuri sau împiedică activitatea altora; de fapt, pe planul întregii țări, adevărata problemă o constituie cea a modalității participării hitleriștilor la conducerea statului. Aceasta se conturează încă de la alegerile parlamentare din iulie 1932, cînd mai mult de 16 milioane alegători, reprezentînd partidul nazist, Partidul Național German și Partidul Populist German — adică 44,2% din totalul votanților — sînt împotriva guvernului; 5,3 milioane comuniști refuză și ei să susțină cabinetul, care se mai bucură de sprijinul a numai 36% din cetățeni.

Dar să revenim la situația din primăvara aceluia an. Candidatura lui Hindenburg la un nou mandat prezidențial dă loc la intrigi politice complicate. Socialiștii i se raliază din chiar momentul anunțării ei. „Cînd un om de 84 ani își sacrifică amurgul vieții pentru întreaga colectivitate, scrie ziarul socialist *Vorwärts*, această atitudine obligă la respect pe orice om de suflet și, în special, pe toți socialiștii”. Feldmareșul devine astfel candidatul adepților Republicii de la Weimar.

La 13 martie 1932, ei îi acordă sufragiul și lui Hindenburg îi lipsesc doar 168 000 voturi (0,45%) pentru a obține majoritatea absolută și a fi ales după primul tur de

a istoricului francez Georges Castellan, în care autorul face o incursiune în anticamera instaurării dictaturii naziste.

Subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

scrutîn. Dar dacă socialiștii votează pentru feldmareșal, satele din estul țării se pronunță pentru zugravul austriac¹. În cel de-al doilea tur, candidatul Stahlhelmului, Düsternberg (care obține în primul scrutin 2,5 milioane voturi) se retrage, iar susținătorul său, Hugenberg, recomandă abținerea de la vot; comuniștii mențin candidatura lui Thälmann. La 10 aprilie 1932, Hindenburg este ales cu 52,93% din sufragii; urmează Hitler cu 36,68% și Thälmann, cu 10,13%.

De la un scrutin la altul rezultă deci un transfer de voturi absolut surprinzător. În aprilie, față de martie, pentru Hitler, votează în plus aproximativ 750 000 alegători aparținînd stîngii, ceea ce demonstrează o mare confuzie politică.

Încordarea ajunge la extrem în zilele următoare. Motivul este interzicerea de către guvern a formațiilor paramilitare hitleriste S.A.; această măsură provoacă nemulțumiri în cadrul Reichswehrului ducînd, la 12 mai, la demisia ministrului de război, generalul Gröner. Opinia publică nu reușește să dezlege ghemul intrigilor din viața politică, dar se familiarizează și mai mult cu numele celor care manevrează din umbră destinele țării: von Schleicher, von Hammerstein, Meissner, von Oldenbourg-Januschau (prieten personal al lui Hindenburg). La începutul lunii mai, întreaga dreaptă — inclusiv populiștii — pornește o campanie pentru remanierea cabinetului, eufemism pentru alungarea de la putere a lui Brüning. La 3 mai, ministrul economiei, Warmbold, demisionează. El reprezintă tendința moderatilor din marea industrie. Se pune întrebarea dacă demisia lui Warmbold nu înseamnă abandonarea de

către marii industriași a cancelarului. Trebuie amintit că, înainte cu cîteva zile, Federația industriașilor se reunise la Berlin, sub președinția lui Krupp, și se pronunțase împotriva politicii economice dusă de Brüning.

Cancelarul, decis să reziste pînă la capăt, are, încă, un atu: forța de care dispune partidul său Zentrum, ce deține poziții cheie în Prusia, Bavaria și Württemberg. Pe de altă parte, deși naziștii fac imposibilă funcționarea sistemului parlamentar, nici ei nu reușesc să polarizeze în jurul lor majoritatea deputaților. Aceasta se vede la 12 mai 1932, în Reichstag, cînd Brüning obține un vot de încredere: 287 voturi pentru, 257 contra. Dar conducerea țării nu mai aparține Parlamentului. În aceeași zi, generalul Gröner trebuie să demisioneze din postul de ministru de război, datorită „revoltei generalilor”; în schimb, ocupă portofoliul Internelor. Solicitat să ia locul lui Gröner, la 18 mai, generalul von Schleicher refuză, motivînd că simpla remaniere a cabinetului este insuficientă. Atunci, Meissner pleacă la Neudeck, domeniul pe care Hindenburg se retrăsese să se odihnească, de unde revine pe ziua de 27, făcînd cunoscută pretenția moșierilor: guvernul trebuie să înceteze colonizarea țăranilor cu pămînt puțin în estul țării, politică socotită de iuncheri drept „bolșevism agrar”. În felul acesta, cercul conspiratorilor împotriva lui Brüning este complet.

La 29 mai, Hindenburg, înapoiindu-se la Berlin, îi primește în audiență pe cancelar, care îi asigurase realegerea ca președinte al republicii, și îi citește pretențiile camarilei: viitorul guvern va trebui să ducă o politică conservatoare, să elimine pe conducătorii sindicali și să înceteze „bolșevizarea agriculturii”. Imediat după aceea, Brü-

¹ Este vorba de Adolf Hitler, născut la Braunau (Austria), în 1889, și care, din 1912, a exercitat pînă la începerea războiului, la München, meseria de zugrav.

ning reunește cabinetul și decide înaintarea demisiei. A doua zi, pe 30 mai, Hindenburg nu acordă decât cinci minute fostului cabinet pentru a-și prezenta demisia, după care pleacă la o paradă militară.

Cabinetul baronilor

În noul guvern, creat la 1 iunie 1932, din 11 miniștri, 9 sînt nobili; de aceea, el este cunoscut sub denumirea de „cabinetul baronilor“. Acest hibrid, care unește întreaga opinie publică, este rolul imaginației generalului von Schleicher. Camarila din jurul lui Hindenburg desemnează drept cancelar pe von Papen¹, unul din membrii săi, intenționînd să asigure tranziția, pînă la noi alegeri, care urmau să permită constituirea unui guvern de dreapta, sub președinția lui von Schleicher, incluzîndu-i și pe naziști.

Fără a lua contact cu partidele politice, care i se declaraseră, toate, ostile, von Papen publică, la 3 iunie 1932, un decret prin care dizolvă Reichstagul. Dar, în același timp, într-o declarație destul de vagă, noul cancelar pare a pune problema regimului politic în esența sa: „Trebuie să ne delimităm precis pentru a vedea care sînt forțele ce doresc cu adevărat să ajute la reconstruirea Germaniei noi pe baza principiilor imuabile ale concepției creștine despre lume“. În acest timp, circula numeroase zvonuri despre restaurarea monarhiei.

Simultan, un alt pericol amenință echilibrul Republicii de la Weimar: conflictul dintre autoritățile federale și cele ale landurilor componente. El începe în Prusia. Problema este, desigur, mai veche și aflarea, în permanență, la putere a unui guvern socialist în acest land, provocase, în mai multe rînduri, ciocniri cu guvernul federal. Dar antagonismele devin tot mai de neîmpăcat după alegerile pentru Parlamentul prusian din 24 aprilie 1932. Cu această ocazie, naziștii repurtează o victorie hotărîtoare: peste opt milioane de voturi, adică 37% din totalul sufragiilor; numă-

rul deputaților hitleriști crește de la 9 la 162. Reprezentanții săi sînt, de departe, cei mai numeroși, aproape de două ori mai mulți decît socialiștii. Partidele coaliției de la Weimar sînt zdrobite, dar opoziției, dominată de naziști, îi lipsesc 9 mandate pentru a avea majoritatea absolută. Partidul Centrul Catolic, care nu numai că își păstrează ci își și consolidează poziția, devine arbitru situației: nici o majoritate nu poate fi constituită fără acest partid.

Urmează o lună de negocieri încolțite, în care naziștii se izbesc de opoziția centristilor. La venirea la putere a lui von Papen nu se întrevede nici un acord; căderea lui Brüning îi aduce pe partizanii acestuia în opoziție, făcînd imposibilă orice înțelegere între majoritatea din Parlamentul prusian și Zentrum. Camarila din jurul lui Hindenburg îl însărcinează pe noul cancelar să taie acest nod gordian. Încă de la numirea lui von Papen drept cancelar se vorbește despre numirea unui comisar al Reichului pentru conducerea Prusiei, dispoziție prevăzută în Constituție pentru anumite situații. Dar aceeași stare de lucruri există și în Bavaria și în Württemberg, unde guvernele locale sînt tot demisionare și nu fac decît să gireze afacerile curente pînă la alegerea unor noi cabinete. De aceea, protestul împotriva numirii unor comisari ai Reichului se face auzit, în același timp, în Prusia, Bavaria și Württemberg. Bavarezii îl acuză pe von Papen de o încercare de lovitură de stat. La 9 iunie 1932, președinții celor trei guverne locale fac apel la Hindenburg, ca garant al Constituției.

În această conjunctură apare decretul din 16 iunie, promis de Schleicher lui Hitler, prin care se reautorizează activitatea trupelor S.A. Partidele de stînga protestează și lor li se alătură și Zentrum; cele trei guverne pomenite, bazîndu-se pe sprijinul centristilor, își reafirmă opoziția față de măsurile luate de von Papen. Ele mențin interzicerea purtării de uniforme și desfășurării de activități paramilitare, prevăzute în de-

cretul anterior, dat de fostul cancelar Brüning. Pentru a protesta împotriva ordonanței în acest sens, emisă de Held, președintele guvernului Bavariei, 43 deputați naziști vin în Landtag îmbrăcați în uniforme. Urmează o încăierare violentă, în urma căreia președintele adunării pronunță excluderea tuturor deputaților hitleriști. Organul de presă central nazist *Völkischer Beobachter* protestează, dar guvernul Held nu cedează.

În Prusia, Landtagul reușește, cu greu, să aleagă ca președinte pe nazistul Kerrl, dar amîna pînă la 31 iulie desemnarea succesorului lui Braun, președintele vechiului cabinet local. Acum, von Papen se hotărăște să acționeze. El îi declară ambasadorului Franței, François-Poncet², la 13 iulie 1932: „Politia prusiană este în mîinile socialiștilor. Or, aceștia au încheiat de curînd un acord cu comuniștii. Această stare de lucruri nu poate continua“. Pretextul este cunoscut cu ață albă.

La 20 iulie, cancelarul îi convoacă pe ministrul prusian al sănătății Hirtzsiefer (membru al partidului centrist), care asigură interimația președinției cabinetului prusian, și pe Severing, ministrul de interne (socialist). Von Papen le pune în vedere că, în virtutea art. 48 din Constituție, președintele republicii l-a numit pe el comisar al Reichului în Prusia, dîndu-i puterea să demită guvernul local; apoi le cere să demisioneze. Severing îi răspunde că nu vor ceda decît dacă vor fi izgoniți cu forța. A doua zi, apare un decret, care proclamă starea de asediu la Berlin și în întreaga Prusie. În virtutea acestui decret, generalul von Rundstedt, comandantul Diviziei 3, pune la dispoziția unui funcționar al lui von Papen o grupă de soldați, cu ajutorul cărora îl silește pe ministrul de interne să demisioneze. Ziarul socialist *Vorwärts* cheamă pe membrii partidului să nu opună nici o rezistență și, pînă la urmă, reacția opiniei publice se dovedește moderată. Pînă la alegerile generale nu mai sînt decît zece zile.

Introducere și traducere de
I. DRAGOMIRESCU

^{1,2} Magazin istoric, nr. 10/1977; 12/1975, 4-5/1976.

Istoria — mijloc de promovare

a păcii între popoare

Istoricul Georges Castellan, profesor la Universitatea din Paris III (INALCO), director al Centrului francez de studii ale civilizațiilor din Europa Centrală și de Sud-Est, vicepreședinte al Asociației internaționale de studii sud-est europene, autor a numeroase lucrări (vezi și Magazin istoric, nr. 5/1975) ne-a răspuns, ca participant la Congresul din 1980, la câteva întrebări.

— Am luat cunoștință, cu mult interes, de Mesajul inaugural al președintelui țării dumneavoastră. Sint într-un totu de acord cu cele spuse de domnia sa, cu ideea că istoria poate fi un mijloc de promovare a păcii și prieteniei între popoare. Și-mi veți permite să dau exemplul Asociației de studii sud-est europene, pe care o găsesc o foarte frumoasă și meritorie reușită, a cărei inițiativă se datorește României. Urmărind activitatea acestei Asociații internaționale de la început, pot să apreciez atât calitatea lucrărilor, cât și spiritul de cooperare ce domnește între membrii ei. Toate acestea sint extrem de importante nu numai pentru știința istoriei, în general, dar și pentru țările din sud-estul Europei, în special.

— Știm că în prezent se află sub tipar, în colecția franceză de mare tiraj *Que sais-je?*, o scurtă istorie a țării noastre, scrisă de dv. Cum apreciați rolul pe care-l joacă românii în istoria continentului și a lumii, în general?

— Trebuie să spun că, în prezent, este evident că românii au un mare rol în zonă; România este unul din elementele importante ale angrenajului sud-est european. Încă marele dv. istoric Nicolae Iorga a încercat să replaseze istoria românească în contextul istoriei sud-est europene, luînd în considerare legăturile culturale, politice și de prietenie între toate popoarele regiunii. De fapt, în istoria României mă interesează tocmai ceea ce o particularizează; ea face parte din Europa de Sud-Est, dar este specifică în măsura în care se sprijină pe tradiții proprii, altele decît ale zonei geografico-politice menționate.

Cunosc, de asemenea, istoriografia românească. Apreciez mult lucrările colegilor români și admir eforturile lor de a-și face cunoscute cercetările în limbi de circulație internațională; mă bucur — și e puțin egoist ceea

ce spun acum — că de cele mai multe ori limba aleasă pentru publicare este franceza.

— Ce momente din istoria românească vă interesează în mod deosebit?

— Problema identității naționale și, în special, cum s-a realizat acea conștientizare a „românității” și cum s-a tradus în realitate prin formarea unui stat național. Aceste două aspecte constituie obiectul studiilor mele și mă preocupă, de fapt, cel mai mult, fără a neglija aspectele sociale: cum a ajuns țăranul, poporul, să realizeze conștiința de sine, a drepturilor și puterii sale etc. pînă în zilele regimului actual.

— Cum vă explicați faptul că astăzi, mai mult ca oricînd, istoria se bucură de o mare audiență la public?

— Nefiind în măsură să răspund pentru publicul dumneavoastră, sint obligat să răspund pentru cel francez. Lumea noastră, cu progresele sale tehnologice, științifice etc., prezintă o anumită tendință de uniformizare, fenomen care pune fiecăruia problema identității sale. Într-o anumită proporție, cred că există și reacția la teama de a fi înghițit de o mare infinită, teamă care-i face pe oameni să se întoarcă spre origini, pentru a-și aprofunda atât cunoașterea propriei personalități, cât și pe aceea a popoarelor lor. Odată cu dezvoltarea mass-mediei, oamenii se preocupă de marile fenomene ale lumii, vor să le înțeleagă, iar istoria este una din cheile care le permite accesul la înțelegerea evoluției umanității.

— Cum vedeți deci raportul între progresul științei istoriei și progresul tehnic?

— Cred că există o dialectică evidentă, anume aceea că omenirea a avansat întotdeauna prin progresul tehnic, că acest progres are repercusiuni asupra mentalității oamenilor și că procesul istoric este și el dialectic. Totul e ca tehnica, nu progresul tehnic, să nu strivească omul. Aceasta este problema majoră a viitorului — și, de fapt, într-o măsură ceva mai mică, chiar a prezentului. Sint foarte preocupat de această idee; este forma mea de umanism, umanismul meu care se sprijină pe principiul că progresul tehnic n-are valoare decît dacă este pus în slujba omului.

Interviu realizat de

Ana Maria ȘERBĂNESCU, Ioan LĂCUSTĂ

1906
(13-15 august)

CONGRESUL-CONFERINȚĂ AL CERCURILOR

(al VII-lea al mișcării

DELEGAȚI PARTICIPANȚI

La lucrările congresului-conferință au participat 94 delegați, din partea a 36 organizații politice și sindicale muncitorești din: București — 57 (Cercul socialist „România Muncitoare” — 5, Cercul socialist-revoluționar — 2, sindicatele cizmarilor — 6, timplărilor — 5, tapiterilor — 5, muncitorilor — 5, croitorilor — 5, sculptorilor în lemn — 2, zidarilor — 5, metalurgiștilor — 5, funcționarilor comerciali — 3, curelarilor — 4, lucrătorilor de la Fabrica de chibrituri — 5); Iași — 14 (Cercul de studii sociale — 5, Clubul de luminare — 1, sindicatele cizmarilor — 2, metalurgiștilor — 2, timplărilor — 1, sculptorilor în lemn — 1, brutărilor — 2); Galați — 6 (sindicatul metalurgiștilor — 1, timplărilor — 1, cizmarilor — 1, sindicatul „Înfrățirea muncitorilor” — 2, sindicatul „Înfrățirea” al lucrătorilor de la Fabricile de cuie — 1); Brăila — 5 (Cercul socialist „România Muncitoare” — 3, sindicatele timplărilor — 1, frînghierilor — 1); Pașcani — 6 (Cercul socialist „România Muncitoare” — 3, Uniunea lucrătorilor — 3); Cîmpina — 2 (sindicatul metalurgiștilor — 1, muncitorilor în lemn — 1); Constanța — 2 (sindicatul muncitorilor);

Alexandria — 2 (sindicatul croitorilor). Au mai participat muncitori socialiști din Ploiești, Cîmpina, Moinești, Mangalia, Turnu Măgurele. Social-democrația română din Bucovina și cea din Transilvania au fost reprezentate prin George Grigorovici și, respectiv, Gustav Auerbach.

Pe baza stenogramei congresului-conferință și a altor documente, au fost identificați următorii 38 participanți la lucrări:

BUCUREȘTI: I.C. Frimu, C. Dobrogeanu-Gherea, Mihail Gheorghiu-Bujor, Al. Constantinescu, Iosif Nădejde-Armașu, Dr. Cr. Racovski, Vasile Anagnoste, N.C. Georgescu, Ioan Crețu, Constantin Popovici, Rozalia Frimu, D. Stănculescu, Dan Ionescu, I. Penacof, Gh. Dinescu, P. Albatros, P.I. Dumitrescu, Gh. Rădulescu, Gh. Dimbovițeanu, Teodorescu, Schafhitel.

IAȘI: I. Sion, Em. Socor, L. Ghelerter, Max Vecsler, B. Vecsler, L. Gheller, Goldstern.

GALAȚI: I. Constantinescu, Gh. Despa, N. Marinescu, Blănaru.

PAȘCANI: Al. Gh. Dimitriu, Emanoil Ender.
CÎMPINA: Ștefan Gheorghiu:

Au fost identificate fotografiile următorilor 20 participanți la congresul-conferință:

I.C. Frimu

C. Dobrogeanu-Gherea

M.Gh. Bujor

Ștefan Gheorghiu

Al. Constantinescu

Iosif Nădejde-Armașu

Vasile Anagnoste

C. Popovici

I. Sion

Max Vecsler

Crearea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, în 1893, a deschis era organizării politice a clasei muncitoare la scară națională, a afirmat cu putere rolul clasei muncitoare ca forță socială cea mai progresistă în dezvoltarea națiunii noastre pe calea progresului și civilizației.

NICOLAE CEAUȘESCU

SOCIALISTE ȘI AL SINDICATELOR

muncitorești din România)

LA CONGRESUL-CONFERINȚĂ

PLOIEȘTI: N.A. Georgescu.
BUCOVINA: George Grigorovici.
TRANSILVANIA: Gustav Auerbach.

Ordinea de zi a congresului-conferință

1. Organizarea și centralizarea sindicală (raportor: **Al. Constantinescu**).
2. Organizarea propagandei (raportor: **I. Penacof**).
3. Sindicatele și corporațiile (raportor: **I.C. Frimu**).
4. Grevele și declararea lor (raportor: **M. Gh. Bujor**).
5. Sindicatele și mișcarea socialistă (raportor: **Dr. Cr. Racovski**).
6. Întii Mai și sindicatele (raportor: **V. Anagnoste**).
7. Legislația muncii (raportor: **Dr. Cr. Racovski**).
8. Alte rapoarte: Raportul sindicatului lucrătorilor de încălțăminte, secția centrală București; Raport asupra situațiunii și propagandei din Moinești; Raportul sindicatelor

lucrătorilor în lemn și metalurgiștilor din Cîmpina, Buștenari și împrejurimi.

9. Alegerea organelor de conducere a mișcării muncitorești din România.

Conducerea lucrărilor congresului-conferință

Președinte: **Dr. Cr. Racovski**.
Secretari: **Al. Constantinescu**, **I. Slon**.

Organe de conducere a mișcării muncitorești alese de congresul-conferință

Comisia Generală a Sindicatelor din România: **Al. Constantinescu** (secretar), **I.C. Frimu**, **V. Anagnoste**, **I. Crețu**, **Dan Ionescu** (membri permanenți), **I. Constantinescu**, **Gh. Dimbovițeanu**, **D. Stănculescu** (membri suplimentari).

Redactor al organului central [de presă] **România Muncitoare**: **M.Gh. Bujor**.

Administrator al gazetei **România Muncitoare**: **Rozalia Frimu**.

Comitetul Cercului de editură socialistă: **Iosif Nădejde-Armașu**, **M. Gh. Bujor**, **Dr. Cr. Racovski**, **P. Albatros**, **I. Penacof** (casier).

Dr. Cr. Racovski

G. Grigorovici

I. Crețu

L. Ghelerter

N.C. Georgescu

Rozalia Frimu

Gh. Rădulescu

I. Gheller

Em. Socor

Schafhitel

HARTA DACIEI LA 1595

Prof. emerit dr. CONSTANTIN SIMIONESCU

În 1570, la Anvers, apărea atlasul intitulat *Theatrum orbis terrarum*, reprezentând prima însumare a hărților publicate disparat până atunci. Autor — celebrul cartograf flamand *Abraham Oertel*, latinizat *Ortelius*, născut la Anvers, în 1527, dintr-o familie foarte bogată, originară din orașul german Augsburg. Averele i-a permis să-și completeze instruirea prin călătorii întreprinse în mai multe țări din Europa și să-și satisfacă interesul pentru cercetări arheologice. În 1575, Filip II, regele Spaniei și al Țărilor de Jos,

l-a numit geograf regal. În 1598, a încetat din viață la Anvers și, datorită competenței sale, a fost supranumit „Ptolemeu al sec. XVI”.

Același *Ortelius* a publicat, în 1595, tot la Anvers, un atlas alcătuit din vechi hărți geografico-istorice denumit *Theatrum orbis terrarum parergon*, în cuprinsul căruia se află și harta intitulată *Veche descripție a dacilor și moesilor* (*Daciarum Moesiarumque vetus descriptio*), important document relativ la istoria noastră veche. Valoarea hărții este sporită și de faptul că autorul, pe lângă datele geografice, adaugă și unele informații istorice referitoare la străvechea Dacie.

Statistic colaborator al *Magazinului istoric* încă de la primele numere, autorul acestui articol a decedat în timp ce numărul de față al revistei se afla sub tipar.

Această hartă, aflată în colecția noastră, nu este menționată de cercetătorii români, istorici și geo-cartografi. Acad. prof. Constantin C. Giurescu amintește de o hartă a lui Ortelius, intitulată însă *Pontus Euxinus* și apărută în 1590 (Constantin C. Giurescu, *Lacul lui Ovidiu, în Săptămîna culturală a Capitalei*, 22 septembrie 1972), iar prof. Marin Popescu-Spineni, în cartea sa *România în izvoare geografice și cartografice* (București, 1978), nu o citează printre lucrările lui Ortelius, în schimb o menționează cu același nume și o trece cu destule modificări între lucrările savantului german Philipp Cluverius, care ar fi tipărit-o la Amsterdam și căreia autorul român îi dă ca dată de apariție 1683.

Teritoriul Daciei, pe harta lui Ortelius, este cuprins între *Tyras* (Nistrul), *Tibesis flu. Herod* (Tisa) — cu sinonimele *Pathissus* Plinio, *Tibiscus* Ptol. și *Tisianus Jomandi* —, *Ister flu. qui et Danubius* (Dunărea) și *Ponti Euxini, Sarmatici, Sive Scythici pars* (partea Mării Negre din dreptul Dobrogei). În acest spațiu geografic, daco-geții erau răspândiți la nord, în *Dacia Mediterranea* (Transilvania), la sud-vest, în *Dacia Ripensis* (Banatul), la sud-est, în *Dacia Alpestris* (Oltenia), Muntenia, Moldova, în sudul regiunii *Dacia Alpestris* și *Moesia II vel inferior*, în care este inclusă și *Scythia Minor* (Dobrogea).

Pe hartă figurează și cele șase guri ale Dunării menționate de Plinius și Ptolemeu. În fața acestor guri se află punctate patru *Arenarum tumuli* (mobile de nisipuri), care sugerează, desigur, aluviunile depuse de apa Dunării, precum și insula Șerpilor (*Leuce insula, Lycophronis* sau *Spilum*).

Ortelius menționează toate cele patruzeci și patru de localități dacice amintite de Ptolemeu, la care mai adaugă multe altele, atât în Dacia, cât și în *Scythia Minor*. Sînt amintite, de asemenea, triburile aflate pe teritoriul Daciei: *anartii, teuricii, cibobocii* (*costobocii* — n.n.), *prendavensii, ratacensii și caucoensii, biephii, buridiensii, cotensii, albocensii, potulacensii, sinii, saldensii, ciagesii* (*keiagisii* — n.n.) și *piephigii*. La alte triburi notate și de Ptolemeu, Ortelius mai adaugă pe *carpodaci*, dincolo de Tisa, pe *burhii*, în Banat și Oltenia iar în nordul și centrul Dobrogei, pe *coralli, oetensi și obulensi*, precum și tribul de *troglo-dytae*, al căror nume, „cu multă probabilitate, nu indică un grup etnic, ci pe băștinășii de-prinși să trăiască, din pricina iernilor aspre, în bordeie săpate în pămînt” (*Dicționar de istorie veche a României*, București, 1976).

Ortelius consemnează pe harta sa și unele informații istorice referitoare la teritoriul Daciei. Astfel, se arată că *Slozna* (Zlatna)

este locul *ubi aurariae* (unde se află mine de aur).

Îngă *Ulpia Traiana olim Zarmizogethusa* este trecut *Sargeia flu.* (poate apa orașului sau Streul — n.n.) cu mențiunea: *In quo Decebalus rex thesauros suos occultaverat* (în care regele Decebal a ascuns comorile sale), relație preluată de la istoricul roman Dio Cassius.

În *Scythia Minor* este trasat fluviul *Naxius*, care ar corespunde cu apa ce curgea cîndva pe actuala Vale Carasu, astăzi secată. La sud de acest fluviu, acolo unde el se vărsa în Marea Neagră, se află inscripția: *Tomos Ovidii exilio nobilis*, (Tomisul înobilat prin exilul lui Ovidiu). Tot în legătură cu Ovidiu, într-un cartuș frumos ornat este înscris un fragment dintr-o epistolă a poetului (*Pontice*, IV, 9) în care acesta amintește amicului său Graecinus despre Lucius Pompeius Flaccus, guvernatorul Moesiei, care, în anul 15 e.n. a învins pe geții ce cuceriseră cetatea Troesimis (Iglița). Iată cum sună aceste „stihuri lăti-nești pre limba noastră tălmăcite” de eruditul cronicar Miron Costin: „Gheții ținea într-o vreme, acum Flacul ține/Rîpa scumpă a Dunării el singur cu sine;/El au ținut Misia în pace, cu credință/ Pre gheți i-au scos de ica el cu biruînță”.

Urmărind pe hartă cursul Dunării, puțin mai în amonte de Bononia (Vidin), întîlnim schița podului lui Traian — *Pons Traiani imperator* — pe unde împăratul, în anul 105 — după cum scrie Dio Cassius — „trecu Istrul și apoi purtă război mai mult cu chibzuință decît cu înfocare, biruindu-i pe daci, după lungi și grele strădanii”.

Dintre multe alte localități, amintim, în Banat, Îngă Tisa, *Romulianum* cu precizarea *ubi Galerii imp. sepultura. Sic. dictum a Romula huius matre* (Romulianum [localitatea] unde este mormîntul împăratului Galerius². Așadar, [înmormîntat] la Romula, după făgăduiala mamei acestuia). Amănuntul furnizat este important deoarece confirmă originea dacică a lui Galerius (mort la 5 mai 311) și care (informație eronată) ar fi fost înhumat în provincia sa natală, *Dacia Malvensis*.

Bogată în informații privind istoria daco-geților, harta lui Ortelius, apărută la sfîrșitul sec. XVI, constituie o prețioasă mărturie a prezenței în conștiința europeană a permanenței românilor în patria străveche, Dacia. Mărturie cu atât mai importantă cu cît a fost tipărită și difuzată în Europa în vremea cînd Mihai Viteazul se pregătea să înfăptuiască înălțătorul său vis: unirea tuturor țărilor române într-un singur stat, pe teritoriul Daciei străbune.

¹⁻² *Magăzin istoric*, nr. 1-12/1976, 1-12/1977; 1/1978.

ROMÂNII ȘI RENAȘTEREA STATULUI NAȚIONAL BULGAR

CONSTANTIN N. VELICHI

Colaborarea și sprijinul reciproc al forțelor progresiste din România și Bulgaria¹ au cunoscut un moment deosebit de semnificativ în 1866. Se știe că îndată după abdicarea lui Cuza, Poarta a încercat să folosească acest eveniment pentru a anula Unirea. În acest scop au fost masate trupe la Dunăre. Ca o contra-măsură, guvernul român, prin intermediul lui C.A. Rosetti, s-a gândit să pună în practică vechile planuri de alianță româno-bulgare concepute de Cuza și Rakovski. Și cum acesta din urmă trecuse pentru un timp în Rusia, discuțiile, în vederea perfectării acestei alianțe, s-au purtat cu Ivan Kasabov, secretarul și prietenul lui Rakovski. S-a format un Comitet secret român și un Comitet central secret bulgar (C.C.S.B.) care, pînă la venirea lui Rakovski din Rusia, trebuiau să întocmească proiectul unei sacre coaliții² între români și bulgari în vederea luptei antiotomane. Dorind să fie el în fruntea C.C.S.B., Kasabov nu l-a chemat pe Rakovski. În final, sacra coaliție nu s-a semnat, dar clauzele ei cele mai importante au fost împlinite mai tîrziu în practica relațiilor dintre cele două popoare. Astfel, unul dintre articolele proiectului de alianță prevedea că și în cazul în care România își va rezolva diferendul cu Poarta pe alte căi (decît războiul), C.C.S.B. își va continua existența, iar pînă

la consolidarea lui, partea română se obliga să-l ajute cu arme, bani, totul fiind considerat ca datorii de onoare ale viitorului stat bulgar, care le va achita cu recunoștință.

Sentimentele și voința națiunii întregi

Într-adevăr, în cele din urmă, Poarta l-a recunoscut pe Carol de Hohenzollern ca prinț al României. Firmanul de investi-tură avea însă o clauză care preciza că țara nu trebuie să fie „loc de adunare a tulbură- torilor liniștii Imperiului oto- man”, prin „tulburători” înțe- legîndu-se, firește, revoluțio- narii bulgari. Și totuși, în ciuda firmanului amintit, i s-a permis lui Rakovski să se stabilească din nou la Bucu- rești și să treacă, din toamna anului 1866, la pregătirea în- ființării unei noi organizații revoluționare, deoarece el con- sidera că C.C.S.B. nu mergea pe o linie consecvent revolu- ționară. Noua organizație s-a numit Comandamentul su- prem național bulgar și a avut drept țel pregătirea unor cete înarmate care să treacă peste Dunăre, în Bulgaria, spre a dezlănțui acolo o răscoală ge- nerală pentru eliberare națio- nală. În acest scop, Rakovski s-a stabilit în apropiere de București, la mica moșie de la Țiganca (Sinești) a vărului său N. Balkanski. Pregătirile cêtelor se făceau sub suprave- gherea a doi căpitani, Panaiot

Hitov și Filip Totiu, deoarece boala lui Rakovski începuse a se agrava (a și murit, de- altfel, în octombrie 1867, la București). „Dacă ar fi ve- nit cineva la Țiganca — scria mai tîrziu unul dintre revolu- ționarii bulgari — și ar fi in- trat în casele de acolo, ar fi găsit un întreg arsenal de dife- rite arme și o adevărată ca- zarmă de cetățeni”. Deși erau la curent cu pregătirile revolu- ționarilor bulgari, autorită- țile românești n-au îngreunat activitatea acestora, ba mai mult, președintele Consiliului de Miniștri a declarat, în martie 1867, că guvernul ro- mân „va păstra o strictă neutralitate față de acțiunile emigrației bulgare”, încalcînd, astfel, pe față firmanul citat mai sus.

La 18 aprilie 1867 și, res- pectiv 17 mai, ceata lui Panaiot Hitov a trecut Dunărea, pe la Ulmeni (în fața Turtucaiei), iar cea a lui Filip Totiu pe lîngă Sîstov, fără a fi împie- dicate de autoritățile romă- nești. În drumul lor spre Bal- canii au făcut mare vîlvă, fără a declanșa însă o răs- coală. Poarta și marile puteri apusene au protestat energic la București. Din partea gu- vernului român, Ion Brătianu a reușit să calmeze spiritele, recunoscînd însă existența unui comitet bulgar la București (de fapt, era vorba despre trei organizații: una, C.C.S.B., fostă revoluționară și acum burghezo-liberală, alta revolu- ționară, creată de Rakovski și o a treia, conservatoare, care se chema Societatea de binefacere).

¹ Vezi începutul acestui articol în numărul trecut al revistei.

² Magazin istoric, nr. 8/1973.

În 1868, la București, a luat ființă o a patra organizație, intitulată *Comunitatea bulgară*, avînd și ea o orientare burghezo-liberală; ea a luat, de asemenea, naștere cu știrea și sprijinul autorităților românești, bucurîndu-se de ajutorul lui C. A. Rosetti, Ion Brătianu, M. Kogălniceanu și Vasile Boerescu. Deși voia să pară o societate cultural-filantropică, în realitate, ea pregătea trimiterea unei mari cete înarmate peste Dunăre. Acest lucru s-a și întîmplat, acțiunea nefiind împiedicată de autoritățile românești. La plecarea din București, în iunie 1868, întreaga ceta, sub conducerea lui Hagi Dimităr și Stefan Karagea, s-a întrunit la o masă comună în cartierul tabacilor, fiind prezenți și mulți dintre sprijinitorii ei, bulgari și români, între aceștia chiar comisarul de poliție din cartier. Armele cetei, spre a ajunge în siguranță la Dunăre, au fost însoțite de Nicolae Macedonski, ofițer în armata română, care, la bariera orașului, a declarat că respectivele căruțe efecteau un transport oficial. Ceta a trecut Dunărea în liniște, dînd apoi cîteva lupte grele cu turcii, fără a putea însă să răscolească masele.

De astă dată, protestul Porții și al marilor puteri, ca și campania de presă declanșată pe marginea evenimentelor au fost atît de puternice, încît, cu toate explicațiile date, în cele din urmă, guvernul condus de Nicolae Goleșcu a trebuit să demisioneze. Nota de răspuns a guvernului român a fost considerată la Istanbul ca „un act de insubordonare premergător declarației de independență”. Importante efective otomane au fost concentrate la Dunăre, așteptînd ordin să intre în România. Cu mare greutate, noul guvern conservator-liberal, condus de Dimitrie Ghița (cu M. Kogălniceanu la interne) a reușit să potolească Poarta. Luînd cuvîntul în Parlament, Ion Brătianu, fost ministru de interne în guvernul precedent, a declarat că guvernul Goleșcu a căzut, deoarece „nu am voit să fim călăi. Noi sîntem un stat mic, avem inima mai aproape de

cap și nu ne putem compara cu statele mari... încît să putem spînzura și măcelări oameni. Niciodată nu am putut și nu vom putea să predăm pe bulgarii din România și să-i trimitem la spînzurațoare... În această privință, ceea ce a zis guvernul de ieri are să continue și cel de azi, ceea ce am făcut noi o să facă și ei, fiindcă și ei au inimă și aceleași sentimente și datorii de români ca și noi. Atunci toate puterile Europei vor vedea... că ceea ce am făcut noi nu erau nici sentimentele și nici dorința unui om, unei nuanțe, unui partid, ci sentimentele și voința națiunii întregi”. Răspunzîndu-i, M. Kogălniceanu, noul ministru de interne, a afirmat că este cu totul de acord cu predecesorul său și „dacă a regretat vreodată că nu s-a aflat în rîndurile deputaților, ci pe banca ministerială, a fost acum, deoarece ar fi dorit să-și reunească și el aplauzele la acelea ale Camerei. El a mai arătat că România este o țară constituțională, care nu poate opri înființarea și activitatea culturală a comitetelor bulgare”.

Guvernul de la București

refuză din nou cererile Porții

Insuccesul ultimei cete, care nu putuse declanșa o răscoală generalizată, a dovedit necesitatea înființării unei organizații revoluționare bulgare, cu puternice legături în interiorul țării. Bazele ei au fost puse de Vasil Levski, care, începînd din 1869, a făcut două călătorii în Bulgaria, cu banii Comunității bulgare de la București. Tot în 1869 s-a stabilit în România revoluționarul bulgar Liuben Karavelov; împreună cu Levski și cu alții a înființat la București Comitetul central revoluționar bulgar (C.C.R.B.), cea mai importantă organizație a emigrației bulgare. În același timp, Karavelov a început să pu-

blice aici ziarul *Svoboda* (Libertate), ca organ al C.C.R.B. În primul număr, adresîndu-se cititorilor, Karavelov scria: „Noi bulgarii din România trăim într-un stat liber în care fiecare om își poate exprima ideile și dorințele lui. Tocmai de aceea i-am dat ziarului nostru numele de *Libertate*”. Iar într-un alt număr: „Noi trăim într-un stat care se poate numi a doua Elveție. România, potrivit constituției sale liberale, permite tuturor naționalităților, fără nici o deosebire, să se dezvolte în mod liber, să progreseze fără nici un fel de opreliști. Într-un cuvînt, România este o țară care și-a înscris în deviza sa cuvintele: „Libertate și Cultură”. De asemenea, noi bulgarii avem deplină libertate să ne dezvoltăm naționalitatea, să ne îmbogățim literatura și să ne apărăm ființa noastră etnică. Vedem că guvernul român ne dă nu numai libertate deplină să ne organizăm așa cum vom; mai mult, el ajută inițiativele noastre pe cît îi stă în putință”.

În scurtă vreme s-a creat în Bulgaria o întinsă rețea de comitete revoluționare, care pregăteau masele pentru apropiata răscoală. Din nefericire, în urma unei greșeli, activitatea organizației pe teritoriul bulgar a fost descoperită la finele lui decembrie 1872, iar în februarie 1873, Levski însuși a fost prins, judecat și spînzurat la Sofia. Procesul revoluționarilor arestați a dezvăluit însă și rolul forului conducător care era C.C.R.B. de la București și, ca urmare, marele vizir a cerut guvernului român condus de Lascăr Catargiu extrădarea lui Karavelov. Cabinetul român nu l-a predat autorităților otomane, ci l-a ajutat să fugă în Serbia, de unde, după cum arăta un biografi al său, s-a întors destul de repede, cu ajutorul lui M. Kogălniceanu, la București. Mai mult, el și-a putut continua activitatea politică și ziaristică, schimbînd bineînțeles locul tipografiei și numele ziarului, care s-a chemat *Nezavisnost* (Independența).

La acest ziar a colaborat cu regularitate și tinărul poet revoluționar Hristo Botev, care,

stabilit și el în România, din toamna anului 1867, își publicase poeziile în *Svoboda* și apoi în propriul său ziar *Duma nabălgarskite emigranti* (Cuvîntul emigraților bulgari), ce a apărut la Brăila în 1871.

Cînd în 1874, Karavelov a renunțat la publicistica revoluționară și ziarul *Nezavisimost* și-a încetat apariția, Botev a scos, începînd din decembrie 1874, al treilea ziar al său, *Zname* (Steagul). Cîrînd el s-a situat în fruntea C.C.R.B., iar în 1875, în momentul în care au izbucnit războaiele din Bosnia și Herțegovina, a cerut poporului bulgar să treacă la lupta generală. Titlurile articolelor publicate în *Zname*, în iulie și august 1875, arată clar acest lucru. Iată cîteva dintre ele: *Răscoala din Herțegovina și necesitatea de a se răscula și bulgarii, Necesitatea unei răscoale imediate, Fraților, nu trebuie să mai așteptăm. În ciuda acestor articole incendiarie, guvernul român nu i-a suspendat ziarul. În septembrie 1875, C.C.R.B. a încercat o răscoală la Stara Zagora, care însă nu a izbucnit. Nu s-a renunțat, și un nou comitet revoluționar bulgar, înființat la Giurgiu, sub protecția autorităților românești, care nici de astă dată n-au împiedicat transporturile de*

arme, a început pregătirea unei alte răscoale.

Trăgînd învîntăminte din eșecurile precedente, Comitetul de la Giurgiu a trecut la organizarea temeinică a luptei, elaborînd un plan de acțiune. În baza acestuia, Bulgaria fusese împărțită în patru regiuni revoluționare, unde, în iarna anului 1876, s-a desfășurat o intensă muncă de pregătire a maselor. La 6 martie 1876, la Brăila, s-a ținut o consfătuire a tuturor emigraților bulgari din România, la care s-au luat importante măsuri în vederea declanșării răscoalei. Între timp, evenimentele s-au precipitat și, deși data declanșării fusese stabilită pentru 1 mai, răscoala a început la 20 aprilie 1876. Cum Bulgaria apuseană — regiunea Vrața — nu se răsculase, Botev, cu mai mulți cetași, s-a imbarcat la Giurgiu, pe vasul austriac „Radetzki”, sub ochii îngăduitori ai autorităților portuare române. Cînd vasul a ajuns în punctul cel mai apropiat de Vrața, Botev a silit pe căpitanul navei să-i debarce pe malul bulgar.

Peste tot, în România, bulgarii ce se pregăteau să treacă Dunărea erau priviți cu mare simpatie și ajutați pentru a se înarma. Presa a publicat nu-

meroase articole de solidarizare cu poporul bulgar. Treccrea cetei condusă de Botev a stîrnit mare vîlvă în opinia publică. Din păcate, răsculații n-au putut face față cruntelor represii declanșate de autoritățile otomane și acțiunile lor a eșuat, Botev însuși căzînd eroic în fruntea cetașilor săi.

Răscoala din aprilie 1876 și represii otomane au precipitat însă declanșarea războiului ruso-româno-turc¹. Alături de armatele rusă și română au luptat și voluntarii bulgari, organizați în România în legiunea de la Ploiești. Războiul a dus la confirmarea independenței României și la eliberarea Bulgariei.

După cum se vede, ajutorul românesc a fost consistent și multilateral. Desigur, România a fost direct interesată în lupta antiotomană, dar ajutorul dat nu trebuie privit numai prin această conjunctură. Cîteva ani mai tîrziu, în 1885, cînd Principatul Bulgariei s-a unit cu Rumelia orientală pentru a forma statul unitar bulgar, România a ținut în fruntea acestui eveniment și satisfacție acest eveniment.

1-2 Magazin istoric, nr. 1/1967; 5-6/1977.

PLANSELE NOASTRE

①②③④ Cîteva documente semnificative despre trecutul poporului nostru: 1) 1223. Privilegiul regelui Ungariei. Andrei II, prin care întărește mănăstirii Cîrța (Cisnădioara). Între altele, și pămîntul luat de la români; 2) 1368. Privilegiul comercial dat de voievodul Țării Românești, Vladislav, negustorilor din orașul și districtul Brașov; 3) 1521. Scrisoarea lui Neacșu din Cîmpulung către judele Brașovului; cel mai vechi document, cunoscut pînă în prezent, scris în limba română; 4) 1600. Document emis de Mihail Viteazul, în care se intitulează domn al Țării Românești, al Ardealului și al Moldovei; 5) 1714. Frontispiciu cu stema Țării Românești dintr-un hrisov al lui Ștefan Cantacuzino; 6) 1796. Detaliu dintr-un hrisov al domnitorului moldovean Constantin Mihail Cehan Racoviță, unde apar stemele unite ale Țării Românești și Moldovei; 7) 1742. Detaliu dintr-o miniatură de pe hrisovul domnului Țării Românești, Mihail Racoviță: stilpul de hotar pe care ostașul îl ține într-o mînă sugerează ideea apărării granițelor țării; 8) 1752. Detaliu dintr-un hrisov al domnitorului Țării Românești, Matei Ghica...; 9) 1776... și dintr-un hrisov al domnitorului Moldovei Grigore Alexandru Ghica; 10) 1798. Frontispiciu al unui hrisov emis de cancelaria domnitorului Țării Românești, Alexandru Constantin Moruzi, avînd în mijloc un scut contopit cu stemele celor două țări române; 11) 1813. Fragment dintr-un hrisov al domnitorului Țării Românești, Ioan Gheorghe Caragea, cuprinzînd stema Țării Românești; 12) 1818. Miniatură din condica mănăstirii Cotroceni, realizată de grămăticul și miniaturistul Dionisie Eciesiarhul; 13) 1857. Fragment din jurnalul încheiat de Adunarea Ad-hoc a Moldovei, în sedința sa din 7 octombrie, în care sînt formulate dorințele naționale; 14) 1859. Proclamația din 10 februarie a domnitorului A.I. Cuza către Adunarea Electivă a Țării Românești, în care se relevă semnificația actului Unirii, aspirația seculară a românilor; în partea stîngă, stemele Munteniei și Moldovei; 15) 1877. Pagină din Monitorul oficial în care a fost publicată stenograma Sesiunii extraordinare a Adunării deputaților din 9 mai; 16) 1918. Alba Iulia, 1 decembrie. Extras din stenograma ședinței Marii Adunări Naționale a românilor, unde 1228 delegați au proclamat unirea Transilvaniei cu România (Istorie în documente)

ISTORIE

ÎN DOCUMENTE

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

Sînt lucrări care nu au nevoie de prezentare: ele se prezintă singure. Este și cazul lucrării Mărturii ale trecutului. Album de documente, apărută — în trei limbi: română, franceză, engleză — sub egida Direcției Generale a Arhivelor Statului și a Consiliului culturii și educației socialiste, în 1981, care, prin documente semnificative, ilustrează istoria României, în permanențele ei, sevele de continuitate și unitate ale poporului român, forța sa de rezistență și de creativitate.

Situată într-un loc de întrepătrundere a civilizațiilor, România a adus în concertul istoriei și culturii europene și universale o notă originală, mărturie a unui trecut plin de zbucium, dar și de măreție.

Volumele reunesc documente originale ce jalonează drumul poporului român în istorie de la strălucita

1

2

3

4

sa antichitate pînă la glorioasa Mare Unire din 1918¹.

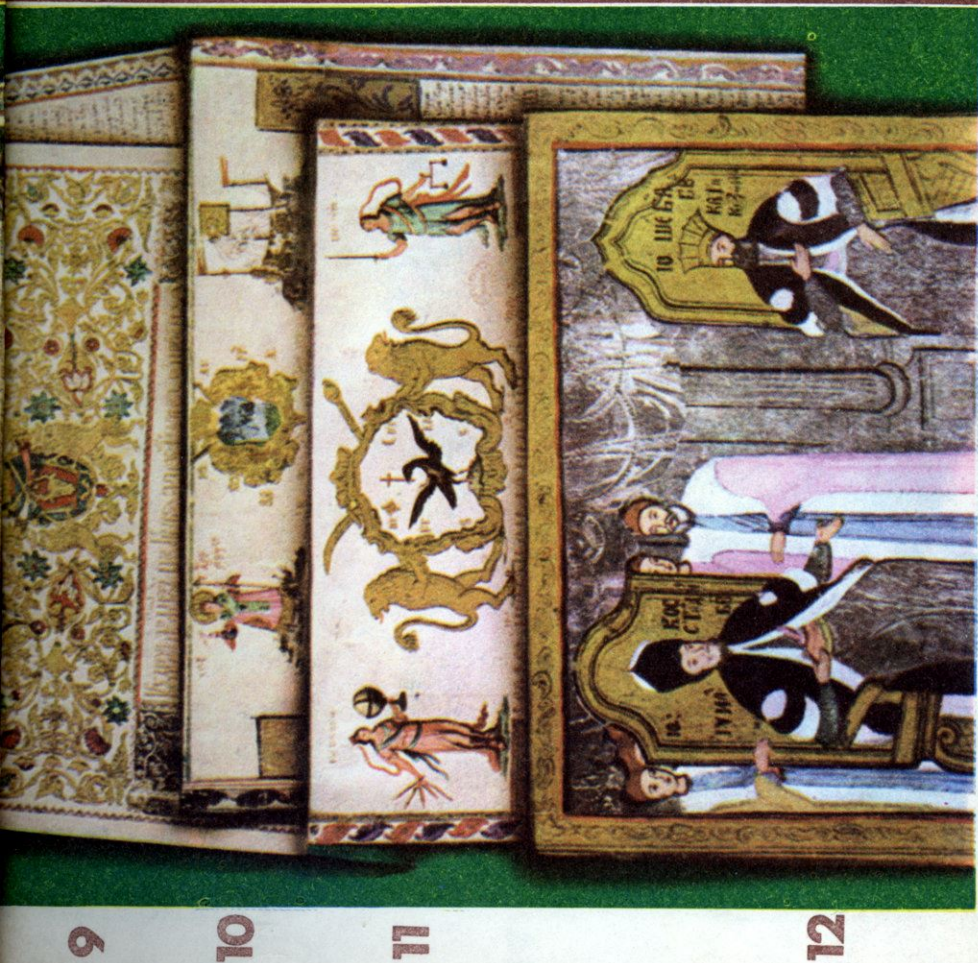
Sînt surprinse documentar, pe întregul teritoriu românesc, formațiuni politice cu numele de cnezate și volevodate²; ele aveau aspecte comune, fie transmise de tradiția daco-romană, fie rezultate din experiența contactului cu populațiile migratoare. În sec. XIV s-au constituit, la sud și est de Carpați statele românești de sine stătătoare: Valahia Maior (Țara Românească) și Valahia Minor (Moldova). Se deschidea, astfel, calea dezvoltării unei vieți politice românești ce avea să fie ilustrată, în cursul istoriei, cînd de o provincie, cînd de alta, și să se impună pe plan internațional prin originalitatea și vigoarea ei.

Mișcările demografice continue dintr-o provincie în alta, determinate de conjuncturi social-politice, ca și strînsese și permanentele legături economice, politice și culturale, înlesnite de existența unității etnice și lingvistice românești, au contribuit la menținerea conștiinței că românii din Transilvania, Țara Românească și Moldova constituie un singur popor, că ei au aceeași origine și trăsături etnico-spirituale identice.

permanența primejiei externe a impus domnilor români, în interesul salvagărdării și a continuității statului, să practice încă din primele timpuri ale vieții de stat, o politică care să asigure stabilitatea statală, necesară progresului și care să conducă la întărirea legăturilor și, cu timpul, la unirea țărilor române într-un singur stat român, unitar și independent. Cel care a reușit să realizeze această idee, dar numai pentru o clipă, oferind o perspectivă concretă celor ce i-au urmat a fost Mihail Viteazul¹. El a reunit sub sceptrul său cele trei țări române, intitulându-se „domn al Țării Românești, al Ardealului și al Moldovei”. Întăptuirea politică a lui Mihail s-a dovedit extrem de însemnată. Ea a răscolit adînc conștiința românească și a lăsat urme durabile, a insuflețit generațiile următoare în lupta lor pentru crearea statului unitar și independent, iar figura eroului de la Călugăreni a căpătat contururi aureolate, personificînd ideea de unitate națională. Dubla

1-1 De-a lungul anilor, revista noastră a publicat numeroase asemenea documente: nr. 2, 12/1966, 1, 4-6/1970, 7/1971, 9/1972, 7/1976, 10/1976, 8/1978, 6-8/1978, 10/1979, 12/1980; 1, 10/1976, 8/1978, 10/1979, 12/1980; 3-4/1979, 7/1980.

...a fost omul care a creat
...a fost omul care a creat
...a fost omul care a creat

...a fost omul care a creat
...a fost omul care a creat
...a fost omul care a creat

...a fost omul care a creat
...a fost omul care a creat
...a fost omul care a creat

Domnile Dintorei si
Popii Romanesti.

Actul de înalt război
...a fost omul care a creat
...a fost omul care a creat

...a fost omul care a creat
...a fost omul care a creat
...a fost omul care a creat

Proclamarea Unirii Tutores Romanilor

(Echibon din oblogram; publicat din 1 Decembrie 1918 în *Alina* nr. 1. Într-un număr de la *Alina* nr. 1.

Este un moment solemn!

...a fost omul care a creat
...a fost omul care a creat
...a fost omul care a creat

...a fost omul care a creat
...a fost omul care a creat
...a fost omul care a creat

Proclama:

...a fost omul care a creat
...a fost omul care a creat
...a fost omul care a creat

alegere, în 1859, ca domnitor a co-
lonului Alexandru Ioan Cuza',
moment de afirmare a voinței de
unitate a poporului român, a pus
temelii statului național, a deschis
drum spre reformele moderniza-
toare și, în primul rând, spre re-
forma agrară din 1864 și spre ne-
afirmare, spre independența cucerită
în 1877, care n-a fost decât conse-
cvința logică a Unirii din 1859.

Unirea într-un singur stat —
aspirație multiseclară a românilor,
pentru care au luptat nenumărate
generații de înaintași — era la înce-
putul sec. XX o necesitate stringentă,
reclamată imperios de legile dezvoltă-
ții istorice, de progresul societă-
ții românești. Zlăua de 1 decembrie
1918, cînd la Alba Iulia, Marea Adu-
nare Națională, proclama solemn
unirea Transilvaniei cu patria ro-
mână, marca desăvîrșirea unității
statal-politice a poporului român.
Evocator și adînc emoționant, docu-
mentele acestui volum ne dezvăluie
pătrunzător mersul istoriei româ-
nești către marea împlinire a sta-
tului național unitar, tăcut la 1
decembrie 1918.

Magazin istoric, nr. 3, 7/1970, 5/1973,
1-3/1979, 1/1980; 1, 3, 5-6/1977,
6/1980

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **TRATATUL DE LA VARȘOVIA** (volum pregătit de Constantin Oancea, Vasile Șandru, Ion Ciubotaru, Ion Bistreanu, Paraschiua Bădescu). Editura politică, București, 1981, 400 pp., 17 lei: culegere de documente, din perioada 1955-1980.

● **ISTORIA ROMÂNIEI ÎNTE ANII 1918-1981**. Editura didactică și pedagogică, București, 1981, 376 pp., 17 lei: manual universitar de **Aron**

Petrică, Gheorghe I. Ioniță, Iulian Cârțână, Ioan Scurtu, Gheorghe Z. Ionescu, Eufrosina Popescu, Vasile Budrigă, Doina Smircea.

● **D. Prodan — SUPPLEX LIBELLUS VALACHORUM. AUS DER GESCHICHTE DER RUMÄNISCHEN NATIONBILDUNG**.

Editura Kriterion, București, 1981, 516 pp., 35 lei: ediție nouă, refăcută (traducere în limba germană de Franz Killyen) a studiului publicat în 1967 și consacrat luptei pentru unitate națională a românilor între 1700 și 1848.

● **Dan Gh. Teodor — ROMANITATEA CARPATO-DUNĂREANĂ ȘI BIZANȚUL ÎN VEACURILE V-XI e.n.**

Editura Junimea, Iași, 1981, 124 pp., 21,50 lei.

● **Georgeta Răduică, Nicolae Răduică — CALENDARUL ȘI ALMANAHURI ROMÂNĂȘTI**.

Editura științifică și enciclopedică, București, 1981, 710 pp., 62 lei: dicționar bibliografic prezentând 450 tipărituri din perioada 1731-1918.

● **Ligia Bărbu — A ROMÁN NÉP ANYAGI ÉS SZELLEMI MŰVELTSÉGÉNEK FOLYTONOSSÁG AZ EGYKORI DACIA TERÜLETÉN**.

Editura Kriterion, București, 1981, 146 pp., 7,25 lei: continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii.

● **V. Alecsandri. OPERE. VOL. VIII** (ediție de Marta Anineanu).

Editura Minerva, București, 1981, 728 pp., 32 lei: corespondență din anii 1834-1860 (vezi și Magazin istoric, nr. 11-12/1981, 2/1982).

● **Dumitru Almaș — POPASURI LA VETRELE ISTORIEI ROMÂNĂȘTI**.

Editura didactică și pedagogică, București, 1981, 158 pp., 6,65 lei: incursiuni și evocări istorico-literare.

● **Augustin Z.N. Pop — PE URMELE VERONICĂI MICLE**.

Editura Sport-Turism, București, 1981, 206 pp., 10 lei: relevant itinerar de istorie literară.

● **Georgeta Stoica, Olivia Moraru — ZONA ETNOGRAFICĂ BRAN**.

Editura Sport-Turism, București, 1981, 142 pp., 34 lei.

0 scrisoare a profesorului R. V. Jones

În numerele 7 și 8/1981, am publicat extrase din lucrarea lui R.V. Jones Most Secret War (Un război extrem de secret). Cu prilejul unei călătorii în Marea Britanie, dr. Cristian Popășteanu, redactorul-șef al revistei noastre, s-a adresat autorului, actualmente profesor la Universitatea din Aberdeen (Scoția) cu întrebarea: Care a fost, după părerea dv., rolul spionajului științific și al activității științifice, în general, în câștigarea victoriei de către aliați?

Prof. R.V. Jones a răspuns printr-o scrisoare cu următorul conținut:

Dobindind o cunoaștere prealabilă a noilor aplicații ale științei în armamentul inamicului, am fost în stare să recurgem la contramăsuri, menite să le reducă eficiența. De exemplu, în cursul bombardamentelor efectuate de Luftwaffe asupra Londrei, faptul că eram la curent cu noile tehnici germane de radionavigație ne-a furnizat baza pentru singura apărare cu puțință într-un moment când radarul se afla la începuturile sale — și anume, să păcălim avioanele germane printr-o serie de subterfugii radiofonice.

Pe de altă parte, atunci când am trecut la bombardamentele strategice asupra Reichului, cunoștințele noastre cu privire la instalațiile radar ale hilleriștilor ne-au permis să menținem pierderile de avioane la un nivel acceptabil, iar mai tirziu, după debarcarea în Normandia, să înregistrăm, în general, mult mai puține pierderi decât scontasem.

În campaniile cu armele V_1 și V_2 împotriva Londrei, am putut, de asemenea, să reducem daunele materiale și în vieți omenești, descoperind și distrugând instalațiile germane unde se concepau, produceau și lansau cele două arme.

Spionajul științific a avut rezultate importante și în limitarea succeselor reputate de U-booturile naziste și în blocarea progreselor făcute de germani în domeniul armei atomice. În sfârșit, găsind unele dintre punctele slabe pe plan științific ale apărării hilleriștilor, ne-am putut dirija atacurile cu mai mare eficacitate.

Sper că cele de mai sus răspund, cel puțin în parte, întrebării dv.

Al dv. R. V. Jones

Yours sincerely

R.V. Jones

TELEGRAFUL AERIAN

GUY BRETON

Micul Larousse menționează în dreptul cuvîntului Telegraf existența a trei tipuri de asemenea aparate: telegraful electric, telegraful aerian și telegraful submarin. Istoricul francez Guy Breton, colecționar de Curioase istorii ale istoriei — cum se numește cartea sa, din care am mai publicat câteva fragmente¹ — s-a ocupat într-un capitol, pe care îl redăm într-o formă prescurtată, și de istoria telegrafului aerian.

Într-o seară de iunie a anului 1778, o femeie a sunat la poarta seminarului din Angers (capitala departamentului Maine-et-Loire) și, bîlbîindu-se de emoție, a anunțat că un elev s-a cățărat pe acoperiș și e în pericol să cadă. Sesizat imediat, directorul de studii a trimis doi supraveghetori în căutarea delinquentului; ei au urcat în goană scara de la pod, unde o fereastră deschisă deasupra unui

maldăr de geamantane le-a indicat drumul urmat de „acrobat”.

Suflecîndu-și sutanele, s-au cățărat pe acoperiș. Acolo le-a fost dat să vadă un spectacol cel puțin ciudat: elevul manevra o mașinărie stranie, formată dintr-o riglă de lemn care se învîrtea pe un pivot și avea la extremități un fel de brațe articulate. Din cînd în cînd, băiatul scotea din buzunar un telescop, apoi își arunca privirea pe o bucăciță de hîrtie acoperită cu semne bizare și reîncepea să agite brațele mașinăriei.

Înspăimîntați, cei doi supraveghetori se întrebau la ce practici diabolice s-o fi dedat elevul respectiv. Explicația a furnizat-o chiar el, după ce i s-a confiscat mașinăria și a fost dus în biroul directorului de studii: inventase un mijloc de comunicare cu cei doi frați ai săi, care se plictiseau într-un colegiu din apropiere. Mașinăria permitea transmiterea unor fraze prin semne prestabilite: „Nu mai am dulceață”, „Am învățat bine”, „Am greșit compunerea”, „Am vești de la mama”, „Duminică sintem consemnați în colegiu”. Frații săi aveau o mașinărie

¹ În imagine: Claude Chappe, inventatorul telegrafului aerian.

¹ Magazin istoric, nr. 10/1980, 10/1981.

similară și astfel, în fiecare seară, își puteau transmite reciproce mesaje.

Deși a remarcat ingeniozitatea elevului, al cărui mijloc de comunicare la distanță era mult superior celui cu focuri folosit de romani, directorul de studii l-a pedepsit cu două zile de carceră pentru că se cățăraseră pe acoperiș.

Acest elev inventiv se numea Claude Chappe și, născut în 1763, avea pe atunci 15 ani. Timp de mulți ani, Chappe și-a perfecționat invenția fiind convins de marea sa utilitate. În 1791, instalat în vârful clopotniței din satul său natal, Brulon, a făcut încercarea de a corespunda la distanța de 15 km cu unul dintre frații săi, care se afla într-o altă clopotniță. Încurajat de reușita experienței, tânărul a plecat la Paris, unde avea un unchi astronom, abatele d'Auteroche. Prietenii acestuia au obținut pentru Chappe autorizația de a-și instala mașinaria pe o clădire înaltă din Capitală. El spera că experiențele spectaculoase vor atrage atenția membrilor Adunării¹. Numai că într-o noapte, niște personaje misterioase i-au furat „telegraful”.

Pentru o vreme, Claude Chappe s-a simțit descurajat și poate că și-ar fi abandonat munca dacă, trei luni mai târziu, fratele său cel mai mare, Ignace, n-ar fi fost ales membru al Convenției². Datorită acestui ajutor nesperat, inventatorul nostru și-a putut instala un nou post în parcul din cartierul Mémilmontant. Dar, într-o dimineață, a survenit un alt incident: bănuindu-l pe Chappe că îi transmite mesaje secrete lui Ludovic XVI³, închis în turnul fostei mănăstiri Le Temple, populația Parisului a năvălit în parc, a distrus și a ars telegraful. De data aceasta, tânărul inventator și-a dat seama că avea neapărat nevoie de protecția oficialităților. Ascultându-l, membrii

Convenției au sesizat avantajul pe care l-ar fi putut prezenta un telegraf, în condițiile în care armatele republicii erau dispersate pe un teritoriu imens. S-a votat instalarea unei linii de probă și, în iulie 1793, s-au înființat trei „posturi telegrafice”. Primul în parcul din Mémilmontant, cel de-al doilea la 20 km distanță, pe înălțimile de la Ecouen, iar ultimul la Saint Martin du Tertre, la 15 km de Ecouen.

La 12 iulie, Adunarea a ascultat raportul: „Transmiterea și verificarea fiecăruia semnal de la un post la altul durează în medie 20 secunde. Astfel transmiterea unui mesaj obișnuit de la Valenciennes la Paris (aproximativ 200 km) durează 13 minute și 40 secunde”. Entuziasmată, Convenția a acordat cetățeanului Chappe titlul de inginer telegrafist.

Coaliția I antifranceză, care grupa o serie de puteri ale Europei, amenința toate frontierele țării. S-a hotărât ca Chappe să construiască mai întâi linii de comunicare care să lege Parisul cu diferitele aripi ale armatei din nord. În iulie 1794, linia Paris-Lille era gata, iar la 15 august 1794, prima „telegramă” sosea la Paris, anunțând victoria de la Quesnoy asupra austriacilor. Aflind că evenimentul se petrecuse numai în urmă cu o oră, deputaților le-a venit amețea.

Invenția lui Chappe avea să ofere republicii abia născute mijlocul de a-și consolida unitatea. Curînd, Franța, de la Dunkerque la Toulon, de la Brest la Strasbourg și de la Grenoble la Bordeaux, s-a acoperit cu „telegrafe”, gesticulînd de la o colină la alta. În 1842, rețeaua însuma 5 000 km de linii și 533 stații. Datorită unui cod foarte simplu (fiecare poziție a brațelor telegrafului corespundea unei silabe), un mesaj nu făcea de la Toulon la Paris (16 stații) mai mult de 15 minute.

Din păcate, Claude Chappe nu a mai apucat să se bucure de triumful invenției sale. În 1805, niște ingineri invidioși i-au contestat paternitatea. Foarte afectat de aceste atacuri, el s-a aruncat într-o fiftină. Vestei morții sale a ajuns la Lille doar după două minute.

CLIO ANUNTA

Expoziție

Nicolae Titulescu

Printre numeroasele acțiuni culturale-științifice consacrate, alături în jurul căror și peste hotare, împlinirii unui veac de la nașterea marelui diplomat și om politic român Nicolae Titulescu, se înscrie și expoziția organizată la Muzeul național de istorie. Expoziția își propune să ilustreze, printr-o suită de imagini și alte mărturii, activitatea desfășurată de ilustrul om politic și diplomat român în contextul larg al politicii externe românești, tradițional atășată valorilor morale și dreptului, ideii de independență, de pace și colaborare.

Un bogat material ilustrativ recompune cadrul general al epocii interbelice și trasează marile momente ale gândirii și acțiunii titulesciene. Menționăm, pe lângă obiectele de uz personal care au aparținut lui Titulescu, diferite documente originale, cum ar fi telegrame și scrisori expediate sau primite de diplomatul român, textul unor discursuri oficiale, originalul Pactului de reorganizare, în februarie 1933, a Micii Înțelegeri etc. Reține atenția Albumul omagial oferit lui Titulescu cu prilejul alegerii sale ca președinte al celei de-a XII-a sesiuni a Adunării Generale a Ligii Națiunilor, album conținînd izbutite crochiuri ale unor personalități care au ilustrat viața politică a înaltului lor internațional. O impresionantă colecție de ordine și medalii românești și străine primite de diplomatul român în deceniile de activitate sugerează renumele de care, pe drept cuvînt, s-a bucurat.

În chip firesc, expoziția se încheie prin prezentarea unor momente importante ale politicii externe a României socialiste, politică principală, de largă cuprindere, implicată lucid în efortul de rezolvare a problemelor majore care preocupă lumea contemporană.

Alexandru CERNATONI,
muzeograf, Muzeul de istorie
al R.S.R.

¹ La 17 iunie 1789, reprezentanții stării a treia din Adunarea Statelor Generale s-au proclamat Adunare Națională (din 9 iulie schimbîndu-și numele în Adunarea Constituanta) care a durat pînă la 1 octombrie 1791, cînd a devenit Adunare Legislativă.

² Convenția Națională, adunare revoluționară care a succedat Adunării Legislative, începînd din 21 septembrie 1792, și a guvernat Franța pînă la 26 octombrie 1795.

³ Magazin istoric, nr. 7/1979.

Londra: cronicarii despre seismul din 1580

ALAN HAYNES

Într-un articol publicat de revista britanică History Today, istoricul Alan Haynes a adunat o serie de relatări contemporane ale marelui cutremur de pământ care a afectat Anglia în anul 1580. Iată-le pe cele deosebite într-o formă prescurtată. Titlul aparține redacției noastre.

Pe baza datelor înregistrate de către cronicari, aproximativ 250 cutremure ar fi afectat, de-a lungul timpului, Anglia. Între altele, este consemnat că, în 1571, lângă Kinaston, în Herefordshire, a apărut o fisură lată de peste 12 m, iar trei ani mai târziu, în februarie, orașe aflate la mare distanță, ca York, Bristol, Worcester, și Hereford, au fost zguduite de cutremure.

Cel mai mare seism din evul mediu s-a produs însă în 1580. În după-amiaza zilei de 6 aprilie, între orele cinci și șase, pe întinse suprafețe din sudul Angliei au fost simțite șocuri succesive. După cum a notat cronicarul William Camden, și în cursul nopții următoare „Kentul a fost zguduit de două, trei ori”. Evenimentul, înspăimântător, era încărcat de prevestiri sumbre.

Nici unul dintre cronicari nu a înregistrat evenimentul atât de repede ca Richard Tarlton, un foarte popular actor de comedie, a cărui cârțule, *Privire adevărată asupra cutremurului de pământ din Londra*, se pare că a fost publicată două zile mai târziu, pe 8 aprilie. Descriind cutremurul, Tarlton povestea că doi oameni ce stăteau pe unul din turnurile de pe Tower Hill¹, au fost aruncați cit colo, hornurile caselor s-au prăbușit făcând atmosfera irespirabilă, iar animalele, mai ales cele din grădina zoologică, urlau cât puteau. Mai remarcă faptul că funcționarii din re-

cent înființată Bursă Regală s-au grăbit să închidă ghișeele și că, în spitalul din Piața Newgate, cineva murise din cauza cutremurărilor.

Despre cele petrecute în sălile de teatru, un alt cronicar, Thomas Churchyard, nota următoarele: „Spectatorii care urmăreau piesele, au fost atât de zgâlțiiți, îndeosebi cei din loji și cei care stăteau în picioare, încât nu mică le-a fost groaza când și-au dat seama că nu puteau ieși din încurcătură, decît sărind în învălmășeală peste scaune și riscind astfel să-și piardă viețile sau vreun membru al trupului, așa cum au și păt-o câțiva...”

Informații despre cataclismul din 1580, găsim și într-o scrisoare a unui profesor de liceu, Gabriel Harvey, către un oarecare Edmund Spenser. Harvey nu era la Londra în timpul cutremurului, ci în provincie, în casa unui prieten, unde, împreună cu alți musafiri jucau cărți în compania a două doamne. El povestește că acestea rideau și glumeau cu jucătorii și, cum notează plin de modestie, îndeosebi cu el, făcînd o gâlăgie asurzitoare. „Dumnezeule!» am exclamat, «nu este o minune nemaipomenită ca vocile delicate a două doamne, atât de fine, să producă un asemenea cutremur teribil?» Pentru nimic în lume nu-mi puteam imagina că fusese într-adevăr cutremur; eram convins că trepidațiile provin de la deplasarea bruscă a unor mobile voluminoase în camera de deasupra. De fapt, eram mult prea preocupat de joc, așa că nu am dat mare atenție celor ce se petreceau”.

Apoi, cînd stăpînul casei a intrat împleticindu-se în cameră, vădit înspăimîntat și bîlbăind ceva despre o „zgâlțitură violentă care mi-a dărîmat toate lucrurile din hol”, a urmat o întrerupere dramatică. Harvey, desigur,

nu a trecut cu vederea să menționeze de cît sînge rece a dat dovadă atunci cînd, luînd situația mai în serios, a sugerat ca un servitor să fie trimis în oraș pentru a culege informații, căci, „dacă scuturătura a fost simțită și acolo, așa cum a și fost probabil, atunci mai mult ca sigur că e vorba de vreun cutremur”. Această afirmație bravă le-a făcut pe doamne să-și piardă curajul, și, pe nepută masă, „ele, care cu puțin timp înainte ne luaseră peste picior cu atîta zarvă și chef, au început să se roage întru Domnul ca niște mironosițe pioase”. Cînd una dintre ele a sugerat că și ceilalți ar trebui să participe la rugăciuni, un jucător le-a replicat că poate să facă treaba asta și singură; apoi întorcîndu-se spre Harvey, l-a incitat să spună cam ce cred filozofii despre cutremure și dacă nu erau cumva provocate „de cauze naturale”. Semnatarul scrisorii a reflectat asupra chestiunii, întrebîndu-se dacă ploile torențiale și vijeliile din luna precedentă, „prin astuparea fisurilor, porilor și altor răsuflători ale pămîntului”, nu au provocat izbucnirea cu furie a „aburilor și vîntoaselor”. Stimulîndu-le interesul cu aceste noțiuni, a fost încîntat cînd partenerii l-au rugat să-și dezvolte ideile, lucru pe care l-a și făcut. La un moment dat, una dintre doamne i-a reproșat că nu înțelegea mai nimic; răspunsul prompt al lui Harvey a fost că nici nu se așteptase la altceva.

La sfîrșitul expunerii, musafirul care stimulase discuția l-a întrebat melancolic dacă nu venise cumva timpul să se așeze la masă. „Și dacă ți-o fi foame, dragă Harvey, nu trebuie să-ți reproșezi decît dumitale, că ne-ai făcut să uităm de cină cu profunzimea și bine argumentatul dumitale discurs”.

În românește de
Natașa DUMITRACHE

¹ Turn făcînd parte din complexul cunoscut sub denumirea de Turnul Londrei — n. r.

München 1938

„ADEVĂRURI” LIPSITE DE ADEVĂR (II)

IOAN TALPEȘ, MARIAN ȘTEFAN

La 20 iulie 1938, ca dealtfel pe tot parcursul crizei sudete, guvernul român nu a cunoscut poziția reală a cabinetelor de la Londra și Paris. În extraordinarul joc diplomatic, derulat până la sfârșitul lunii septembrie, numai partenerii occidentali au știut de la început că singura rațiune a jocului era salvarea aparențelor și obținerea unei „soluții onorabile”.

În asemenea condiții, nu apărarea Cehoslovaciei, prin toate mijloacele, a fost obiectivul central al acțiunii guvernelor francez și britanic, ci depistarea și aranjarea unei combinații politico-diplomatice menită să tempereze

pretențiile Germaniei naziste¹. În acest sens trebuie privite și apreciate și încercările care s-au făcut pentru a determina guvernul român să facă o declarație că va permite tranzitul trupelor sovietice pe teritoriul României, spre a veni în ajutorul Cehoslovaciei. La Paris, și nu numai aici, se aprecia că o astfel de declarație ar fi determinat o atitudine mai conciliantă din partea naziștilor, acordul României făcând verosimilă, nu însă și reală, aplicarea tratatelor de asistență mutuală franco-cehoslovac și sovieto-cehoslovac din 1935.

¹ Vezi *Magazin istoric*, nr. 9/1973, articolul 30 septembrie 1938: *vițerea neagră de la München*, de dr. Cristian Popișteanu.

Soluția Marelui

Stat Major român:

riposta comună

La 27 iulie, deci la cîteva zile după convorbirile dintre Bonnet și Osusky, al căror conținut era necunoscut de către guvernul român, Marele Stat Major român întocmea un studiu privitor la situația Cehoslovaciei și șansele sale de rezistență, în care avansa următoarea concluzie: „Atîta vreme cît marile puteri, și în special Anglia, nu vor să se angajeze în mod categoric să susțină Cehoslovacia, Germania va continua să agite problema sudeților. Într-un moment dat, cînd situația internațională va fi favorabilă, Germania va folosi cu siguranță acest pretext pentru a încerca să suprimе acest stat, al doilea dezerdat teritorial în expansiunea germană. Înscris în evanghelia dată de Hitler poporului german «Mein Kampf».

Asemenea constatări, însoțite de altele de aceeași natură, au influențat concepția organelor de decizie politică și militară românești asupra atitudinii ce urma să o adopte România în situația agravării relațiilor dintre Germania și Cehoslovacia.

La 31 august, în urma recrudescenței agitațiilor provocate de naștii sudeți, Bonnet a delegat pe însărcinatul cu afaceri al Franței la Moscova să-l vadă cît mai repede posibil pe Litvinov și să-l întrebe „în ce condiții ar putea Praga să centeze pe sprijinul sovietic”. În prealabil, Bonnet afirmase că prin demersurile pe lîngă cabinetele din Varșovia și București nu putuse obține „un răspuns afirmativ nici de la guvernul polonez, nici de la guvernul român. Mai mult, guvernul polonez mi-a făcut cunoscut categoric că a decis să împiedice trupele sau avioanele ruse să treacă pe teritoriul său; guvernul român, în termeni mai modești, mi-a dat un răspuns identic”. Două zile mai tîrziu, s-a comunicat la Paris răspunsul lui Litvinov. După ce aducea la cu-

noștință faptul că Uniunea Sovietică era „decisă să-și îndeplinească prin toate mijloacele posibile angajamentele decurgînd din pactul său cu Cehoslovacia, cu condiția ca Franța să și le îndeplinească pe ale sale [subl. ns.]”, comisarul poporului pentru afacerile străine și-a exprimat dorința „de a cunoaște, înainte de a fi prea tîrziu, măsurile pe care noi [francezii] intenționăm a le lua în cadrul obligațiilor noastre”. Cum era și firesc, Uniunea Sovietică, obligată să acorde asistență Cehoslovaciei, după ce Franța intervenea în conflict, dorea și insista asupra respectării acestor corelații.

Ni se pare interesant de amintit aici opinia fostului ambasador sovietic la Londra, I.M. Maiski, care referindu-se la situația și poziția României în acele zile scria: „Litvinov presupunea că România va permite trupelor și aviației sovietice să treacă pe teritoriul ei, însă considera că, spre a influența România în acest sens, ar fi foarte indicat să se ridice cît mai repede la Liga Națiunilor problema ajutorului ce trebuia acordat Cehoslovaciei. Dacă în Consiliul Ligii s-ar realiza măcar o majoritate în favoarea acestui ajutor (conform statutului se cerea majoritatea absolută), România s-ar alia fără îndoială acestui punct de vedere și n-ar obiecta împotriva trecerii trupelor sovietice [subl. ns.]”.

Și mai clar înțelegea dificultățile cabinetului din București M. Litvinov, care, într-o discuție cu ambasadorul Franței la Moscova, în ziua de 2 septembrie 1938, declara că guvernul sovietic a hotărît să se achite de obligațiile sale. „El a recunoscut dificultățile create de atitudinea Poloniei și României, dar a apreciat că ele nu erau insurmontabile în ce privește România... Cel mai bun mijloc de a înfrînge ezitățile românești ar fi recurgerea la bunele oficii ale Societății Națiunilor. Dacă, spre pildă, Geneva ar hotărî că Cehoslovacia este victima unei agresiuni și ar denunța Germania ca agresor, acest lucru ar determina probabil România să aprobe trecerea trupelor ruse [subl. ns.]”.

Spre a ilustra cît de just intuia diplomatul sovietic situația din acel moment, vom cita un fragment din *Planul de mobilizare din punct de vedere operativ și al angajamentelor luate față de aliați*, întocmit de Marele Stat Major român în ziua de 7 septembrie 1938. Analiza situației internaționale indica autorilor documentului concluzia că, în ipoteza declanșării unui conflict armat, ostilitățile s-ar fi desfășurat între următoarele două grupuri de forțe: „De o parte — Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică, ale căror țări au legături și acorduri politice sau interese comune cu Franța, Anglia și Rusia (legată prin acorduri politice cu Franța, Cehoslovacia și Turcia). Pe de altă parte — Ungaria și Bulgaria, legate de politica și, în parte, de interesele Germaniei. În afara acestor grupuri politice stă Polonia care a încheiat însă convenții politice și militare cu România”.

La 7 septembrie, la București se considera deci încă posibilă înfăptuirea unui front comun al țărilor membre și susținătoare ale Ligii Națiunilor. Cînd Marele Stat Major a întocmit planul amintit mai sus, se putea conta pe respectarea angajamentelor de către U.R.S.S. și țările din Mica Înțelegere, în limitele stabilite de tratatele ce le includeau.

Nu sprijinitori,

ci mediatori

La 12 septembrie 1938, Hitler a rostit un discurs la Nürnberg, asigurînd guvernul de la Paris că între Germania și Franța nu există nici un litigiu de natură teritorială; totodată, dictatorul nazist a făcut cunoscut întregii lumi hotărîrea sa de a anexa fără plebiscit regiunile cehoslovace locuite de populație germană. Aceste afirmații au încurajat pe naștii sudeți care au dat loc unor incidente sîngeroase. Guvernul cehoslovac a decretat starea de asediu. Referindu-se la atmosfera ce domnea în acele zile în Cehoslovacia, ministrul român la Praga co-

munica: „Coplesitoarea majoritate a națiunii cehe vede în război singura ieșire dintr-o situație imposibilă”. La rândul său, N. Petrescu-Comnen, aflat la Geneva, transmitea la București că guvernul francez a refuzat propunerea Uniunii Sovietice „de a aduce chestiunea cehoslovacă în fața Societății Națiunilor pe baza articolului 11 din Pact”. Concomitent cu informația primită de la Comnen, Marele Stat Major intrase în posesia unor date ceva mai exacte privitoare la poziția pe care se situa guvernul francez. Se știa acum că „însuși președintele de consiliu [al Franței] este hotărât să facă tot ce îi stă în putință pentru a evita un conflict armat. Daladier [președintele Consiliului de Miniștri] a trimis prin intermediul ministrului Cehoslovaciei la Paris, Osusky, o scrisoare personală lui Beneš în care își exprima admirația sa pentru stoicismul cu care Cehoslovacia își apără independența, însă îi recomandă, în același timp, să facă tot posibilul ca să evite un conflict armat. Cercurile de stînga, în special comunistii, sînt foarte nemulțumite de atitudinea primului ministru”. Poziția guvernului francez era determinată și de faptul că, „deși tot timpul s-a afirmat că Anglia va fi alături de Franța, în cazul cînd aceasta va fi tirată într-un război cu Germania, guvernul englez nu încetează să sfătuiască Parisul să fie moderat și prudent”.

La 15 septembrie 1938, cercurile politice și militare românești constatau, așadar, că Franța și Anglia respingeau ideea sprijinirii Cehoslovaciei prin mijloacele oferite de Pactul Ligii Națiunilor. În plus, guvernul cehoslovac era sfătuit cu insistență să adopte o poziție maleabilă față de pretențiile celui de-al III-lea Reich. Cu toate acestea, Marele Stat Major român, primind de la Praga, în aceeași zi de 15 septembrie, textul definitiv al acordului privitor la funcționarea legăturilor prin transmisiuni între Franța și Mica Înțelegere a acționat în continuare pentru perfectarea acestui acord stabilit la conferința experți-

lor militari francezi, români, iugoslavi și cehoslovaci de la Paris din decembrie 1936 și a protocolului încheiat un an mai târziu, la conferința de la Praga. Documentul a fost semnat de reprezentanții Marelui Stat Major român și expediat la Belgrad, iar șeful înaltului organism militar român a dat ordin ca „ofițerii de la transmisiuni ai noștri să fie familiarizați cu întrebuintarea [codului de legături]”. Nu știm, dacă organele competente din Iugoslavia și Franța au semnat documentul; în orice caz, eșecul acestei acțiuni destinate colaborării militare dintre Franța și Mica Înțelegere nu poate fi atribuit României.

La 15-16 septembrie, la Berchtesgaden, a avut loc prima întrevedere între Neville Chamberlain și Hitler, în cadrul căreia șeful cabinetului britanic și-a dat acordul de principiu pentru anexarea regiunilor sudete de către naști. Chiar în aceeași zi, referindu-se la acest eveniment, Marele Stat Major român, deși nu cunoștea conținutul convorbirii, considera că „nu este exclus ca marile puteri, în dorința de a menține pacea, să se pună de acord și să ceară Cehoslovaciei să admită, sub o formă oarecare, dreptul la autodeterminare pentru minorități”. A doua zi, prin telegrama expediată, la ora 13.30, atașatul militar român de la Londra aducea un plus de exactitate: „Problema cehoslovacă este pe cale de a fi soluționată de englezi. Impresia este de descărcare de atmosferă cu condiția sacrificării aliatei noastre [subl. ns.]”.

Într-adevăr, la 18 septembrie, Daladier și Bonnet au sosit la Londra și au avut discuții cu membrii guvernului britanic. Cu acest prilej, s-a materializat așa-numitul „plan anglo-francez”, al cărui prim punct recomandă în termeni clari guvernului ceh să admită cedarea regiunilor sudete către Germania nazistă: „Menținerea păcii și salvagardarea intereselor vitale ale Cehoslovaciei nu pot fi asigurate în mod eficace decît dacă aceste regiuni vor fi acum transferate Reichului”.

Referindu-se la atitudinea unor largi cercuri politice engleze față de această soluție, atașatul militar român de la Londra nota: „Toată lumea afirmă că Cehoslovacia a fost trădată de Franța și că acest plan înseamnă dezastrul diplomației anglo-franceze, primul pas pe panta declinului făcut de Imperiul britanic”. Arătînd că, la 19 septembrie, „planul anglo-francez” fusese comunicat la Praga, atașatul militar român continua: „Reacțiunea în Anglia a fost foarte vie: a) partidele laburist, socialist, liberal și comunist (opoziția) s-au declarat contra politiciii guvernului, cerînd imediat deschiderea Parlamentului; b) mari manifestații de stradă afirmau voința maselor de a se ajuta Cehoslovacia; c) sute de englezi s-au prezentat zilnic la legațiunea cehă, cerînd înrolarea în armata cehoslovacă; d) presa a început să atace «slab» politica primului ministru”.

Ni se pare semnificativ faptul că în momentul în care „planul anglo-francez” era prezentat guvernului cehoslovac, Marele Stat Major român întocmea *Referatul nr. 986*, document de o importanță deosebită pentru înțelegerea poziției pe care se situa România față de evenimentele dramatice la care trebuia să facă față Cehoslovacia aliată și prietenă. Referatul conține următoarea dispoziție fundamentală: „Toate serviciile armatei să ia măsurile pregătitoare pentru a îndestula la nevoie de urgență marile unități destinate Frontului de vest cu tot ceea ce este necesar în vederea operațiilor [subl. ns.]”.

La 19 septembrie, cînd a fost întocmit documentul citat, nu putea fi luată în considerare posibilitatea unei agresiuni împotriva României. Măsurile preconizate de Marele Stat Major român nu pot fi explicate așadar decît pornindu-se de la ideea că la București, în ipoteza că s-ar fi ajuns la un conflict european, se avea în vedere un ajutor al României în sprijinul Cehoslovaciei.

Semnificația unei declarații

Poziția adoptată de cabinetele din Londra și Paris, în special după 19 septembrie, a influențat decisiv evoluția crizei germano-ceshlovace. Profitând de conjunctură, guvernele de la Budapesta și Varșovia s-au alăturat deschis acțiunii germane, obiectivele lor revizioniste găsind înțelegere la Berlin.

Eforturile depuse din proprie inițiativă de guvernul român pentru sprijinirea Cehoslovaciei erau privite de cabinetul polonez de atunci cu vădită insatisfacție, deoarece, cum se știe, el însuși era interesat în dezmembrarea Cehoslovaciei și, prin acțiunile sale, a contribuit la agravarea crizei. Într-o telegramă expediată de ministrul român la Varșovia, încă în ziua de 28 mai 1938, se aprecia că „Polonia așteaptă dezagregarea Cehoslovaciei pentru a-și revendica și ea teritoriile locuite de polonezi”.

La 22 septembrie, Hitler a ordonat concentrarea forțelor armate la granița cu Franța. Era o nouă și gravă amenințare cu forța împotriva teritoriului francez după remilitarizarea Renaniei. În aceste împrejurări, Maxim Litvinov a rostit un discurs la Geneva, cerând ca problema Cehoslovaciei să fie adusă în fața Societății Națiunilor, declarând totodată că Uniunea Sovietică era decisă să-și îndeplinească obligațiile asumate împreună cu Franța față de Cehoslovacia.

Plecarea lui Neville Chamberlain la Godesberg, pentru o nouă întrevvedere cu Hitler, indica însă hotărârea guvernului englez — de acord cu cel francez — de a forța o rezolvare a crizei în afara Societății Națiunilor și a tratatelor ce asigurau Cehoslovacia în fața unei agresiuni germane.

În seara zilei de 22 septembrie, atașatul militar român la Praga anunță la București că miniștrii Angliei și Franței au făcut intervenții energice pe lângă guvernul cehoslovac, declarând „că în cazul

neacceptării [planului anglo-francez], Cehoslovacia nu se poate bizui pe nici o asistență. Guvernul [cehoslovac] a acceptat condițiunile...”

Pe baza informațiilor obținute pînă la 23 septembrie, Marele Stat Major român aprecia: „Se definesc astăzi două grupări de state cu interese divergente și greu de soluționat în actuala situație internațională:

grupul 1, reprezentat prin interesele Germaniei, Poloniei și Ungariei care, prin amputările pe care încearcă să le aplice Cehoslovaciei, vor să creeze un precedent periculos, favorabil ideii de revizuire a frontierelor;

grupul 2, reprezentat prin Cehoslovacia, Iugoslavia și România, care sînt obligate să intervină în cazul cînd Ungaria va forța cu armata sa frontiera cehă. Ne-am găsi așadar în fața unui «casus foederis» care stă la baza convenției militare a Micii Înțelegeri. În acest din urmă caz, Rusia Sovietică, care în mod netăgăduit susține încă Cehoslovacia, va intra în sfera coincidențelor de interese ale statelor din Mica Înțelegere, care sînt reprezentate [ale] acestorași idei”.

Respingerea de către Hitler a „planului anglo-francez”, după ce acesta fusese acceptat de Cehoslovacia, a determinat impasul tratativilor de la Godesberg. Noile condiții formulate de naziști în memorandumul prezentat la 24 septembrie lui Chamberlain au provocat reticențe chiar campionului politicii de conciliere. Pînă și la Londra a început să se ia în considerare posibilitatea izbucnirii unui război. La sondajele întreprinse de diplomații englezi aflați la Geneva, Litvinov a răspuns din nou că „pactul sovieto-cehoslovac va fi aplicat”, adăugînd că „de mult timp sperase că vor avea loc convorbiri între Marea Britanie, Franța și Rusia și ar dori să sugereze... o întîlnire a acestor trei puteri, la care să participe România și orice alt stat mic ce ar putea fi considerat demn de încredere. În felul acesta am putea vorăda că sîntem hotărîți să pășim la acțiune” [subl. ns.]”.

Cu asentimentul Londrei, la 23 septembrie, guvernul cehoslovac a decretat mobilizarea generală. Cu tot răspunsul ferm primit din partea lui Litvinov, guvernul englez a evitat însă colaborarea, Chamberlain declarînd, la înapoierea la Londra, că „soarta războiului este în mîna Cehoslovaciei”. Pentru mulți obser-

vatori politici și opinia publică din majoritatea țărilor europene se contura posibilitatea declanșării războiului. Guvernul francez accelerase mobilizarea și, în seara zilei de 25 septembrie, Daladier și Bonnet au sosit la Londra, unde au participat la o ședință a guvernului britanic. În aceeași zi, radio Praga, în programul de la ora 22.00, comunica: „Agenția Reuter anunță că, din București și Belgrad, miniștrii de la Praga ai României și Iugoslaviei au primit dispoziții să anunțe ministrul de externe cehoslovac că țărilor lor vor respecta obligațiile ce decurg din Pactul Miciei Înțelegeri de a acorda Cehoslovaciei un ajutor armat în cazul că va fi atacată. Aceas-

tă informație e confirmată și de cercurile diplomatice din București [subl. ns.]".

În discuțiile purtate la Londra, Daladier s-a pronunțat pentru respingerea pretențiilor germane. Generalul Gamelin a fost chemat urgent la Londra, unde a sosit, la 26 septembrie, însoțit de colonelul Petibon și a participat

slovacă se va bate și singură. Se afirmă că s-a primit promisiunea de asistență din partea Angliei și Franței. Se așteaptă, la Praga, rezultatul convorbirii cu Londra și discursul de astă-seară al lui Hitler".

În baza acestor noi informații și date, Marele Stat Major român a întocmit Me-

voie de siguranță impune acestor măsuri". Mobilizarea armatei române — preciza documentul — trebuia să constituie expresia unei „atitudini mai hotărâte din partea României", care, „adăugându-se la hotărârea fermă de a rezista a Cehoslovaciei și la măsurile de mobilizare ale Franței și Angliei, ar putea contribui într-o măsură care nu poate fi neglijată la salvarea păcii, ceea ce, și din punct de vedere politic și din punct de vedere militar, este în interesul României". La un consiliu restrâns, care a avut loc la Palat în 26 septembrie, în prezența lui Carol II, s-a hotărât însă ca România să adopte o poziție care să nu depășească cadrele tratatelor existente între ea și Cehoslovacia, alțita timp cît Anglia și Franța nu se vor pronunța ferm pentru sprijinirea Cehoslovaciei.

Dar chiar și în aceste împrejurări, factorii responsabili de la București nu s-au mulțumit cu așteptarea. Șeful Marelui Stat Major român, generalul Ștefan Ionescu, a făcut, la 28 septembrie 1938, colonelului Delmas, atașatul militar al Franței la București, declarații de o importanță deosebită, subliniind încă o dată hotărârea guvernului român de a acționa în sprijinul aliatei sale, în condițiile în care guvernul francez ar fi dorit să-și îndeplinească obligațiile față de Cehoslovacia.

— Dacă Ungaria atacă Cehoslovacia — a întrebant Delmas — vă puteți îndeplini angajamentele militare pe care vi le-ați asumat în cadrul Micii Înțelegeri și veți interveni militar împotriva agresorului?

— În mod sigur vom interveni!...

— Considerați că Germania se va limita, după Anschluss, la anexarea regiunii sud-estilor, sau că ea a pornit la cucerirea Europei Centrale și că ea amenință România într-un termen mai apropiat sau mai îndepărtat?

— Cred că anexarea Cehoslovaciei de către germani nu este decît o etapă și că Germania este de fapt hotărâtă să cucerească Europa Centrală și o parte din Europa Orientală; că ea va încerca să pună mîna pe toate țările

(Continuare în p. 61)

Patru semnduri (în p. 37) care au facilitat ofensivile hitleriste

la o altă ședință a guvernului britanic. La ora 14.00, B.B.C. a anunțat că „generalul Gamelin a dat asigurări că armata franceză este bine pregătită, că, dacă ar fi nevoie, linia de fortificații germană poate fi străpunsă și își ia răspunderea de a duce pe Aliați la victorie". De la Praga, Marele Stat Major român era informat: „Guvernul cehoslovac, considerînd că cererile teritoriale ale Germaniei s-au mărit și pun Cehoslovacia în situația strategică și economică imposibilă, a respins memoriul d-lui Hitler... Guvernul cehoslovac a răspuns că Republica Ceho-

morul asupra necesității de a se lua măsurile propuse de M. St. M. prin Referatul nr. 986 din 19.09.1938. Document redactat pentru a fi prezentat guvernului, el avea la bază concepția că în fața României se impunea cu necesitate mobilizarea forțelor destinate Frontului de vest pentru a interveni în ipoteza declanșării unui conflict european. „Atita timp cît conflictul politic a fost circumscris între Germania și Cehoslovacia, România nu a găsit necesar să ia nici o măsură, dar nu poate rămîne impasibilă în fața măsurilor luate de Ungaria și o elementară ne-

Cind, în aprilie 1967, apărea primul număr al Magazinului istoric — în climatul de profundă și generoasă înnoire spirituală deopotrivă pentru țară și pentru cultura românească, generat de al IX-lea Congres al P.C.R. —, în lume se mai tipăreau doar câteva reviste de cultură istorică: History Today în Marea Britanie, Storia illustrata în Italia, Historia, Histoire pour tous, Historama, Miroir de l'histoire în Franța, Skalk în Danemarca, Historia în Grecia.

Astăzi, la 15 ani de la acel moment, asemenea publicații apar și în Spania, Portugalia, Republica Populară Ungară, Turcia, Olanda. Diferite — uneori substanțial — prin orientările lor, ca și prin metodologia și maniera de abordare a proceselor și evenimentelor istorice, revistele de cultură istorică din aceste țări europene se disting printr-o particularitate comună. Ele se adresează marelui public; cititorii acestor reviste sînt oameni de toate profesiunile din rîndurile întregii populații, uniți printr-o singură pasiune — istoria.

Preluînd, la 120 ani distanță în timp, ștafeta Magazinului istoric pentru Dacia, editat de Nicolae Bălcescu și August Treboniu Laurian, revista noastră, creată la parametrii unei societăți noi, socialiste, a inaugurat și susținut de la cel dintîi și pînă la numărul acum apărut —, și o va face mereu — un amplu dialog, de masă, al istoricilor cu sute de mii de cititori și al cititorilor între ei.

Sporirea numărului revistelor de cultură istorică din diferite țări europene, pe care o aminteam, vine să probeze că ele răspund unei profunde și crescînde necesități resimțite de contemporanii noștri de a cunoaște cit mai limpede și amănunțit trecutul, spre a-i discerne lecțiile.

Istoria a devenit — așa cum releva președintele republicii, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a cărui pasiune și profunzime în descifrarea sensurilor devenirii istorice se bucură astăzi de o recunoaștere generală — „și o știință a prezentului. Istoria oferă concluzii și învățăminte despre marile procese ale dezvoltării societății, ale existenței popoarelor de-a lungul timpului,

punînd în evidență atît ceea ce a fost valoros, progresist și a servit mersului înainte al societății, cît și pledicile ridicate de-a curmezîșul evoluției și care au costat scump umanitatea, au întîrziat progresul unor națiuni. Rezultatele cercetărilor istorice sînt de natură să ajute omenirea contemporană să înțeleagă mai bine legile obiective care guvernează societatea, necesitatea de a acționa în spiritul cerințelor progresului. De asemenea, istoria este chemată

să sprijine, prin concluziile sale, perfecționarea organizării societății de azi, relațiile dintre state și națiuni, concurența pașnică dintre toate popoarele lumii.

Științele cercetării trecutului pun în evidență, ca o concluzie fundamentală, ideea că realizatorii tuturor bunurilor materiale și spirituale care alcătuiesc patrimoniul civilizației sînt masele populare, că popoarele sînt făuritorii istoriei. Acest adevăr incontestabil impune contemporanilor să-și consacre în permanență eforturile creării condițiilor care să permită fiecărui popor să-și exercite pe deplin și în mod nestîngherit dreptul sacru de a-și hotări singur soarta.“

În sulete de convorbiri pe care redacția noastră le-a avut cu reprezentanți de frunte ai istoriografiei de peste hotare,

inclusiv cu cei prezenți la al XV-lea Congres internațional de științe istorice, organizat la București, în august 1980, una dintre temele larg dezbătute a fost tocmai aceea a interesului sporit pe care marele public îl manifestă față de știința istoriei.

Putem vorbi la ora actuală de ceea ce am numi setea de istorie? Și dacă da, cum va explicați acest fenomen? În ce constau resorțurile și motivările sale?

În răspunsurile date la aceste întrebări, mulți dintre interlocutorii noștri au căutat să definească și rolul ce revine, în contextul arătat mai sus, publicațiilor de cultură istorică, făcînd referiri directe la revista Magazin istoric. Transcriem cîteva dintre aceste păreri, cu regretul că spațiul nu ne îngăduie să înfățișăm o paletă și mai largă din multitudinea gîndurilor exprimate:

SETEA DE ISTORIE

**Prof.
RAOUL
MANSELI,**
Universitatea
din Roma:

**VALERI
ALEKSANDROVICI
TIŠKOV,**

secretar general
al Secției de istorie
a Academiei
de științe
a U.R.S.S.:

**Prof.
STEFAN
KIENIEWICZ,**
președintele
Comitetului
național
al istoricilor polonezi:

**Prof.
TONE FERENC,**
Ljubljana,
R.S.F. Iugoslaviei,
membru al Biroului
Comitetului Internațional
de istoria
celui de-al doilea
război mondial:

ZHANG CHUNNIAN,
redactor-șef al revistei
Shijie Lishi
(Istorie universală)
a Institutului de istorie
universală
al Academiei
de științe sociale
a R.P. Chineze:

Există, într-adevăr, o sete de istorie, marele public se interesează de istorie. Dv., care lucrați la o publicație de cultură istorică, puteți contribui la dezvoltarea acestui interes și, în același timp, la o înțelegere mai profundă a fenomenului istoric. În ce sens? Publicul din ziua de azi se preocupă mult — și este firesc acest lucru — de istoria contemporană. Dv. știți cei care aveți posibilitatea să ajutați publicul să înțeleagă că nu există un eveniment contemporan care să se explice numai prin fapte contemporane. Că în faptele contemporane continuă să trăiască trecutul. După părerea mea, anumite probleme ale Italiei contemporane, de exemplu, nu se explică nici prin al doilea război mondial, nici prin primul război mondial sau prin Risorgimento. Ele se explică prin cele petrecute în evul mediu, în timpul și la sfârșitul evului mediu. În aceeași ordine de idei prezentul dv., al românilor, poate fi înțeles, în contextul istoriei generale a Europei, și prin tradițiile care, de-a lungul timpului, s-au păstrat aici pînă astăzi.

In special în cursul ultimelor decenii, a crescut enorm interesul pentru istorie. În țara noastră, de pildă, romanul istoric se bucură de o mare popularitate. Este cea mai iubită literatură beletristică.

Aș numi două cauze principale ale atracției publicului pentru istorie. În primul rînd, complexitatea lumii contemporane. Problemele care se rezolvă astăzi la nivel de stat, de grupuri sociale, de asociații și chiar actele individuale ale oamenilor au devenit foarte complexe. Omul sau grupul care adoptă o hotărîre sau alta trebuie să cunoască fenomenul în evoluția sa. Respectiv să-i știe trecutul. Cu cît este mai complicat fenomenul ca atare, cu atît el este mai greu de înțeles. Și cu atît mai dificil de înțeles apare el cînd îi lipsește latura sa istorică. Complexitatea vieții contemporane dictează deci necesitatea cunoașterii trecutului și cauzelor care au dat naștere unui fenomen sau altul.

O a doua motivație a pasiunii pentru istorie e legată de stadiul de dezvoltare al lumii noastre, în care au avut loc mari prefaceri, în special după al doilea război mondial. În același timp, creșterea nivelului vieții, înflorirea culturii, mă refer îndeosebi la țările socialiste, au influențat pozitiv interesul pentru istorie, ca o componentă a comorii culturale a omenirii. Omul poate citi mai mult, își poate consacra mai mult timp meditației etc. Istoria face parte astăzi din portretul omului contemporan civilizat. În aceste condiții, importanța revistelor de cultură istorică mi se pare mai mult decît evidentă. Din păcate, noi nu avem încă o revistă analoagă *Magazinului istoric*.

Nu cred că publicul larg manifestă pe tot globul același interes pentru istorie. Mai sînt încă popoare pentru care trecutul nu reprezintă un domeniu cercetat cu pasiune. Bineînțeles, nu este cazul țărilor noastre. La noi, setea de istorie este un fenomen de masă. Cunoșc succesul de care se bucură în România revista *Magazin istoric* și felicit călduros publicul român pentru dragostea lui față de istorie.

Si în țara mea, se citesc mult lucrări de istorie, în special de istorie modernă și contemporană. Îmi explic acest lucru prin faptul că oamenii vor să cunoască calea pe care au străbătut-o strămoșii, poporul și statul lor. Cred că este foarte util să se publice o revistă cultural-istorică — cum este și revista dv. *Magazin istoric* —, deoarece, în felul acesta, un cerc mult mai larg de oameni poate să cunoască trecutul. Mulți dintre cei care încep prin a citi o astfel de revistă devin apoi lectorii unor lucrări exhaustive de istorie.

Fiecare țară are propria sa istorie și fiecare popor și-a adus contribuția sa la civilizația universală. România are o istorie îndelungată și glorioasă și, ca a fiecărei națiuni, dealtfel, bogată în învățăminte valoroase. Consider revista dv., *Magazin istoric*, foarte reușită în privința prezentării juste a istoriei României ca și a altor țări. Noi sîntem dornici să prezentăm poporului chinez istoria poporului român. Iată de ce ne bucurăm că stabilim relații între cele două reviste ale noastre.

R.R. ANDERSEN,
doctor în filozofie,
profesor asociat
de antropologie
la Memorial University
of Newfoundland,
Canada:

In viața socială a oamenilor de astăzi au intervenit schimbări într-un ritm fără precedent, ceea ce creează pe un plan mai larg neliniște și nesiguranță. Ei vor să știe încotro se îndreaptă viețile lor, dacă opțiunile lor din trecut au avut vreun rost și ce alternative ar putea exista. Este o perioadă de continue examinări conștiente, care s-au întins asupra unor întregi societăți. Apare deci imperios necesar ca oamenii să ia cunoștință de cât mai multe din informațiile disponibile, care să facă posibilă o apreciere realistă. O știință istorică riguroasă, corectă, obiectivă poate fi de mare folos. Periodicele de istorie sînt deci esențiale pentru transmiterea cunoștințelor din domeniul respectiv.

VASELIN TRAIKOV,
director-adjunct
al Centrului
de științe istorice,
Sofia:

In România, ca și la noi, în Bulgaria, publicul se interesează din ce în ce mai mult de problemele de istorie. În special acum, cînd trăim într-o epocă de explozii informaționale. Popoarele doresc să-și cunoască trecutul pentru a-și construi viitorul. De aceea, istoricii sînt datori să scrie nu numai pentru specialiști, ci să se ocupe și de problemele dedicate publicului larg. Bineînțeles, este necesar ca operele lor să fie scrise în termeni științifici, dar, în același timp, și într-un stil accesibil, pe înțelesul maselor largi. Consider că rolul istoriei este și acela de a ajuta la informarea și educarea publicului, deoarece nu de puține ori necunoașterea istoriei universale a reprezentat una din componentele cauzei neînțelegerii între popoare.

ABDELHADI TAZI,
directorul Institutului
universitar de cercetare
științifică,
membru al Academiei
Regale din Maroc:

Vorbiți în întrebarea dv. despre setea de istorie. Deduc că vă referiți la un interes crescînd față de această știință în zilele noastre. Și, dacă înțeleg bine, vă dau perfectă dreptate. Dovada este că ceea ce se scrie în domeniul istoriei reprezintă un procent considerabil în activitatea editorială internațională. Interesîndu-se tot mai mult de istorie, publicul capătă conștiința a ceea ce îi rămîne să realizeze.

În ceea ce privește o revistă de cultură istorică, o consider o operă extraordinară, mai cu seamă dacă este redactată accesibil de către specialiști.

HÜNER TUNCER,
doctor în istorie, Turcia:

Faptul că oamenii, în general, au devenit conștienți de importanța istoriei este un fenomen foarte îmbucurător. După opinia mea, această tendință trebuie încurajată și întărită prin activitatea publicațiilor periodice de istorie, așa cum este revista dv. Interesul pe care marele public îl manifestă pentru istorie s-ar putea explica prin aceea că oamenii doresc să învețe ceva din experiențele trecutului și să încerce să aplice la situația actuală ceea ce au învățat din aceste experiențe.

Prof. dr.
SH. NATSAGDORJ,
director al Institutului
de istorie al Academiei
de științe a Republicii
Populare Mongole:

Este cert că, mai ales în ultima vreme, istoria a început să trezească un viu interes în rîndul oamenilor de toate vîrstele, dar în special în rîndul tineretului. Cum îmi explic eu acest fenomen? Prin aceea că astăzi în lume se petrec schimbări uluitoare. Dorința de a cunoaște cauzele acestor grandioase mutații i-a obligat pe oamenii zilelor noastre să apeleze la trecutul istoric. După cum se știe, pentru explicarea oricărui fenomen social, omul aproape involuntar își pune întrebarea cum, în ce condiții a apărut acel fenomen social etc.

Din orice țară ar fi ea, revista de istorie trebuie să înlesnească cercurilor largi de cititori accesul spre istorie, prezentată corect, atractiv și pe înțelesul tuturor.

Prof. dr. NGUYEN
KHAN TOAN,
președintele Comitetului
pentru științe sociale
al R.S. Vietnam:

Interesul publicului larg pentru istorie nu este deloc întîmplător. În epoca noastră, sute de milioane de oameni de pe pămînt știu și văd cu proprii lor ochi că ei înșiși își fac istoria, pentru că, într-adevăr, ei și-o făuresc, pentru că pot trăi mai bine decît, să zicem, cu 35 ani în urmă. Astfel concep eu interesul pentru istorie, indestructibil legat de conștiința socialistă.

Prof. dr.
JUKKA NEVAKIVI,
Universitatea din Helsinki,
Finlanda:

Revista dv. reunește în paginile ei semnăturile celor mai buni colegi ai noștri, specialiști români și străini, care se străduie să aducă istoria mai aproape de marele public, fără a pierde legătura cu realitățile politice. Țin să felicit *Magazinul istoric* pentru aceste strădanii.

Dr. AHMED
SUDKI DAJANI,
profesor de istorie
la Universitatea ilibaneză
din Beirut,
delegat din partea
Organizației
pentru eliberarea
Palestinei (O.L.P.):

Faptul că istoria a devenit mai mult ca oricînd un domeniu al cunoașterii umane, cu o mare audiență la public, este un fenomen pozitiv. El este legat de natura acestei epoci, cu toate contradicțiile și cu reacțiile ei și cu revoluția mijloacelor de comunicare. Este un semn al progresului.

Apreciez foarte mult publicarea unui periodic de cultură istorică, scris de specialiști pentru marele public. Aceasta joacă un rol important în înțelegerea istoriei.

**Prof. dr.
M. MÜRNER,**
Universitatea
din Stockholm,
Suedia:

ELENA M. GRACIDA,
Universitatea națională
autonomă din Mexico,
Mexic:

**Prof. DONNCHADZ
O'CORRAN,**
Universitatea din Cork,
Republica Irlanda:

**Prof. RAYMOND
MCNALLY,**
de la Boston College,
S.U.A.:

**Prof. dr.
WALTER MARKOW,**
R.D. Germană:

**Prof. STEPHEN
FISCHER-GALAȚI,**
director al Centrului de
studii slave și est-europene
de la Universitatea din
Boulder, statul Colorado,
S.U.A.,
editor al publicațiilor
East European Quarterly
și East European
Monographs:

Dr. PAUL DUKES,
Universitatea din Aberdeen,
Scoția, Marea Britanie:

**Prof.
CHARLES STAPLES,**
Universitatea
Australică de Vest,
din Perth, Australia:

**Prof. CELIA
FREIRE D'AQUINO,**
Brazilia:

**Prof.
MYRIAM YARDENI,**
Israel:

STEFANAQ POLLO,
directorul Institutului
de istorie
din Tirana, R. P. Albania:

Consider că se poate realiza mult prin promovarea publicațiilor ce se bucură de aprecierea publicului larg și este impresionant ce faceți dv. Aș dori să văd o astfel de publicație și în țara mea. Există o distanță prea mare între munca erudită, savantă, științifică a istoricilor și ceea ce citesc oamenii în general.

Consider că „setea de istorie” care există în vremea noastră rezultă din dorința maselor populare de a înțelege marile transformări care caracterizează vremurile de astăzi și în care ele însele, masele populare, sînt protagoniștii principali.

În acest context, revistele științifice de popularizare, ca *Magazin istoric*, reprezintă o formă importantă de legare a muncii intelectuale de efortul revoluționar.

Interesul față de trecut diferă mult de la o țară la alta. O revistă istorică populară este un puternic instrument de educare, iar influența ei, bună sau rea, depinde în întregime de onestitatea și integritatea științifică a editorilor și colaboratorilor ei.

In țara mea, scrierile istorice nu găsesc ecou la un public larg, deoarece istoricii noștri scriu, în general, lucrări mai greu accesibile. Romanele istorice, dimpotrivă, se bucură de mult mai multă popularitate în S.U.A. decît cărțile de istorie. Este de sperat că, în viitor, istoricii americani vor face eforturi pentru a scrie lucrări care să poată trezi și interesul publicului larg. În România, după cite știu, situația este diferită. Revista *Magazin istoric* are sute de mii de cititori, ceea ce este grăitor pentru nivelul de cultură istorică al întregii populații.

Aparut imediat după război, îndeosebi în rîndurile tineretului, un fel de oboseală față de istorie. Se pare însă că tendința aceasta este pe cale de dispariție, probabil pentru că mulți au început să înțeleagă că fără cunoașterea trecutului stau neajutători în fața problemelor prezentului. Uneori pare să existe și un nostalgic „refugiu în istorie”.

Ideea unei reviste de cultură istorică este excelentă; din păcate, la noi nu există încă una comparabilă cu *Magazin istoric*.

Premisa dv. privind creșterea interesului marelui public pentru istorie este justă pentru România și alte țări, dar nu neapărat pentru toate țările. Cred că se cuvine să spun că tocmai lipsa de interes, pentru istorie, care este vădită în S.U.A., a dus la o anumită lipsă de înțelegere din partea publicului american a problemelor care îi influențează prezentul și-i vor influența viitorul. Nouă pur și simplu ne lipsește, deși ar trebui să avem, o revistă ca *Magazin istoric*.

Să-și cunoască originea este dorința fundamentală a tuturor popoarelor. Poate că ele vor ca trecutul să le facă să capete încredere în viitor. Sarcina specialiștilor de a scrie pentru marele public este pe cit de dificilă, pe atît de importantă. Am aflat cite ceva despre aceste probleme în calitatea mea de consultant al periodicului englez *History Today*, înrudit cu al dumneavoastră.

Marele public a avut dintotdeauna dreptul la cunoașterea istoriei, dar a fost adeseori lipsit de acest drept, datorită unor sisteme de educație defectuoase. Ar fi necesar ca și în țara mea să ia ființă un *Magazin istoric*, ca una din metodele de educație a publicului larg.

Interesul pentru istorie este interesul pentru oamenii și pentru societățile în care trăim. O revistă de istorie, ca *Magazin istoric*, corespunde, fără îndoială, unui asemenea interes.

Istoria trebuie să fie mereu o lecție de modestie și de rigurozitate. Ea trebuie să pregătească tineretul să gîndească și să cîntărească în mod independent faptele și datele istorice, printr-o neîncetată analiză și sinteză. Istoria constituie o sursă inepuizabilă pentru conștiința națională a tuturor popoarelor, a tuturor țărilor. Iată de ce o revistă de cultură istorică răspunde sarcinii propagării istoriei la toate nivelurile.

Mă folosesc de acest prilej pentru a ura *Magazinului istoric* mult succes în activitatea sa, extrem de utilă, de răspîndire a cunoștințelor de istorie.

De ce 15 + 1? Pentru că se împlinesc 15 ani de apariție a revistei și, odată cu acest număr, Magazin istoric intră în al 16-lea an de existență a sa. Și pentru că o fericită coincidență face ca actuala ediție a concursului să poarte și ea numărul de ordine 15.

Cele 14 ediții anterioare ale concursului s-au bucurat de participarea a 161 305 cititori din toate județele țării (precum și din străinătate), din toate categoriile profesionale și de vîrstă — muncitori, țărani, elevi, ingineri, ostași, profesori, gospodine, învățători, cadre medicale, studenți, pensionari, funcționari — din care 87 853 au dat răspunsuri corecte. Cifre care reflectă și ele dragostea și pasiunea pentru istorie și, în același timp, interesul constant cu care cititorii urmăresc revista. Cele 14 ediții au prilejuit, totodată, un impresionant număr de sugestii și propuneri din partea concurenților, cărora ne-am străduit să le dăm curs atît în ceea ce privește tematica, cît și modalitățile de organizare a concursurilor.

Ne aflăm acum, în fața celui de-al XV-lea concurs Magazin istoric. El constă în 16 întrebări, care sînt publicate toate în acest număr. Întrebările sînt alcătuite pe baza articolelor apărute în numerele din aprilie din fiecare an din cei 15 (1967-1981) de apariție a revistei. O a șaisprezecea întrebare este formulată din articolele publicate în 1982, cel de-al șaisprezecelea an în care a intrat revista. Deci bibliografia concursului este alcătuită exclusiv pe baza numerelor 4 din 1967-1981 și a numerelor 1, 2, 3, 4/1982. Am urmărit să rememorăm astfel cîteva secvențe de seamă ale istoriei naționale, situîndu-le în context universal.

Atenție: Întrebările nu sînt grupate în ordine anilor.

Și acum alte cîteva precizări privind cel de-al XV-lea concurs Magazin istoric.

— Răspunsurile, împreună cu talonul de participare, vor fi trimise, pe adresa: Redacția Magazin istoric, căsuța poștală 1-702, Întrearea Ministerului 2, cod 70100, pînă cel mai tîrziu la 25 mai 1982 (data ștampilei poștale). Plicurile vor purta mențiunea Pentru concurs.

— Nu se iau în considerare variantele de răspunsuri și nici cele rectificate ulterior, singurele valabile fiind cele de pe buletinele de concurs, expediate împreună cu taloanele.

Dacă numărul scrisorilor cu răspunsuri exacte depășește pe cel al premiilor, câștigătorii vor fi desemnați, ca și pînă acum, prin tragere la sorți. Numele celor care atasează două sau

mai multe taloane vor fi prezente de două sau mai multe ori în urnă.

Datele personale ale concurenților (nume, adresă și profesie) vor fi scrise cîteț, cu litere mari de tipar, pe fila cu răspunsurile.

Concursul este dotat cu următoarele premii:

Premiul I	1 televizor DIAMANT
Premiul II	1 casetofon DANA
Premiul III	1 radioreceptor GLORIA 3
Premiul IV	1 radioreceptor MADRIGAL
Premiul V	1 picup GZ
Premiul VI	1 radioreceptor EXPRES
Premiul VII	1 aparat foto CERTO
Premiul VIII	1 radioreceptor GAMA
Premiul IX	1 aparat foto SMENA 8 M
Premiul X	5 stilouri HERO
Premiul XI	6 truse stilou SIRIUS
Premiul XII	10 albume foto
Premiul XIII	20 seturi diapozitive istorice
Premiul XIV	40 abonamente pe un an la Magazin istoric
Premiul XV	60 abonamente pe 6 luni la Magazin istoric

Încheind aici prezentarea celui de-al XV-lea concurs Magazin istoric, urăm participanților mult succes!

1) Marile demonstrații muncitorești antifasciste și antirăzboinice din București și din țară de la 1 mai 1939, la a căror organizare tovarășul Nicolae Ceaușescu și-a dat o excepțională contribuție, au avut un amplu ecou și pe plan internațional, reflectat și într-un document adoptat de Conferința internațională pentru democrație și pace (Paris 12-14 mai 1939), în care se releva faptul că poporul român a demonstrat că „se realizează la mișcarea antifascistă și că voința sa este de a lupta în mod real împotriva agresorului și fascismului”.

Cum se intitula documentul?

2) În vara lui 1893, aflat la Londra, C. Dobrogeanu-Gherea s-a întîlnit cu Fr. Engels, dăruindu-i un exemplar din lucrarea sa *Studii critice*, în două volume și discutînd despre dezvoltarea mișcării muncitorești din România pe baza socialismului științific.

Care era cel mai important eveniment din acel an, 1893, din viața proletariatului român?

3) În semn de cinstire a înaltului eroism al ostașilor români în luptele pentru zdrobirea hitlerismului, la 5 aprilie 1945, prin Ordinul 331 al Comandamentului suprem sovietic, Moscova saluta prin 20 salve de artilerie trase de 224 tunuri unitățile Armatei 1 române, care, după ce-și desfășuraseră toate eforturile la începutul anului în bătălia pentru eliberarea capitalei ungare, Budapesta, participaseră la eliberarea mai multor orașe cehoslovace.

Numiți aceste orașe.

4) La 18 decembrie 1887, un mare diplomat, istoric și om politic român atrăgea atenția asupra importanței crescînde a mișcării socialiste: „Sunt dator să declar că multe din ideile socialiste sunt ideile viitorului, idei cerute de progresul omenirii”.

Numele lui.

5) „Nimeni nu va tăgădui că mi-am consacrat activitatea mea cauzei păcii”, mărturisea marele diplomat român Nicolae Titulescu cel care, timp de peste două decenii, a fost un statornic luptător în „tranșeele păcii” și de la a cărui naștere se împlinesc 100 ani. În luna mai 1929, Titulescu rostea în două mari capitale europene conferințele **Dinamica păcii și Politica și pacea**, al căror mesaj trăiește prin esența sa profund rațională, ca exemplu de dăruire și implicare în numele unui ideal slujit și apărut cu toată convingerea.

În care orașe?

6) La 18 ianuarie 1943, orele 12.00, eroicii ostași ai Diviziei 136 infanterie, ai Brigăzii 61 tancuri și ai Diviziei 18 infanterie a Armatei 2 de izbire ale U.R.S.S. rupeau blocada pe care cotropitorii hitleriști o menținuseră în jurul unui mare oraș sovietic.

Numele lui.

7) Unul dintre cele mai frumoase exemplare de artă primitivă neolitică de pe pămîntul

românesc este acest vas de lut ars descoperit în 1934.

Cum a fost numit, pentru expresivitatea lui?

8) La 6/19 august 1920, mareșalul Joffre declara la solemnitatea ce avea loc la București: „Prin citirea capitalei României în ordinul de zi pe armată, Franța a voit să exprime în chip măgulitor admirația sa pentru orașul d-voastră, care a suportat cu atîta sînge rece și bărbăție asprele încercări ale războiului”.

Ce moment solemn avea loc în acea zi în capitala României?

9) Cărturar ilustru al epocii sale, Dimitrie Cantemir s-a bucurat de aprecierea elogiașă a contemporanilor săi. Dintre scrierile sale a avut un răsunător ecou, fiind tradusă și tipărită în limbile engleză, franceză și germană, lucrarea...

10) Cel de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice desfășurat la București, în august 1980, a înregistrat și participarea pentru prima oară la un congres mondial al istoricilor a reprezentanților dintr-o mare țară socialistă.

Din care?

11) Scriind **Magazinul istoric**, unul dintre marii istorici ai lumii, colaborator în paginile revistei în mai multe rînduri, consemna: „Am fost foarte impresionat de registrul larg al subiectelor abordate de **Magazin istoric**. În România există un public interesat viu de istoria întregii omeniri. România însăși a fost totdeauna un focar de cultură și comerț, iar istoria ei începe dintr-un trecut foarte îndepărtat”.

Care este numele acestui Profesor Emeritus?

12) Între 1845 și 1847, în București a apărut **Magazin istoric pentru Dacia**, revistă ce a îndeplinit un rol de seamă în dezvoltarea conștiinței naționale și în cristalizarea ideologiei revoluționarilor democrați români pașoptiști.

Conducătorii revistei.

13) La 4 mai 1858, W.E. Gladstone, liderul Partidului Liberal englez, propunea în Camera Comunelor o moțiune în favoarea unui mare și important act politic pe care poporul român se pregătea să-l realizeze.

La ce se referea moțiunea?

14) Una dintre cele mai mari revelații arheologice din veacul trecut a fost descoperirea Troiei de către Schliemann.

În ce an?

15) Cunoașteți numele istoricului român, care spunea: „Interesul unui popor pentru istoria sa este totodată măsura cea mai sigură pentru gradul său de cultură, pentru civilizația lui”?

16) În 1429, miniaturistul Gavril Uric a lucrat, din porunca lui Alexandru cel Bun și a soției sale Marina, un manuscris deosebit ca realizare artistică, adevărată capodoperă a artei medievale românești și universale, aflat astăzi într-o mare bibliotecă din Oxford.

Cum se numește biblioteca?

ASA VA PLACE ISTORIA?

CARON DE BEAUMARCHAIS

Fiu al unui cunoscut ceasornicar din Paris, Pierre-Augustin Caron de Beaumarchais, el însuși ceasornicar, reușește — cum am văzut în numărul anterior al revistei — să pătrundă în cercurile cele mai înalte ale Versaillesului. Ascensiunea sa rapidă de om politic și scriitor este întreruptă de implicarea într-un proces; întemnițat, este condamnat — pe nedrept — la pierderea tuturor drepturilor civile. Dar, să urmărim în continuare evocarea vieții și activității lui Beaumarchais.

FIGARO ȘI LUMEA NOUĂ

ANA MARIA ȘERBĂNESCU

În sfârșit, Beaumarchais ieșe din închisoare. În tot acest timp publicase succesiv patru *Memorii*, scrise cu o vervă scilipitoare, copleșindu-i cu sarcasm și ironie atât pe acuzații cât și pe judecătorii săi. După ce le citise, Voltaire spunea, referindu-se la autorul lor: „Mă tem că acest strălucit descreierat are de

fapt dreptate împotriva tuturor”; Rousseau le replica celor ce bănuiau că Beaumarchais nu ar fi adevăratul lor autor: „Nu știi dacă le-a compus el, dar ceea ce știu este că astfel de *Memorii* nu se fac pentru altcineva”; la Frankfurt, Goethe organiza lecturi publice din ultimul *Memoriu*; scriitorul englez Ho-

race Walpole îi scria unei prietene din Franța: „Am primit *Memoriile* lui Beaumarchais; am ajuns la al treilea și mă amuz copios... Înțeleg că... toată afacerea face miare senzație la voi”. Opinia publică trecuse de partea celui nedreptățit căci, așa cum a susținut Beaumarchais și așa cum au dovedit-o cerce-

tarile ulterioare, acuzația fusese nefondată și sentința injustă. *Memoriile* îi cuceriseră pe parizieni. Scrise sub forma unor dialoguri, fragmente din ele erau jucate pe străzi, în cafenele, în piețe și chiar la Palat.

După proces, situația lui Beaumarchais este dintre cele mai contradictorii. Pe de o parte, „națiunea indignată mă luase în brațe, bogății îmi puneau pungile lor la dispoziție, avocații mă invitau în birourile lor”; pe de alta, își pierduse drepturile civile, pe acela de a purta un nume, de a se căsători, de a ocupa funcții publice, de a fi jucat. Cum scrie Frédéric Grendel, „fusese urcat pe un soclu, ca o statuie, de unde nu putea cobori de frică să nu fie arestat”.

Placă în Anglia, de unde prin prietenul său La Borde, primul valet al lui Ludovic XV, își oferă serviciile regelui. Nu apucă să-și desfășoare bagajele, când, pe cale diplomatică, este înștiințat că Ludovic XV îl așteaptă de urgență la Versailles: „Îmi amintesc de toate calitățile dumneavoastră; mi se spune că o aveți și pe aceea de negociator — îi scrie regelui. Dacă ați putea-o folosi cu succes și cu multă discreție într-o afacere care mă interesează...” Este exact ceea ce își dorește Beaumarchais. Să o servească pe Maiestatea Sa, obligându-l astfel să ordoneze anularea sentinței ce-l islise să-și părăsească țara. Despre ce fel de afacere era vorba? Din timp în timp, la Londra erau publicate diverse scrieri satirice, injurioase sau defăimătoare la adresa unor personalități din Franța, inclusiv a Maiestății Sale și a noii sale favorite, Madame du Barry. Autorii, se pare că francezi exilați, își anunțau intențiile, permițând astfel celor vizați să le cumpere tăcerea. Agenții trimiși de Ludovic în Anglia nu reușiseră mare lucru. Monsieur Ronac (alias Caron) primește deci însărcinarea să „mușamalizeze” un nou pamflet așteptat să apară, scris de unul dintre cei mai incisivi autori, pe nume Théveneau de Morande. Fie că de Morande este cel mai răutăcios, fie că este cel mai înzestrat, fie că titlul pamfletului este

Memoriile secrete ale unei femei de stradă, avînd-o ca eroină pe du Barry, bătrînul rege țină cu tot dinadînsul să scape de el. Spre deosebire de agenții dinaintea lui, Beaumarchais devenise, la Madrid, prietenul intim al lui William-Henry de Nassau, conte de Rochford, fostul ambasador al Angliei în Franța, apoi în Spania, și în anul cu pricina, ministru de stat în guvernul englez. Despre Rochford se știe că simpatizează Franța, și Ludovic dorește ca pe complicatul eșchier franco-britanic nici un pion să nu fie neglijat. Tratatul de pace de la Paris, din 1763, care încheiase Războiul de șapte ani¹, în cursul căruia Franța aliată cu Austria, Spania și Rusia luptase împotriva Angliei și Prusiei, marcaseră sfîrșitul puterii coloniale a Franței, aceasta fiind silită să cedeze Angliei, Canada, insulele Grenada, Dominica, Tobago și litoralul senegalez. Hapul fusese înghițit cu greu și indigestia căpătase aspectul unui război rece între cele două țări. Tocmai de aceea oficialitățile engleze duceau politica struțului față de scrierile antifranceze tipărite pe teritoriul lor. Ronac reușește, cît ai bate din palme, să obțină un exemplar al pamfletului de la de Morande și garanția că, în schimbul a 20 000 franci plătibili pe loc, și a unei rente viagere de 4 000 franci, acesta îi va ceda toate exemplarele; dar mai important decît altul, după cum reiese dintr-o scrisoare, datată 7 iulie 1774, adresată lui Sartine, stabilește o colaborare de un tip mai special cu lordul Rochford: „Atunci cînd am primit oferta secretă a serviciilor lordului pentru orice treabă cu care [Ludovic XV] ar putea să mă însărcineze...”

Istoricul, prietenul și primul biograf al lui Beaumarchais, Gudin de la Brenellerie, scrie că, la întoarcerea d-lui Ronac în Franța, „surprins de promptitudinea reușitei sale, regele i-a mărturisit cît era de mulțumit”. Împreună cu Gudin se reîntoarce la Londra, face țîrgul cu de Morande, arde într-un cuptor cele 3 000 exemplare ale pamfletului și îi scrie regelui:

„Această afacere are și alte dedesubturi, de asemenea interesante pentru Maiestatea Voastră, dar ele nu pot fi încredințate hirtiei. Nu pot să le dezvălui decît Maiestății Voastre personal”.

Dar, cu o zi înainte de sosirea lui Gudin și Beaumarchais la Paris, regele moare de variolă. „Admir ciudătenia sorții care mă urmărește — se lamentează Pierre. Dacă regele ar mai fi trăit sănătos măcar opt zile, mi-aș fi recăpătat situația pierdută pe nedrept. Îmi dăduse cuvîntul lui de rege...”

Regele a murit!

Trăiască regele!

Se spune că la auzul veștii despre moartea lui Ludovic XV, Ludovic XVI și soția lui Maria-Antoaneta, ar fi exclamat într-un glas: „Atît de tineri și să domnim...” Aveau 20 și, respectiv, 19 ani. Primele schimbări făcute de noul monarh nu erau în dezavantajul lui Beaumarchais. Maurepas — prim-ministru, Turgot — la finanțe, Vergennes — capul diplomației, iar șeful Poliției, Sartine, secretar de stat pentru Marină. Beaumarchais nu întîrzie să-și impună prezența ca necesară:

„Sire,

Cînd în martie trecut, se părea că fug de nedreptate și persecuție, numai fostul rege, bunicul Vostru, cunoștea adevărata situație: mă onorase încredințîndu-mi o misiune deosebită și extrem de delicată în Anglia... Cînd am ajuns la Versailles, cu mare durere, l-am găsit pe rege mort; și, deși s-a interesat de zeci de ori de întîrzierea mea înainte de a se îmbolnăvi, nu mi-a rămas măcar consolarea de a-i fi spus că ordinele sale secrete fuseseră îndeplinite în totalitate.

Această afacere delicată prezintă mare interes, prin consecințele ei, pentru Maiestatea Voastră... Sînt lucruri pe care nu le pot încredința decît Dumneavoastră personal...”

¹ Magazin istoric, nr. 5/1974.

Beaumarchais aflase că în tiparnițele din Londra și Amsterdam se pregătea, de un anume Angelucci, un pamflet destul de veninos intitulat *În atenția ramurii spaniole* [a Bourbonilor] *asupra drepturilor ei — în lipsa de moștenitori — la coroana Franței*; era deci un atac la adresa reginei Maria-Antoaneta care nu născuse încă un delfin (moștenitor la tron). Subjugat cu totul de soția sa, de astă dată Ludovic XVI hotărâște imediat că răul trebuie stîrpit din fașă.

Beaumarchais se arată gata să acționeze, bineînțeles în schimbul promisiunii că regele îi va sprijini cererea de anulare a sentinței și îl va ajuta să-și recapete drepturile civile. „Domnul Beaumarchais, însărcinat cu ordinele Noastre secrete, va pleca spre destinație cît va putea mai repede. Discreția și sîrghiunța cu care le va îndeplini vor fi dovada cea mai agreabilă a dorinței sale de a Ne servi”. Semnat: Ludovic XVI.

Domnul Ronac pleacă deci după Angelucci. Cumpără și arde exemplarele în engleză și olandeză, apoi află că o ediție în germană e gata să apară la Nürnberg. Necesitatea de a obține sprijinul oficialităților germane îi oferă prilejul unei vizite la Maria Tereza, care ascultă cu mare răbdare, timp de o oră și jumătate, fără să creadă un singur cuvînt, povestea „îngerului păzitor” al reputației fiicei sale. În cele din urmă, personajul pînădu-i se bizar și dubios, dă dispoziție să fie arestat. Durează o lună pînă ce agenții mamei-soacre se întorc de la Paris, confirmînd că dl. Ronac este, într-adevăr, Pierre Caron de Beaumarchais, trimisul personal și secret al ginerelui ei, Ludovic XVI. Mărinimoasă, împărăteasa dorește să steargă urmele „întrevederii istorice”, oferindu-i o sumă însemnată de bani. Ofensat, Beaumarchais refuză. Banii. Acceptă, în schimb, ca o „mică amin-tire” a zilelor petrecute la Viena, un diamant de mare frumusețe, care, „în mod normal — cum notează Bachaumont, un scriitor francez contemporan evenimentelor — nu s-ar potrivea decît unui suveran”.

În același an, 1774, Ludovic, încurcat în propria lui politică internă, pe de o parte din pricina firii sale șovăielnice — dizolvase Parlamentul, voia să îl reînființeze, părerile mîmșitrilor erau împărțite — pe de altă din cauza cheltuielilor exagerate ale Mariei-Antoaneta, care secasera visteria statului, îl desemnează oficial pe Beaumarchais să-i redacteze un memoriu în care să prezinte o soluție politică posibilă, astfel încît aceasta să poată fi înțeleasă și însușită pînă și de ultimul cetățean al Franței. Deși cunoștea convingerile lui Ludovic în privința „monarhiei de drept divin”, Beaumarchais nu ezită să scrie în raportul său — riscînd să piardă totul: „Pentru un rege... dreptul săbiei ca și dreptul divin nu înseamnă decît dreptul forței, care nu este nicidecum un drept, deoarece el poate aparține, rînd pe rînd, oricărui partid capabil să devină mai puternic decît celelalte. Acest drept absurd... se opune întru totul unei autorități monarhice bazată nu pe forță ci pe dreptate...” Erau gîndurile celui Beaumarchais care iubea Franța, dreptatea și cauza celor mulți și care — așa cum au subliniat-o mai toți biografi săi — se ascundea sub masca glumețului, vanitosului, superficialului curtean Beaumarchais, gînduri care transpar ori de cîte ori iese la iveală scriitorul Beaumarchais.

Faimosul conflict...

În timp ce regele citea scrisoarea din 29 februarie 1776, Vergennes aștepta. Lupta rebelilor de dincolo de ocean, răsculații împotriva regelui Angliei, George III (1760-1820), nu putea fi văzută cu ochi buni de Ludovic. Dar regele coloniștilor era și adversarul său, îi luase, la sfîrșitul războiului de șapte ani, cele mai bogate colonii, făcînd din Anglia o mare putere în coasta Franței. Iată deci ocazia de a-i da o lovitură indirectă, sprijinindu-i, împotriva lui George III, pe americani. Ideea lui Beaumarchais de a-i aproviziona pe insurgenți ca oș de afaceri particulare, în realitate ca agent al

guvernului francez, era cît se poate de potrivită. Beaumarchais însă era un autor cunoscut, despre el se spuneau multe și nu totdeauna în favoarea lui. Cînd Vergennes adusesse vorba, cu politețe de altfel, despre acest lucru, Beaumarchais ar fi replicat: „N-am ce-i face, sînt de felul meu băttor la ochi. Fiecare om talentat e băttor la ochi. Și asta pentru că nu există foarte mulți oameni talentați”.

În sfîrșit convins, Ludovic XVI acceptă, în linii mari, planul expus. Dar Vergennes pune condiții: „Este esențial ca operația să capete, în ochii guvernului englez și chiar în ochii americanilor, aspectul unei speculații personale în care noi nu avem nici un amestec. Pentru ca ea să aibă o astfel de aparență, trebuie să fie, pînă la o anumită limită, la fel și în realitate”. Cu aceeași politețe, Vergennes îi dă de înțeles lui Beaumarchais că va fi obligat să-l renege, ba chiar să-i condamne în mod public activitatea, dacă englezii vor acuza guvernul francez de complicitate.

În 10 iunie 1776, Beaumarchais, cu milionul de livre primit de la Versailles, înființează, la Paris, Societatea „Roderigue Hortalez și Compania”, sub paravanul căreia urma să livreze Congresului Coloniilor Unite echipament complet și arme pentru aproximativ 30 000 oameni. La 4 iulie, coloniile engleze din America de Nord adoptă *Declarația de independență*¹. Cîteva zile mai tîrziu, sosește la Paris reprezentantul Congresului, deputatul Connecticutului, Silas Deane. Acesta semnează un contract cu firma „Hortalez”, prin care se obligă, în numele Coloniilor Unite, să plătească fiecare livrare în termen de cel mult opt luni, și anume 45% în polițe, iar restul în mărfuri: tutun, indigo, bum-bac. În septembrie, Beaumarchais, reabilitat, își recapătă toate drepturile.

Livrările către America se succed cu regularitate, datorîndu-se firmei „Hortalez”, ajungînd în 1777 la zece milioane. În timp ce Silas Deane scrie Congresului: „Nu aș fi reușit niciodată să-mi îndeplinesc

¹ Magazin istoric, nr. 7/1981.

misiunea fără eforturile neobosite, generoase și inteligente ale d-lui Beaumarchais, căruia Coloniile Unite îi datorează mai mult decât oricărui altuia de pe acest țărm al oceanului...”, alt american aflat la Paris, Arthur Lee — fratele delegatului Virginiei, Richard Henry Lee, cel care propusese, în 1776, la Philadelphia, *Declarația pentru independență* — insinua că furniturile expediate de firma „Hortalez” ar fi un cadou al regelui Franței și că Beaumarchais, Deane și chiar Benjamin Franklin, venit și el în Franța pentru a duce tratative cu Versaillesul, nu urmăresc decât să obțină profituri personale din toată afacerea. Și cum marea și tinăra Americă avea nevoie de arme, dar nu avea cu ce să le plătească, a preferat să dea crezare zvonurilor puse în circulație de Lee. Și să nu dea nici un ban.

Și, totuși... Congresul Statelor Unite ale Americii îi scria lui Beaumarchais, la 15 ianuarie 1779: „Recunoscând marile eforturi pe care le-ați depus spre binele lor, vă prezintă mulțumirile sale...”

Sentimentele generoase și vederile largi, ce singure ar fi putut inspira o conduită ca a dv., aduc cu prisosință elogiul acțiunilor pe care le-ați întreprins și frumuseții caracterului ce-l aveți. În timp ce, datorită deosebitelor înșușiri, v-ați dovedit de folos priunțului vostru, ați câștigat și stima acestei ținare republici, bine meritând aplauzele Lumii Noi.

Președinte,
John Jay¹

Prilej de reflecții melancolice pentru Beaumarchais, care notează: „Dintre toți francezii, oricare ar fi ei, sînt cel care a făcut cel mai mult pentru libertatea Americii, inspira-toare a libertății noastre; numai eu însumi am avut curajul să întocmesc planul și să încep executarea lui, în ciuda Angliei, a Spaniei și chiar a Franței; dar nu am fost menționat niciodată printre cei care au dus tratative, am ră-

mas străin de cabinetele miniștrilor, *inde irae*...”²

În 1795, surd, bolnav și ruinat financiar, Beaumarchais, în vîrstă de 63 ani, scrie pentru a cîta oară? strecurînd printre rînduri multă ironie subtilă: „Americani, v-am servit cu zel neobosit și n-am primit în schimb cît am trăit decât amărăciune, și mor rămînînd creditorul vostru. Suportați deci, ca pe patul de moarte, să v-o las moștenire pe fiica mea pentru a o înzestra cu ceea ce îmi datorați... Dacă m-aș teme că îmi veți respinge rugămintea... țara voastră fiind singura unde aș putea întinde mîna, cu capul sus, locuitorilor, ce mi-ar mai rămîne de făcut decât să rog cerul să-mi mai dea atîta sănătate cît să pot ajunge în America? Sosit printre voi... prea slăbit pentru a-mi susține drepturile, va trebui deci, pîrînd toate dovezile asupra mea, să mă las adus, pe un scăunel, în fața intrării adunărilor voastre naționale, și, întinzînd tuturor bonetul libertății, cu care nimeni altcineva mai mult decât mine nu a contribuit să vă împodobească conducătorul, să strig: «Americani, făceți-vă pomană cu prietenul vostru, ale cărui binefaceri nu au avut

² *Inde irae et lacrimae* (de aici minți și lacrimi): vers dintr-una din satirele lui Iuvenal.

drept recompensă decât acest *Dale obolum Belisario!*”³

Referindu-se la epilogul afacerilor firmei „Hortalez și Compania”, André Maurois conchide în *Istoria Statelor Unite*: „Beaumarchais a desfășurat o activitate incomparabilă, a livrat material de război pentru echiparea a 25 000 oameni, fără să fie vreodată plătit. Neînțelegerea nu a putut fi lămurită și Beaumarchais a murit în mizerie”.

A rămas însă — alături de o vastă și scînteietoare operă publicistică și literară — eroul popular creat de Beaumarchais, isteful Figaro, care nu s-a sfîșit să critice, cu o ironie necruțătoare, societatea franceză dinaintea revoluției din 1789 și care știa să iasă cu obraz curat din orice încercătură. Considerat de francezi ca simbol al luptei duse de starea a treia împotriva privilegiilor nobilimii, Figaro a trecut dincolo de luminile rampei. Tot așa cum — credem noi — personajul politic Pierre-Augustin Caron de Beaumarchais a trecut dincolo de scena afacerilor secrete ale epocii sale, rămînînd în istorie, legat de aspirația spre libertate și independență.

³ „Făceți-vă pomană cu Belisarie”. Locuțiune latină provenind dintr-o tradiție considerată, după ultimele cercetări, ca neadevărată. Conform acestei legende, generalul bizantin Belisarie (c. 504-565) — care, sub împăratul Iustinian, a luptat împotriva vandalilor, ostrogotilor și persilor, lărgind hotarele imperiului bizantin în nordul Africii, în peninsula Italică și Asia — a fost dizgrațiat și i s-au scos ochii fiind nevoit astfel să trăiască din cerșit.

În p. 48: Beaumarchais către sfîrșitul vieții (stînga) și Figaro, un personaj mereu tînr

În elul-sigiliu al lui Beaumarchais, pîrînd deviza *Ma vie est un combat* (Viața mea e o luptă)

¹ John Jay (1745-1829); om politic american, diplomat și președintele primei Curți de Justiție a Statelor Unite.

O străveche civilizație siriană

În urmă cu aproape cinci ani, în nr. 8 (125) din august 1977 al revistei noastre, am publicat articolul O bibliotecă de acum 4 500 ani, în legătură cu excavațiile arheologice întreprinse într-o regiune din nordul Siriei, Tell Mardikh, la aproximativ 60 km sud de Alep. Într-un articol recent, Françoise Monier aduce noi și interesante precizări în legătură cu străvechea așezare Ebla, descoperită pe platoul sirian. Publicăm mai jos largi extrase din acest articol.

DIN NOU DESPRE EBLA

FRANÇOISE MONIER

Pe colina din apropierea micului sat cu bordeie de pământ vâruite, se înălța, acum 5 000 ani, centrul unui bogat, puternic și rafinat imperiu — Ebla. Acolo se fabricau metale, se țeseau stofe, se lucrau ceramici cu decorații complicate. În aceeași epocă — mileniul III î.e.n. — europenii trăiau încă în colibe de trestie, pe malul unor lacuri. Ebla avea nu mai puțin de patru porturi, din care corăbiile plecau în Mediterana și în Golful Persic. Neguțătorii ei cumpărau nestemate din Afganistan, lemn de cedru din Liban, bumbac din Egipt, curmale din Persia.

Abia în urmă cu zece ani, numele Eblei era

aproape necunoscut. Se știa că ceva despre ea din unele inscripții vechi de trei-patru milenii. Sargon, marele rege al statului Akkad, din Mesopotamia Centrală, pretindea chiar că o primise în dar de la zeul său, Dagan. Dar regii de pe vremurile acelea spuneau lucruri atît de ciudate... Pentru istorici, Ebla era fie un mit, fie o amintire aproape definitiv ștearsă.

Dar iată că, asemenea Troiei lui Homer sub tirnăcoapele lui Heinrich Schliemann¹ acum un veac, Ebla a ieșit din adîncurile pămîntului, grație tenaci-

tății arheologilor. A ieșit cu zidurile sale, cu palatele sale, cu mormintele sale, cu cei două sute de mii de locuitori ai săi, cu arhivele cele mai bogate care s-au găsit vreodată privitoare la acea epocă. Ele povestesc, într-o limbă nouă, viața unui popor cu desăvîrșire necunoscut și a unui imperiu nebănuit.

Lumea arheologilor nu are nici o îndoială: Ebla ar fi descoperirea cea mai fantastică a unei jumătăți de secol, la fel de zguduitoare ca și reînvierea culturii Mari², de pe malurile Eufratului, și a lumii sumeriene, la fel de tulburătoare ca și reparația manuscriselor de la Marea Moartă.

¹ „Magazin istoric”, nr. 1/1967; 3/1967.

O limbă cu desăvirșire necunoscută

Totul a început în 1963. Paolo Matthiae, un tânăr arheolog italian, al cărui tată este conservator al muzeelor din Roma, vizitează regiunea. Tell Mardikh îl impresionează prin situarea sa strategică, la egală distanță de coasta mediteraneană și de așa-numitul Corn al rodniceii. La muzeul din Alep, l-a frapat un vas de piatră împodobit cu lei și războinici și dezgropat la Tell Mardikh. În forul său interior, tânărul arheolog consideră că obiectul este mult mai vechi decât datarea sa oficială și că regiunea ascunde un mister bine păstrat. La acea dată, mulți arheologi socotesc că această zonă din Siria nu merită prea multă atenție, întrucât n-a fost, după cunoștințele lor, decât un teritoriu parcurs de niște nomazi, pe care îi dominau, la o extremitate, faraonii, iar la cealaltă, regii sumerieni și asirieni.

Paolo Matthiae, care nu are decât 24 ani, cere să se instaleze la Tell Mardikh. Autoritățile siriene îi acordă permisiunea. „Eram inconștient“, mărturisește el astăzi. Cu atât mai mult, cu cât în 1963, el nu are habar despre conținutul gorganului din apropierea satului.

Obiectivul pe care și-l propune Matthiae este de a găsi originile culturii urbane în Siria de Nord. Un obiectiv deopotrivă vag și uriaș. Ani de-a rândul, tânărul scormonește sistematic colina, descoperind zid după zid, cărămidă după cărămidă. O muncă ingrată, oboșitoare. Cu greu reușește să dateze ceramicile dezgropate, între 1500 și 2000 ani î.e.n.

În 1966, arheologul găsește urmele unui palat regal din mileniul I î.e.n. Prima dovadă a unei așezări urbane puternice, într-o regiune

ne considerată pînă atunci ca un simplu loc de trecere. Echipa de cercetători se hotărăște să coboare strat cu strat, pînă la temelie Palatului. În 1968, iese la iveală torsul unei statui, care poartă o inscripție: Ibbit-Lim, fiul lui Ingrish-Hepa, regele Eblei.

Ebla! Numele îi stupefiază pe arheologi. Ebla era citată ca egală a culturii Mari — dispărută și ea de secole și scoasă la iveală de marele arheolog francez André Parrot —, dar cum să se afle în această parte a Siriei? Unii o situau în vecinătatea Damascului, alții în Turcia. Suspicioși, colegii lui Matthiae afirmă că statuia trebuie să fie, după toate probabilitățile, un dar cu dedicație. Tânărul savant răspunde prin tăcere și muncă. În 1973, el dă peste o masă compactă de cărămidă crudă, mult mai veche decât celelalte: sînt ziduri datînd din mileniul III î.e.n. Matthiae este fericit, căci are dovada că în Siria existau orașe pe vremea cînd Sumerul își înălța

cetățile-state, iar egiptenii își construiau piramidele.

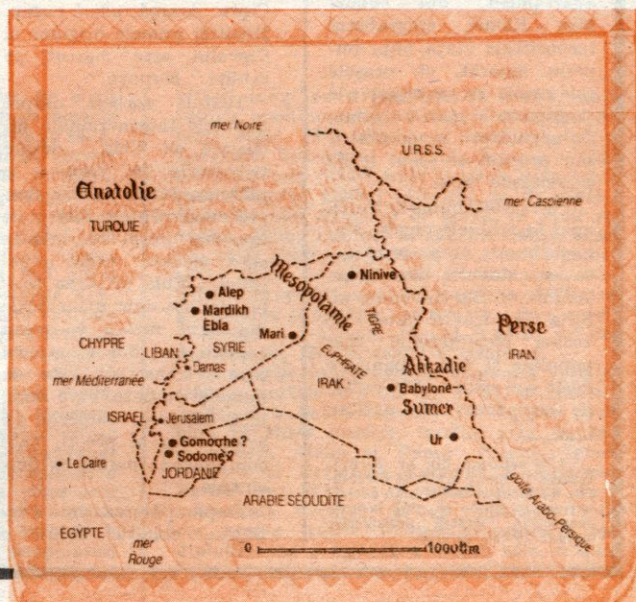
În 1974, se constată că zidurile excavate de echipa lui Matthiae aparțin celui mai vechi palat de această proporție scos vreodată la lumina zilei. Într-o încăpere sînt găsite 42 tablete gravate cu caractere cuneiforme. E o mare surpriză; nu se știa că pe aceste meleaguri scrisul există de 5000 ani — ca și în Egipt, ca și în Mesopotamia! O mie de ani suplimentari intră în istoria omenirii.

Matthiae cheamă în ajutor un coleg epigrafist, Giovanni Pettinato, specialist în asiriană. Acesta reușește să descifreze trăsăturile textului cuneiform, dar nu să-l și traducă. A picat peste o limbă cu desăvirșire necunoscută, care nu este nici sumeriană, nici akkadiană și care n-a apărut pe nici o altă tăbliță.

Pettinato o botează eblaia. În 1975, o lovitură de tîrnăcop într-una din încăperile Palatului îi pune pe cercetători în fața arhi-

În p. 52: imaginile, reproduse după fațada unui bazin din calcar, reprezintă scene de ritualuri antice

Așezările antice, în cadrul frontierelor de astăzi

velor regale. Tăblițele stau rinduite pe etajere, ca dosarele în birourile noastre. Într-o bună zi din jurul anului 2250 î.e.n., năvălitori veniți din sud au dat foc Palatului. Dar tăblițele de argilă crudă, gravate de scribi, nu au avut de suferit, ci s-au întărit, ca și cum ar fi fost arse la cuptor. Astfel, textele au fost păstrate pe veșnicie: 17 000 fragmente¹ și 2000 piese absolut intacte. De patru ori mai multe texte decât toate arhivele găsite pe toate șantierelor arheologice din aceeași perioadă. Săpătorilor lui Matthiae le-au trebuit opt zile de muncă pentru a aduna totul.

Controverse biblice

După luni de muncă, Pettinato întocmește un dicționar eblaito-sumerian. Apoi descompune semnele și le atribuie sunete, până ce cuvintele capătă un înțeles. Este o muncă istovitoare, deoarece fiecare semn poate să aibă până la 40 semnificații. În micul său apartament, din suburbiile Romei, epigrafistul reconstituie viața unui imperiu ignorat, cu orașele sale vasale, cu meșteșugurile și depozitele sale de grâne, cu neguțătorii și corăbierii săi, precum și regii, legile și zeitățile sale.

Peste 5 000 nume de locuri apar în arhivele regale. Numele unor orașe prietene, ca și numele unor orașe vrăjmașe. Ele dovedesc că Siria și Irakul erau pe atunci incomparabil mai populate și mai urbanizate decât s-a crezut. Ele arată, de asemenea, că existau

deja cetăți, a căror întemeiere se crezuse că era mai tardivă. Numele lor sînt gravate pe lutul întărit: Damasc și Gaza, Sodoma și Gomora și altele, despre care istoricii își închipuiau că sînt rodul imaginației.

Texte economice și comerciale abundă, deoarece Ebla este o răscruce a schimburilor de mărfuri,

Una dintre tăblițele cuneiforme de la Ebla

care își exportă brocarturile și importă aramă din Cipru. Aramă, adică cupru. Dealtfel numele originar al Ciprului este marcat pe tăblițe: Kupuru.

Textele vorbesc despre tratatele internaționale încheiate de Ebla, despre tributurile pe care i le plăteau statele vasale, despre evenimentele mai mult sau mai puțin importante care afectau viața imperiului... Ebla își avea scribii săi, așa cum mănăstirile din evul mediu își aveau copiii lor, dar și ucenici care transcriau liste de nume și cuvinte, cu o mână încă stîngace. Imperiul își avea poezi și preoți, care compuneau imnuri și descîntece.

După părerea lui Pettinato, eblaiții aveau o

concepție democratică despre viața publică, alegîndu-și regii pe șapte ani și ținîndu-i sub supravegherea unui sfat al înțelepților. Ei evoluaseră de la politeism la monoteism, în cadrul unui stat laic, și semănau uimitor de mult cu evreii Vechiului testament, avînd aceleași nume și trecînd prin aceleași încercări. Eber, care în Biblie este strămoșul lui Avraam, ar fi, după epigrafistul italian, unul dintre primii regi ai Eblei. Pettinato susține că patriarhul Avraam însuși, care în Biblie apare ca trăind în sec. XIX î.e.n., ar fi viețuit, de fapt, în mileniul III î.e.n., și nu la Ur, în Chaldea, ci la un alt Ur, lângă Ebla.

Nu toți specialiștii sînt de acord cu aceste interpretări. Ignace Gelb, marele orientalist al Universității din Chicago, contestă orice conexiune biblică a textelor eblaitice. Alți cercetători apreciază că marea majoritate a inscripțiilor nu a fost verificată și că eblaita nu ar fi o nouă limbă semită, ci doar o variantă dialectală a akkadienei.

Dar pe Paolo Matthiae nu polemicile îl interesează. El scoate la lumină, an după an, o civilizație necunoscută, urbană, cultivată, opulentă. Alte palate au fost desprinse din mormîntul lor multimilenar. S-au descoperit cupe trimise la Ebla de faraoni, arme din fildeș lucrat, pandantive de aur, coliere de lapislazuli. S-a reconstituit arhitectura eblaită, cel puțin la fel de bogată și de viguroasă ca cea a culturii Mari. O lume despre care nu s-a știut mai nimic își dovedește incontestabila prezență în istorie.

¹ În articolul din nr. 8/1977, Régine Dalnoky arată că cercetările au început în 1964. În același articol, se spune că pînă la data respectivă fuseseră descoperite numai 16 000 tăblițe.

MODA DE-A LUNGUL VEACURILOR

FLORENTINA DOLGHIN

Cită suferință în cursul istoriei, pe bleji bogătași, numai și numai pentru a respecta capriciile modei! Talii de viespe, plătite cu sănătatea cochetelor, încinse în nemiloase corsete de fier, adevărate instrumente de tortură... Coafuri dintre cele mai inimaginabile astăzi, care transformau capul într-o navă cu pinzele larg desfășurate în vânt, un gigant cuib de păsări sau un paner încărcat-ochi cu legume și fructe... Trene lungi de unul, doi, trei, patru și chiar cinci metri, pe care, în secolele XIV-XV, un străjer special postat în piața centrală a orașului italian Modena le tăia cu o lovitură iute de sabie, dacă depășeau această lungime „stas”, acceptată de regina Modă, dar osîndită de Biserică („dacă femeii i-ar fi trebuit coadă, Dumnezeu ar fi creat-o cu coadă”, remarcă un episcop)... Rochii cu decolteuri adânci prinse în niște enorme agrafe care îi îndritulau pe cavaleri să afirme: „mal degrabă te apropii de o tufă de trandafiri sălbatici decât de inima unei femei”... Pantaloni bufanți, umpluți cu vată, păr, rumeguș sau seegras, pe care bărbații îi purtau cu stoicism în tolu verii, la temperaturi de peste 30 grade... Pantofi bărbătești cu

virfuri lungi de o jumătate de metru, care, pentru menținerea echilibrului, necesitau un mers drept, fără clătănarea capului (pînă și Giovanni Boccaccio, autorul Decameronului, califică aceste virfuri drept ghearele Diavolului, care atrăgeau plăceri interzise de Biserică)... Și multe alte elemente de modă, de mult revolute, cărora noi, cei de azi, nu sintem capabili să le percepem puterea de atracție pentru sexul opus. Se spune că, dintotdeauna, bărbatul a cerut hainelor să-l exprime virilitatea, grandoarea și bogăția, iar femeia, care, secole de-a rîndul, și-a jucat singura ei carte, puterea de seducție, să-i evidențieze farmecul.

Cercetările întreprinse în domeniul veșmintelor — purtate în patru mil de ani de istorie a modei și a îmbrăcămintei, din Egiptul antic pînă în zilele noastre, trecînd prin Babilon și Ninive, Atena și Roma, Bizanț, Spania catolică și Germania puritană a Reformei, Parisul sec. XIX — prezintă, dincolo de o curiozitate firească, și un justificat interes pentru istorie. Pentru că moda a fost dintotdeauna o oglindă a vremii sale, a spiritului epocii.

Materiile prime

și voiajurile lor

Detasați de contextul lor istoric, pantofii cu virfuri ascuțite și înalta pălărie burgundă, din sec. XV, de forma unei căpățini de zahăr, ni se par de-a dreptul grotești. Încadrați în stilul gotic al epocii, în arhitectura vremii, cu tendința ei spre înalt, suplu, maiestuos, care a făcut ca edificiile să aibă aspectul unor osaturi fine de piatră, precum catedralele gotice din Chartres, Worcester sau Köln, cu acoperișurile lor ascuțite, acești pantofi și această pălărie sînt cît se poate de firești.

În sensul ei cel mai larg — afirmă cercetătoarele cehoslovace L. Kybalová, O. Herbenová și M. Lamarová, autoarele unei enciclopedii a costumului și a modei — noțiunea de modă cuprinde o gamă largă de manifestări exterioare ale moravurilor unanim acceptate într-o anumită perioadă. Moda domnește nu numai asupra vestimentației; ea influențează conceptele morale, dictează bunele maniere ale mesei, diferitele tipuri de vehicule, trăsuri, landouri, berline, grija acordată corpului omenesc, feței, părului, cu alte cuvinte, ea ne învață cum să mîncăm, cum să vorbim, cum să mergem, cum să salutăm — dacă, de exemplu, trebuie sau nu să ne descoperim capul cînd întîlnim, pe cineva etc. În Franța, de pildă, această uzanță a fost introdusă de Carol VIII (1483-1498), plăcut impresionat de reverențele nobililor napolitani.

În general însă, cînd pronunțăm cuvîntul modă, avem în vedere, desigur, încălțămintea, coafura și altele, dar mai ales îmbrăcămîntea și permanentele variații înregistrate în evoluția ei. Sub acest aspect, vestimentar, fiecare modificare a modei poartă în sine un anumit ideal de frumusețe. Baza oricărei mode fiind corpul omenesc, fiecare epocă își construiește propria sa concepție estetică despre formele fizice ideale, fapt demonstrat de metamorfoza canoanelor de frumusețe feminină de-a lungul veacurilor: de la trupeșele

Diferite înfățișări ale modei în: Ur (Sumer, mileniul IV î.e.n.)

Cnossos (Creta, cca. 1500 î.e.n.)

Danemarca (mileniul II î.e.n.)

statui ale lui Fidias sau formele opulente ale lui Rubens, pînă la liniile lungi, subțiri, elegante de astăzi. Pentru a aduce silueta cît mai aproape de idealul în vogă, hainele au accentuat sau au atenuat unele părți ale corpului, au corijat defecte și au creat iluzii, au făcut abdomenul proeminent, ca în evul mediu, sau talia exagerat de subțire, ca în rococo-ul sec. XVIII. Abia în veacul XX, i s-a permis siluetei, aprig torturate în cursul secolelor, să se prezinte în forma ei naturală. Abia atunci, femeia n-a mai trebuit să-și supună corpul torturii corsetului din rafinata epocă a Renașterii sau practicilor modei chineze și japoneze de a opri creșterea labei piciorului la fetițe. Abia în anii '20 ai secolului nostru, femeile din Europa și Statele Unite au început să-și expună gamba, ceea ce a reprezentat o revoluție în epocă.

Istoria modei este, probabil, la fel de veche ca a îmbrăcămîntei. Cîm de cînd omul a descoperit că hainele îl pot proteja de intemperii, el trebuie să fi luat în considerare și aspectul lor estetic. Aceasta este opinia cea mai larg răspîndită. Contrar ei însă, unii cercetători susțin că îmbrăcămîntea nu a reprezentat decît tirziu, pentru oamenii primitivi, expresia dorinței de a plăcea. „Hainele nu au constituit decît treptat-treptat un mijloc de seducție, care s-a pus în valoare avantaj fizice, reale sau artificiale”, scrie François Boucher, în voluminoasa sa lucrare *Histoire du costume en Occident de l'Antiquité à nos jours*. În cursul anilor, moda a fost marcată de tradiție și de evenimente istorice, care au influențat-o puternic. De pildă, sub ghilotina Revoluției franceze s-au prăbușit nu numai capete, ci și peruci, la propriu și la figurat. În Vechiul regim (cca. 1500 — 1789), a purta perucă era o uzanță absolut obligatorie pentru nobili, uzanță pe care avea să o abroge, după aproape 300 ani, revoluția din 1789.

Mult mai puțin anecdotică decît ne-ar putea părea, istoria modei și a îmbrăcămîntei ridică probleme de materii prime, procedee de fabricație, preț de cost, clase sociale.

Într-un cuvânt, există o strînsă relație între modă, pe de o parte, și economia și organizarea socială a unei țări, pe de altă, conchide cunoscutul istoric francez Fernand Braudel, în lucrarea sa *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe-XVIIIe siècle*. Drumurile linii, bumbacului, inului, cînepii și mătăsii au influențat radical moda; crizele regulate pe care le-a generat penuria de materii prime și-au spus serios cuvîntul în evoluția vestimentației. Europei îi lipseau lina, bumbacul și mătasea, afirmă autorul menționat, Indiei și lumii islamice — lina ușoară, Chinei — bumbacul. Africa Neagră cumpăra stofe de pe coastele Atlanticului și ale Oceanului Indian contra aur și sclavi. Existau zone predilecte de producție. Un areal al linii, de pildă, care valorifica experiența Americii și a soiurilor sale de lînă de lama, acoperea Europa, Iranul, nordul Indiei și al Chinei.

Cu timpul, textilele au început să circule și să se implanteze în noi regiuni. În sec. XIX, lina și-a găsit locul preferat în Australia, încă din veacul XII, bumbacul a depășit granițele Indiei și s-a instalat, ca la el acasă, în China. Începînd din secolul următor, XIII, Europa a cunoscut și ea prețiosul fir, mai ales acolo unde lina devenea tot mai rară. S-a răspîndit atunci o țesătură *ersatz*, barchetul, obținută dintr-o urzeală de in și bumbac, ce a înregistrat o mare vogă în Italia și mai ales la nord de Alpi, la Ulm și Augsburg. În sec. XV, Veneția își trimitea în Siria, de două ori pe an, nave de mare tonaj, pentru a căuta acolo bumbac, care se lucra și pe loc, de pildă, la Alep și în împrejurimile sale. Mai tirziu, în sec. XVIII, pe piețele europene au apărut stambеле de India, pinze fine, imprimate, care au făcut deliciul clientelei feminine pînă la revoluția industrială. Inul și cînepa și-au trăit traiul mai ales în Polonia, Țările baltice și Rusia. Europa Occidentală și America nu le-au adoptat de-

cît atunci cînd cele două plan-te au început să le aducă servicii în confecționarea cearșafurilor, lenjeriei de masă și de corp, sacilor, pantalonilor bărbătești, pinzelor de corabie și parimelor, care se fabricau fie din una dintre aceste plante, fie din amîndouă.

Cele mai strălucitoare călătorii le-a întreprins însă mătasea¹, care a pornit din China și a ajuns pînă în Mediterana. Ea a abordat lumea europeană în vremea lui Traian (98-117). În sec. VI, Justinian, supranumit și „împăratul mătăsii”, a reușit să introducă în Bizanț viermele de mătase, dudul alb, depănarea gogoșilor și apoi țeserea firului de mătase. Șase veacuri mai tirziu, găsîm mătasea în Sicilia și Andaluzia, iar în sec. XVI în Toscana, la Veneția, în Lombardia și de-a lungul văii Ronului.

Lumea negustorilor a utilizat moda în folosul ei. În sec. XVIII, mătăsarii lyonezi au exploatat supremația mondială a modei franceze, pentru a-și impune produsele în străinătate și a înlătura concurența. Cînd mătăsarii italieni au început să producă mătăsuri pe modele copiate de la francezi, lyonezii au găsit ac de cojocul lor: au angajat așa-numiți „ilustratori de mătase”, care reînnoiau modelele an de an. Pînă cînd copiile soseau pe piață, originalele erau deja demodate.

Italia, Burgundia, Spania și apoi...

Unde s-a născut moda? La Paris, bineînțeles, vor răspunde probabil mulți. Nu este deloc sigur. De-a lungul secolelor, multe țări și nu mai puține orașe și-au revendicat titlul de „arbitru al bunului gust”. Moda a sosit pe malurile Senei — afirmă cercetătoarele cehoslovace mai susamintite — după ce voiajase prin Europa: Italia, Burgundia și Spania. Mai întîi, pînă în sec. XII, moda europeană nu a înregistrat schimbări demne de luat în seamă. În Europa a domnit frumosul costum din epoca romană: tunica, lungă pînă în tălpi pen-

tru femei și pînă la genunchi pentru bărbați. În sec. XII, cînd a intervenit o oarecare modificare, respectiv lungirea hainei bărbătești, tradiționalistii au fost revoltăți, iar nou-tatea aspru criticată. Nici cruciadele² nu au avut o prea mare influență asupra vestimentației: ele au introdus mătasea ca materie primă și luxul blănurilor, fără a schimba fundamental formele îmbrăcămîntei. De fapt, termenul de modă nici nu prea este propriu acelor vremuri.

Fiecare civilizație a înspărat mai degrabă un stil, decît o modă, care rămîne legată, în principal, de transformări efemere. Sub acest aspect, al precipitării modificărilor ei, moda nu a apărut decît în evul mediu. Abia către 1350, s-a produs acea noutate care a indignat generația mai în vîrstă, apărătoare a tradiției: nobilii, scutierii și suitele lor au început să poarte veșminte scurte și mulate pe corp. Cam la aceeași dată, corsajele femeilor s-au ajustat, curturîndu-le formele, iar rochiile au început să aibă largi decolteuri, ceea ce a reprezentat un alt subiect de reprobare pentru spiritele conservatoare. Abia în acei ani poate fi datată prima manifestare de modă. În 1323, de pildă, în Franța s-au precizat statuturile breslelor de croitori, căpușari și meșteri de veste. Puterea modei asupra altor țări vecine sau îndepărtate una de cealaltă, ca și asupra unor întregi continente, a fost adesea o chestiune de supremație politică. Moda și politica au mers deseori mîna în mîna. Contribuția Italiei la istoria modei, de pildă, s-a înregistrat în epoca Renașterii și a înfloririi orașelor sale, Florența și Veneția, devenite centrele prosperului comerț al țării cu Orientul. Încă din sec. XIII, în diferite orașe ale Italiei de Nord funcționau mari fabrici de mătase, iar Milano avea o înfloritoare industrie de catifea. De fapt, focarele modei au apărut întodeauna în apropierea unor centre prospere ale industriei textile. Un exemplu tipic îl reprezintă Lyonul, renumit pentru rolul important pe care

¹ Din această carte, revista noastră a reprodus mai multe articole, în cîteva dintre numerele sale pe anul 1981.

² Magazin istoric, nr. 3/1971.

I-a conferit Franței în lumea modei.

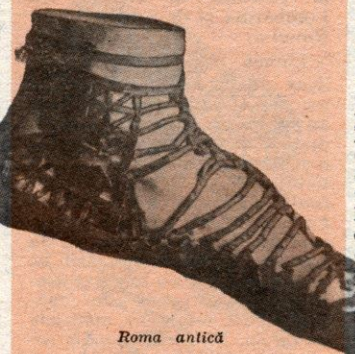
Cam un secol înaintea bătăliei de la Nancy (1477), încheiată cu moartea ducelui Carol Temerarul și anexarea Burgundiei la Franța lui Ludovic XI, ducatul Burgundiei — cu pivoții lui comerciali, Gand, Bruges și Ypres — s-a aflat printre fruntașe în ce privește ultimul strigăt al modei. Tesăturile, care prelucrau lina englezească, au înregistrat cote maxime de dezvoltare în Flandra. Schiller avea să spună mai târziu despre Curtea burgundă că era „cea mai splendidă din Europa, inclusiv Italia”. Dar odată cu bătălia de la Nancy și cu pierderea suveranității ducatului, secolul de lux vestimentar al acestuia a luat sfârșit.

În veacul XVI, regina modei a devenit Spania, beneficiară a marilor descoperiri geografice. Somptuozițitățile italiene a Renașterii, cu decolteurile sale mari, pătrate, cu mincile ample, cu dantelele și broderiile în aur și argint, cu brocarturile bătute în fire de aur, atlazurile și catifelele sale stacojii, i-a luat locul sobrietatea spaniolă: postavuri sumbre, negre (negrul era culoarea dominantă), veste strînse pe corp, și pelerine scurte, pantaloni bufanți, gulere montante, bordate cu pliseuri, simbolul semeției masculine, rochii grele și ample, sugerind demnitatea și decența feminină.

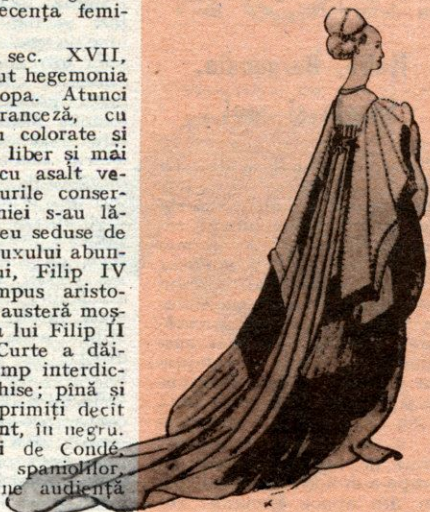
La începutul sec. XVII, Spania și-a pierdut hegemonia politică în Europa. Atunci îmbrăcămintea franceză, cu mătăsurile ei viu colorate și cu aerul său mai liber și mai degajat, a luat cu asalt vechea modă. Cercurile conservatoare ale Spaniei s-au lăsat însă foarte greu seduse de „noul val”. Ostil luxului abundent al barocului, Filip IV (1621-1665) a impus aristocrației sale moda austeră moștenită din vremea lui Filip II (1556-1598). La Curte a dăinuit încă mult timp interdicția culorilor deschise; pină și străluciri nu erau primite decât înveșmînți decent, în negru. Trimisul prințului de Condé, de altfel aliat al spaniolilor, nu a putut obține audiență

Egiptul faraonilor dinastiei XVIII
(1562-1308 î.e.n.)

Roma antică

Italia (costum de Curte, sec. XV)

la rege decit după ce și-a schimbat hainele cu unele pe gustul monarhului.

Abia către 1670, după moartea lui Filip IV, moda franceză a pătruns în chiar inima Spaniei, la Madrid, avind un mare succes. În Catalonia, noutățile vestimentare se instalaseră încă din 1630. La fel și în Olanda. Într-un tablou al lui D. van Santvoort, din 1635, aflat la Rijksmuseum, burgmeesterul Amsterdamului, Dirk Bas Jacobsz, și soția sa poartă costume tradiționale, spaniole, dar toți copiii lor sînt îmbrăcați după noua modă, franceză.

...Franța lui Worth

În evul mediu, îmbrăcămintea figurase în evaluarea averii. Inventare speciale, precursorele trusourilor de mai târziu, țineuseră contul tunicilor, vestelor, dantelelor și pelerinelor, ca și al mobilelor, bijuteriilor și argintăriei. Costumul medieval încărcat de ornamente și bijuterii — notează Claude Salvy în prefața la ediția franceză a enciclopediei semnate de cele trei cercetătoare cehoslovace — reprezentase un capital, un bun transmisibil din generație în generație, estimabil în cifre. Atunci, în veacul XVII, moda a devenit o chestiune de sezon, de zi și de oră. Sub acest aspect, fluctuant pe o anumită unitate de timp, ea s-a impus în Franța, în jurul anului 1700, cînd noțiunea a cunoscut „o a doua tinerete”, cum o numește istoricul Fernand Braudel. Nobilii din toată lumea au început să vină la Paris pentru a se îmbrăca modern, a-și comanda acolo dantele, pălării și alte accesorii. „Pentru Franța moda este ceea ce sînt minele de argint din Peru pentru Spania”, scria marele economist și om de stat Jean-Baptiste Colbert. Parisul, cu spiritul său liber-tin și cu gustul său rafinat, a luat conducerea partidei. „Parisul este, poate, singurul oraș din lume care își schimbă total aspectul într-un interval de cinci-șase ani”, nota, cam un veac mai târziu, aventurierul venețian Giovanni Casanova.

¹ Magazin istoric, nr. 10/1976

Dar evoluția modei, dacă analizăm comparativ măturile pictorilor — de la Fouquet (sec. XV) la Winterhalter (jumătatea sec. XVIII) —, a rămas încă lentă, vestimentația executându-se în mediul familial și meșteșugăresc. În 1765, Diderot menționa astfel, în *Enciclopedia franceză*, meșeria de modist: „De foarte puțin timp s-au stabilit la Paris acești modisti, părăsind complet comerțul lor cu mărunțisuri, pentru a se ocupa cu moda”.

În secolul luminilor, moda franceză a devenit cu adevărat suverană în lume. În 1716, chiar și în Peru, unde luxul spaniolilor era strălucitor, oamenii se îmbrăcau franțuzește, mai ales în haine de mătase, importată din Europa. Cu ajutorul unor păpuși-manechine (din flamandul *maeneken* = omuleț), care circulau pretutindeni, Parisul vremii a lansat moda în cele mai îndepărtate colțuri ale lumii. La Veneția, o fostă capitală a modei și a bunului gust, una dintre cele mai vechi prăvălii se numea „La Poupée de France” (Păpușa Franței). Păpușile amintite, cu talie de femeie — mesagerile ultimului strigăt parizian al modei —, au ajuns la Viena, Madrid, Sankt-Petersburg, Berlin etc. În 1642, sora regelui polon Wladislaw IV cerea unui emisar spaniol să-i aducă din Olanda, „o păpușă îmbrăcată franțuzește, pentru ca croitorul meu să ia model”.

În tot cursul sec. XVIII și mai târziu chiar, capitala Franței a avut însă o rivală, Londra. Capul de afiș al modei mondiale, Parisul, a suferit un puternic atac de „anglomanie”, cum îl numea, în 1769, un călător german. Vecinătatea celor două țări a facilitat un viu schimb de idei în domeniu. Ceea ce Parisul a reprezentat în materie de modă feminină a fost Londra pentru eleganța masculină. De fapt, cele două metropole au promovat în vestimentație trăsături esențialmente diferite, dar complementare: Parisul — imaginația și fantezia, Londra — stilul practic, sport.

De la Ludovic XIV (1643-1715) la Napoleon III (1852-1870), monarhii francezi au acordat o atenție specială mo-

dei. Poziția geografică a Parisului, lunga tradiție a industriei sale textile, iscusința croitorilor parizieni au îndrituit supremația absolută a acestui oraș în ce privește îmbrăcămintea feminină. În 1865, revista germană *Modenuelt* scria: „Ne place sau nu, Parisul este, în mod indiscutabil, regatul suveran și de necontestat al celei mai rafinate mode, de unde pornesc ordine în întreaga lume”. Acolo, la Paris, a apărut prima vedetă a modei, Rose Bertin, o femeie, supranumită „ministru modei” în timpul Mariei Antoaneta (1755-1793). Pentru a ne imagina cât de cit volumul afacerilor sale, e suficient să amintim că, în 1787, când a dat faliment, Rose Bertin a pierdut două milioane franci ai epocii, după o perioadă de despotism asupra unor regine și favorite ale Europei. Acolo, la Paris, a cîștigat femeia-croitor, în competiție cu bărbatul-croitor. Ani de-a rîndul, corporațiile franceze ale croitorilor acordaseră exclusiv bărbaților dreptul de a le îmbrăca pe femei. În 1675, doamna de Maintenon sprijinise o petiție adresată lui Ludovic XIV de către croitoresele pariziene, în care acestea își pledau cauza, motivînd că „a li se permite femeilor și fetelor să fie îmbrăcate de persoane de același sex reprezenta un act de bunăcuviință, de respect al pudoarei lor”. Apariția modistelor a introdus fantezia în accesorii. În 1779, de pildă, la Paris erau în vogă nu mai puțin de 200 modele de căciuli de damă.

Dar secolul XIX a înregistrat mari creatori francezi, cu casele lor de lux, situate, de obicei, într-un anume cartier al Parisului. Printre aceștia, două nume: Worth și Doucet. În 1845, venea pe malurile Senei englezul Charles Frederick Worth, un tânăr de 20 ani, cu numai 117 franci în buzunar. Cincisprezece ani mai târziu, el avea să o întîlnească — prin cea care era nu numai soția sa, ci și cel mai de succes manechin al lui — pe influenta ducesă de Metternich. În urma unei intervenții a acesteia, pe lîngă

împărăteasa Eugenia, soția lui Napoleon III¹, talentatul și întreprinzătorul Worth a devenit regele neincoronat al modei pariziene. Mai târziu, el nu avea să numere niciodată mai puțin de nouă regine încoronate printre clientele sale. Se spune că, cu ocazia inaugurării Canalului Suez², în 1869, Worth ar fi creat nu mai puțin de 150 rochii numai pentru împărăteasă. El a lansat crinolina, multă vreme în mare vogă, pentru că apoi s-a dispară sub ironii și critici, în timpul lui Napoleon III. La moartea sa, în 1894, i-au preluat casa fiul lui, printre clientele cărora s-a numărat celebra actriță italiană Eleonora Duse. Sarah Bernhardt și Réjane, alte două actrițe de mare renume, s-au îmbrăcat, decenii de-a rîndul, la nu mai puțin cunoscuta casă a lui W. Jacques Doucet, un rafinat colecționar și amator de artă, care s-a inspirat, pentru modelele sale, mai ales din picturile sec. XVIII.

În 1900, la strălucitoarea Expoziție universală de la Paris, la care au expus toți creatorii parizieni, Departamentul modei a fost prezidat, spre marea indignare a bărbaților, de o femeie, d-na Paquin, prima croitoareasă de lux — renumită pentru creațiile sale și arta de a le lansa — care avea să primească Legiunea de onoare. În perioada care a precedat primul război mondial și imediat după el, la Paris au apărut noi nume de femei creatoare de modele: d-na Vionnet, d-na Schiaparelli, Coco Chanel etc.

Inovație, tradiție și...

sărăcie

Trebuie făcută o netă distincție între „nebumnia modei” în Europa, cum o numește F. Braudel, și „cumințenia” ei pe alte continente. Un ambasadur venețian la Curtea regelui francez Henric IV (1589-1610) nota că „un om nu era considerat bogat, dacă nu avea

¹⁻² Magazin istoric, nr. 1-3/1978; 8-9/1977.

25-30 haine diferite și nu și le schimba zilnic". În China, la Pekin și în împrejurimile sale, ca și în provinciile nordice ale țării, costumul mandarinului, din mătase brodată cu aur, a fost relativ același la începutul sec. XV, în 1626, cînd îl descria un călător spaniol, ca și în sec. XVIII, cum reiese din gravurile veacului. În 1644, noii stăpîni ai țării, manciuriienii dinastiei Qing, nu au impus populației decît să-și radă părul, cu excepția unei meșe, și au modificat oarecum costumul de altădată, fără a interveni radical în vestimentație.

Japonia a fost și ea la fel de fidelă în păstrarea tradiției: pentru interior, kimonoul, de care cel actual diferă foarte puțin, pentru exterior, jimbatoriul, o haină de piele pictată. În 1609, căpitanul intermar al Manilei, într-o discuție cu secretarul șogunului, primea reproșuri, pe un ton amical, că spaniolii (Filipinele erau pe atunci posesiune spaniolă) au fost dintotdeauna inconstanți în materie de modă: „La numai doi ani distanță, spaniolii sînt alfel îmbrăcați. De vină sînt autoritățile că permit aceste abuzuri și acest libertinaj. Pot aduce mărturia tradițiilor și a vechilor noastre documente — spune mîndru secretarul șogunului — că națiunea mea nu și-a schimbat îmbrăcămintea de peste 1 000 ani”.

India a păstrat și ea, secole de-a rîndul, felul de a se îmbrăca, manierele și obiceiurile suveranilor moguli cuceritori¹. Cît privește Imperiul otoman, modelul turcesc a rămas imuabil, în tot cuprinsul său, fără a comporta variații de-a lungul secolelor. În 1741, călătorul Mouradj d'Ohsson, în lucrarea sa *Tablou general al Imperiului otoman*, remarcă: „Moda care tiranizează femeile în Europa nu preocupă nici un sex în Orient; acolo întîlnești pretutindeni același acoperămint de cap, aceeași croială, același fel de stofă”. La Alger, de pildă, oraș aflat sub stăpînire turcescă între anii 1516 și 1830, moda feminină a variat puțin în cursul celor trei secole.

¹⁻² Magazin istoric, nr. 9/1973, 9/1975.

Veneția (sec. XVI)

Franța (Curtea lui Henric III, 1574-1589)

Anglia (sec. XVIII)

Despre Persia, un călător ne informează, în 1686, că nu a văzut nici o deosebire între hainele lui Tamerlan², păstrate în tezaurul Isfahanului, și cele contemporane lui. „Orientalii sînt indiferenți la capitolul modă. Persanii nu-și schimbă nici culorile, nici nuanțele, nici stofele”, nota el.

A fi în pas cu moda a fost mult timp privilegiul aristocrației. De-a lungul istoriei, moda a semnatificat, pretutindeni și cu obstință, diferențierile sociale. În evul mediu, banii au reușit deseori să ascundă genealogiile. Dacă, în sec. XIV-XV, un duce din Țările de Jos își putea permite să-i asigure soției sale doar două toalete de gală, un negustor din Anversul aceleiași epoci li putea confecționa o duzină și chiar mai multe, subliniază autoarea estoniană Ella Vende, în articolul *Cea mai lungă trenă, cea mai înaltă pălărie*, consacrat stilului gotic și influenței lui asupra modei vremii. După prima recepție oferită în onoarea regelui francez Filip cel Frumos (1285-1314) și a soției sale, aflați în vizită în Țările de Jos, regina ar fi constat dezamăgită: „Credeam că sînt singura regină aici, dar văd că s-au strîns pe puțin o sută”. Cînd soțiile și fiicele burgheziei pariziene au arborat rochii de mătase, Henric IV și nobilimea sa au protestat vehement: era un material convenit numai aristocrației.

Dorința de lux vestimentar a fost prezentă chiar și în rîndul țăranilor înstăriți: „Tinerii au pălării cu galoane de aur și argint; fetele — acoperămintele de cap înalte de un picior și haine pe potrivă”, nota, în jurnalul său, preotul unui sat din Flandra, în 1696. Dar tot el continua, citeva pagini mai departe: „Dacă excepțăm duminicile, cînd se duc la biserică sau la crîsmă, acești tineri și tinere, fie ei bogați sau săraci, sînt de o asemenea murdărie, încît fetele devin un leac sigur contra dorințelor truștești ale bărbatilor, iar bărbatii contra celor ale fetelor”. În mod curent, în sec. XVII, țăranul European mergea în picioarele goale sau ca

și goale, chiar și atunci când se ducea în piața orașului cel mai apropiat.

Hainele săracilor, din orice țară ar fi fost ei, erau — cînd erau! — cele mai conservatoare: unele de sărbătoare, adesea rămase de la părinți, altele de zi cu zi, ieftine, la a căror fabricare se utilizau resursele locale. În sec. XVIII, femeile mexicane purtau aceleași tunici de bumbac sau de lînă, uneori brodată, în care le găseai Cortés¹, cu trei veacuri în urmă. Străiele peruaniilor nu s-au schimbat din sec. XVIII pînă astăzi: un pătrat de lînă de lama, țesută în casă, cu o despicătură pe centru, prin care se scoate capul — cunoscutul *poncho*. Păturile sărace ale Egiptului s-au îmbrăcat, secole de-a rîndul, într-un „val de stofă, strîns în cute, o haină de la gît pînă în tălpi, care mai degrabă învâluia corpul decît îl îmbrăca”, scria un călător în 1783.

Sătenii Europei nu au pus nici ei mai multă fantezie în confecționarea îmbrăcămintei. În 1828, un autor nota: „În vechi tablouri de război de ve vremea lui Ludovic XIV, țărani și țărăncile sînt reprezentate în haine care diferă foarte puțin de cele purtate de sătenii noștri de astăzi”. Fernand Braudel compară, de pildă, un tablou de Pieter Aertsen (1508-1575) și două pinze de Jan Brueghel (1568-1625), reprezentînd toate trei mulțimea unei piețe. De la prima privire, el distinge, după îmbrăcăminte, vinzătorii umili și pescarii de grupurile de burghezi. Apoi constată că, timp de circa 50 ani, care separă ultimele două picturi de prima, costumul burghez olandez s-a schimbat substanțial, în timp ce îmbrăcămintea femeilor din popor a rămas aceeași. În 1631, un tată lăsa prin testament fiilor săi obligația de a cumpăra mamei lor „o pereche de ciorapi și o cămașă, din doi în doi ani, și o rochie de postav gros, din trei în trei ani”.

Portul țărănesc a înregistrat totuși și el unele mici modificări. Astfel, de prin sec. XIII, în Apus, a început să se folosească lenjeria de corp. În

sec. XIV, sardinezii, bogați și săraci, dormeau încă goi. Dar două veacuri mai tîrziu, femeile din Sardinia obișnuiau ca, în semn de doliu, să poarte aceeași cămașă un an întreg, ceea ce înseamnă că lenjeria de corp se uzita de mult. Un demograf din sec. XVIII sublinia că rîia și alte cîteva boli de piele, cauzate de murdărie și lipsa lenjeriei, erau în regres în acel veac, dovadă că lenjeria de corp se folosea pe scară largă. Tot în sec. XVIII, țărani francezi au început să îmbrace haine groase de lînă.

În regat se fabricau tot mai multe stoffe de lînă și, cum acestea nu se exportau deloc, erau folosite pentru a încălzi un tot mai mare număr de francezi. Totuși, în ajunul Revoluției din 1789, sate întregi din Franța își confecționau hainele dintr-o pînă neagră, vopsită cu scoarță de stejar. Procedul era atît de răsbindit, încît peste tot întâlneai stejari decojiți. Chiar și la începutul sec. XIX, țăranul german se îmbrăca în pînă. În 1750, tirolezii purtau o bluză de pînă pînă la genunchi, gâmbelul le aveau descoperite, iar picioarele goale sau puse pe o talpă, susținută de gambă printr-o bareță de piele. În Toscana, trecut drept regiune bogată, în sec. XVIII, săteanul îmbrăca stoffe țesute în casă, din cîneapă sau un amestec de cîneapă cu lînă, în proporții egale.

Capriciile și extravagantele modei europene nu priveau deci decît un foarte mic număr de oameni, pe cei bogați, dintre care mai ales pe orășeni. Provincia a opus dintotdeauna o mare rezistență, născută din tradiții și lipsuri. În sec. XIX, odată cu dezvoltarea rapidă a industriei chimice, textilă și a îmbrăcămintei, preocupările vestimentare au devenit mai populare. Datorită vinzării masive a hainelor gata confecționate, începută în era mașinismului, prețul lor a scăzut, moda ajungînd grija a milioane de oameni.

Astăzi, fiecare ființă umană își aduce omagiu zeiței Modă. Spontan, cu entuziasm sau pasiv, cu toții îi sîntem sclavi. Modă a devenit o parte din urzeala existenței noastre cotidiene, culoarea acestei tapiserii care este viața.

„ADEVĂRURI” LIPSITE DE ADEVĂR

(Urmare din p. 41)

a căror stăpînire îi este necesară pentru a se mări la maximum și pentru a domina continentul; că se vizează îndeosebi România, din cauza resurselor ei agricole și petroliere.

— Nu credeți că este timpul și că este posibil să se oprească expansiunea germană?

— După părerea mea, este ultima ocazie. Dacă este lăsată să treacă, nu se va mai putea stăvili Germania și, în orice caz, aceasta ar cere sacrificii enorme, pe cînd astăzi victoria pare sigură! (subl. ns.).

După ce sublinia faptul că declarațiile șefului Marelui Stat Major român nu-l angajau decît pe acesta, dar și că i „se pare că ele corespund cu opinia generală a cercurilor militare din această țară”, colonelul Delmas își încheia raportul cu concluzia că România „va rămîne credincioasă angajamentelor militare asumate, fără să meargă mai departe, pînă la noi ordine, și că trebuie să păstreze — pînă la hotărîrea războiului sau a păcii, care este de competența marilor puteri — o atitudine rezervată, necompromițîndu-și relațiile pentru viitor; România va fi antrenată inevitabil în război, dacă el izbucnește, și ea se va alătura, conform tradiției sale istorice, Franței și Angliei, pentru a-și apăra regiunile de la frontieră rivnite de vecini ostili”.

Analiza contextului politic european, a atitudinii adoptate de guvernul de la Paris și de cel de la Londra, precum și a celui de la Praga, corelate cu pregătirile ce predominau la Marele Stat Major român și în sferile guvernamentale constituie un argument istoric, demonstrat prin documentele citate, pentru a releva că o ripostă din partea Franței și Angliei față de o agresiune germană îndreptată împotriva Cehoslovaciei ar fi găsit în România un aliat hotărît să intervină cu toate mijloacele de care dispunea pentru a contribui la înfrîngerea agresorului.

¹ Magazin istoric, nr. 6/1973, 4/1978, 6/1979, 3/1982.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

Iată-ne, deci, în fața Poștei Magazin istoric 181.

Dialogul — căruia nu i-am refuzat nici un subiect istoric — între cititori și redacție, început încă de la primul număr al revistei, împlinește și el 15 ani.

15 ani în care, permanent, cititorii noștri s-au aflat alături de colegii de redacție, de membrii redacției în eforturile comune de a face revista așa cum a fost în toți acești 15 ani.

15 ani în care, pe adresa revistei, poștașul a adus zilnic o bogată corespondență din țară și din străinătate. Ne-au scris și ne scriu oameni ai muncii din toate colțurile țării, români, maghiari, germani și de alte naționalități, — muncitori, țărani, elevi, profesori, cadre medicale, studenți, meseriași, funcționari, casnice, pensionari etc. — împărtășindu-ne opiniile lor privind revista, articolele publicate, ilustrațiile apărute, adresându-ne, totodată, numeroase sugestii și propuneri privind tematica viitoare, relatându-ne despre fapte istorice la care au luat parte, comunicându-ne noi descoperiri, semnalând nedorițele erori, apărute uneori în paginile revistei.

Ne-au scris și ne scriu cititori din Australia, Camerun, U.R.S.S., Anglia, Israel, R.F. Germania, China, Mexic, Ungaria, Bulgaria, Iugoslavia, Italia, S.U.A., Japonia, Suedia, Spania, Canada, Franța, Portugalia, Belgia, Bangladesh etc.

Toată această bogată corespondență constituie pentru noi o expresie elocventă a interesului și dragostei profunde pentru istorie a cititorilor noștri, a statornicilor sentimente de dragoste și prețuire față de revistă.

Magazin istoric este și va continua să fie o revistă în slujba adevărului istoric, a evocării trecutului nostru în interferențele sale cu lumea, a contribuției românilor la civilizația omenirii.

Iată, în această Poșta a redacției 181, câteva dintre gândurile pe care cititorii noștri au finit să le exprime redacției în preajma împlinirii celor 15 ani de la apariția Magazinului istoric.

DE LA PRIMUL NUMĂR

GRATIAN C. MĂRCUȘ, membru al Filialei Sălaj a Societății de Științe Istorice din R.S.R., Zalău, jud. Sălaj: Felicit redacția, colegii și colaboratorii la împlinirea a 15 ani de apariție a Magazinului istoric, cu o tematică tot mai bogată și variată. Prestigiu revistei, permanent sporit, se înscrie în prestigiu cultural nostru național.

Sentimentele mele față de revistă izvorăsc din inimă, cu toată sinceritatea, de la un vechi cititor pasionat, de la exemplarul nr. 1, pe care l-am cumpărat la Băile Buzias, unde mă aflam și când am avut bucuria să citesc în același nr. 1/1967 un răspuns pentru mine la Poșta redacției. Sînt amintiri ce nu se șterg din suflet.

14 000 PAGINI

Inginer **PAVEL GETIA**, din Timișoara: Se împlinesc 15 ani de la apariția Magazinului istoric, perioadă în care în cele peste 14 000 pagini au fost publicate numeroase articole ce au contribuit la îmbogățirea cunoștințelor despre istoria patriei și a altor popoare.

În toți acești ani, revista a purtat un permanent dialog cu cititorii săi. Răsfoind și reținând paginile celor 180 numere am putut remarcă stilul riguros științific, obiectiv, al articolelor publicate, caracterul educativ și mobilizator pentru masele de cititori.

Întîrind în al săisprezecelea an, urez Magazinului istoric la mulți ani, iar celor care, prin activitatea lor contribuie la apariția revistei, multă sănătate și putere de muncă.

DRUM LUNG

NICOLAE M. IORDĂCHESCU, din sat Leicești, com. Coșești, jud. Argeș: Cu luna aprilie 1982 s-a încheiat cel de-al 15-lea an de apariție al revistei Magazin istoric, revistă cunoscută pe plan național și internațional. Sînt abonat al Magazinului istoric încă de la primul număr și am o colecție bine conservată în biblioteca personală.

Urez revistei un drum lung în cunoașterea și prezentarea istoriei.

CU DRAGOSTE DE ISTORIE

Elevul **PETRE DĂNUȚ ALECU**, cl. a VII-a C, Școala generală nr. 74, din București: Am văzut la tovarășii pedagog un Magazin istoric cu concursul. Deși nu am mai participat la alte concursuri, mi-am procurat și al doilea

Magazin istoric. Pe urmă la biblioteca școlii și la colegi acasă am găsit numerele din colecția pe 1981. A fost foarte greu să găsesc răspunsurile. Mi-a luat timp destul de mult, dar acum sînt mulțumit. Și încă ceva. Mie nu prea îmi plăceau istoria și geografia. Acum am altă părere. Am rămas cu dragoste de istorie și geografie și de concursuri.

CONCURENȚI CITAI

IOAN M. BACOCIU, din Cluj-Napoca: Sînt unul dintre fericii câștigători al concursului Glorioasă aniversare a Partidului Comunist Român, premiul XII, un abonament pe un an de zile la această prestigioasă și iubită revistă a tuturor românilor — și nu numai a lor, căci am văzut printre cititori și cetățeni din R.F.G., U.R.S.S., S.U.A., Anglia, Bulgaria etc.

Bucuria mea a fost cu atât mai mare, cu cît și în ziarul nostru județean Făclia, la rubrica "Releu", imediat după publicarea rezultatelor concursului am fost citați cu numele și premiile obținute toți câștigătorii din județul Cluj.

BUCURIE INTELLECTUALĂ

Prof. **DEM MOTOC**, din Rîmnicu Vilcea: Ca cititor consecvent și vechi abonat al prestigioasei reviste Magazin istoric, țin să vă exprim întreaga mea satisfacție pentru bucuria și plăcerea intelectuală pe care mi-o provoacă în fiecare lună lectura acestor minunate reviste. Rigurozitatea științifică a materialelor publicate, problemele mereu interesante pe care le abordează, precum și finuta grafică o fac așteptată cu nerăbdare de cititori și abonați.

Concursurile organizate sînt foarte interesante și au o valoare instructivă deosebită.

COLECȚIE COMPLETĂ

Dr. Ing. **GH. PARLEA**, șef de lucrări, Institutul politehnic "Traian Vuia", din Timișoara: Mă număr printre mulți cititori al revistei Magazin istoric, de altă profesie decît istoria. Sînt, în același timp, deosebit de bucuros că în modesta mea bibliotecă, printre cărțile de literatură și specialitate, se găsește colecția completă a revistei.

Felicit Magazinul istoric cu prilejul celui de-al 15-lea an de apariție, dorindu-i să contribuie în continuare la misiunea nobilă privind cunoașterea istoriei poporului nostru și a celei universale de către marea public de cititori.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

PROFESOR IUBIT

IOAN GUCEANU, contabil, din com. Concești, jud. Botoșani: Citesc cu mult interes revista *Magazin Istoric*, completându-mi cunoștințele acumulate la școală, luând astfel cunoștință de documente noi și constatând, o dată în plus, bogăția de fapte istorice ale poporului nostru. Inflăcăratul patriotism care l-a însuflețit de-a lungul vecurilor.

Citind articolele din *Magazin Istoric*, simt ceea ce simte un elev pentru un profesor iubit, gustind cu satisfacție din izvorul de înțelepciune și căldură sufletească ce a caracterizat dintotdeauna poporul nostru.

Față de înalta ținută a revistei *Magazin Istoric* nu am decît stimă și un profund respect.

ELEV, STUDENT, PROFESOR — CITITOR

Mă numesc **WAEDT DANILA** și sînt profesor la școala generală de aici, din Sagu, jud. Arad. Încă din perioada cînd am fost elev, și apoi student, am citit cu multă plăcere revista *Magazin Istoric*. Este o revistă cu un nivel calitativ ridicat.

Apreciez faptul că în revistă apar periodice concursuri care permit aprofundarea diferitelor probleme de istorie națională și universală.

3 000 SUBIECTE

NICOLAE I. BĂRBIERU, din Ploiești: De la apariția primului număr al *Magazinului Istoric*, lună de lună, am reușit să am întreaga colecție. În bibliotecă ocupă un raft separat. Am întocmit, totodată, o evidență alfabetică a celor peste 3 000 subiecte abordate în paginile revistei și care constituie un prețios material documentar, necesar familiei și în special nepoatei mele, elevă.

PE SCURT

CONSTANTIN ROȘCULESCU, locuitor, din București: Multumesc revistei pentru articolele publicate în cel 15 an de apariție, care prezintă un real prilej de aprofundare și îmbogățire a cunoștințelor mele.

LAURENTIU GURALIUC, din Suceava: Felicitări pentru modul în care este realizat *Magazinul Istoric* unde istoria românească și universală este prezentată în adevărul ei.

ION VIȘOIU, din Pitești: Posed colecția completă a revistei și o consider o adevărată bogăție. De multe ori am recitit cu deosebit interes numere mai vechi și întotdeauna am găsit ceva nou, interesant.

VALENTINA BOLDUR, dactilografă, din Craiova: Felicit revista la o 15-a aniversare pentru înalta ei ținută grafică, ce și-o merită de la primul număr.

Prof. **AUGUSTIN RUS**, din com. Budesti, jud. Bistrița-Năsăud: Posed colecția din 1970, cînd am devenit student. Ca profesor, *Magazin Istoric* îmi folosește mult în clasă, atît prin articolele publicate, cît și prin ilustrațiile foarte sugestive.

CONCURSURI

Cele 14 ediții ale concursului *Magazin Istoric*, organizate în perioada anilor 1970-1981, s-au bucurat de largă apreciere a cititorilor noștri, mulți dintre aceștia adresîndu-ne noi și interesante sugestii și propuneri privind tematica și modul de organizare a concursurilor. Răspunzînd dorinței unui mare număr de corespondenți am dedicat cel de-al XV-lea concurs *Magazin Istoric* (prezentarea și întrebările în p. 46) celor 15 ani de apariție a revistei.

Pe marginea concursului nr. 14 Cîne? Unde? Cînd? ne-au mai scris și următorii cititori: **ION LIVIU DRĂGOI**, din Galați; **PETRE GEORGESCU**, din com. Sirineasa, jud. Vîlcea; **FLORIN N. MAREȘ**, din Roman; **DORINA STĂNESCU**, din Constanța; **CONSTANTIN BELDIE**, din Bacău; **HRISTEA PĂSLĂ**, din Corabia; **PETRU PRECUȘAȘ** din Timișoara; **DANIEL IONȚĂ**, din Tirgu Jiu; **NICOLAE GOLGO-**

JAN, din Tirgu Jiu; **NICOLAE CIOF**, din sat Bucura, jud. Mehedinți; **NICOLAE TIMOFTE** din București; **GEORGE MĂMULARU**, din Rîmnicu Vîlcea; **ION-FIORIN TROCARU**, din București; **PETRE DACEF**, din Mahmudia, jud. Tulcea; **IULIU INDREIU**, tehnician agronom la Stațiunea de cercetare și producție pentru cultura paștilor Jucu, din com. Jucu, jud. Cluj; **IORGU DUNCEA**, din București; **IOAN GH. GEORGESCU**, din Craiova; **VASILE RABUSANU**, din Husi; **ION MARINA**, din Hunedoara; **IOAN HADIAȘ**, din Oradea; **FISCHMAN MENDEL**, din Timișoara; **AL. BOIȚĂȘI**, din Turda; **EUGEN SERBĂNOTU**, muncitor I.M.M., din Cîmpulung Muscel; **DUMITRU GH. ANGHEL**, tehnician topograf, din Craiova; **GLEB STATNIC**, din București; **GH. GAFTONEANU**, din Măluic, jud. Tulcea; **LEON PORCIUC**, din Iași; **MARIN CHIRITESCU**, din com. Apele VII, jud. Dolj; **IOAN OLTEAN**, din Ocna Mureș, jud. Alba; **VIOREL DUMITRACHE**, din Tirgoviște.

MULȚUMIRI

Mulțumim, de asemenea, următorilor cititori pentru gândurile și urările adresate revistei cu acest prilej: **ANDRĂȘ**; **GHEORGHE SURUBARU**, din București; **GRIGORE MIHĂILĂ**, din Rîmnicu Sărat; **ION V. COCU**, din com. Flîrșești, jud. Galați; **CONSTANTIN BĂJENARIU**, din Suceava; **A. VARGHEȘ**, din Galați; **MELANIA** și **IOAN SLAVU**, din Deva; **VALERIU BILȚ**, din Tirgu Lăpuș, jud. Maramureș; **ADRIAN NIȚĂ**, din sat Cornișa, jud. Dolj; **GH. FODOREANU**, din Cluj-Napoca; **dr. S. HERES**, din Baia Mare; **VASILE CUCU**, din Arad; **TRAIAN GH. BUNDACHE**, din Constanța; **AUREL RADU**, din Brăila; **ROMULUS CIO-ROGARIU**, din Deva; **prof. IONEL FARCAȘ**, din com. Feinac, jud. Arad.

SOLICITĂ MAGAZIN ISTORIC

MIHAI DEAC, sat Nănești 164, com. Bîrsana, jud. Maramureș: colecția pe anii 1967; 1968; 1969; 1970; 1971; 1972; 1973; 1974; 1975; 1976; 1977; 1978; 1979; 1980.

GHEORGHE AXANTEI, sat Buciumi, com. Ștefan cel Mare, jud. Bacău: nr. 1-8, 5/1967; 2/1982.

CONSTANTIN PANTAZESCU, C.P. 30-70, București: nr. 1-3, 6-6/1980; 6/1981.

OLEG BLAGOVESCHENSKI, aleca Polana Cernel, nr. 4, bl. E-4, et. IV, ap. 22, București: nr. 1, 3-4/1967.

TEODOR CRISTEA, b-dul Saturn, nr. 42, sc. B, ap. 2, Brașov: nr. 1-8/1967.

DANIEL ALEXANDRU I. FIR, sat. Podu Broșteni, oras Costești, jud. Argeș: nr. 10/1972; 10/1976; 8, 10/1978.

MIRON LAZĂR VINCA, Piața Eliberării, nr. 7, bl. 7, sc. C, ap. 25, Hunedoara: nr. 6, 9/1973; 7/1979; 6/1980.

EMIL MĂRGESCU, com. Bătești, nr. 63, jud. Timiș: nr. 1-12/1968; 10/1971; 6-9/1975; 8-12/1977; 12/1978; 8-12/1980; 5-10/1981.

TALON

de participare la concursul

magazin 15+1

xv istoric

CONTENTS (Romanian History) L. ȘIMANSCHI, ȘT. S. GOROVEI, A. PLĂMĂDEALĂ Stephen the Great—525 Years since his Crowning • V. LIPATTI Titulescu and his Contemporaries • G. T. KIRILEANU Reminiscences on Nicolae Iorga (II) • C. SIMIONESCU Map of Dacia in Ortelius' Atlas (1595) • 1906. The VII-th Workers' and Socialist Movement Congress • C.N. VELICHI Romanians and the Re-birth of the Bulgarian National State • ȘT. ȘTEFĂNESCU Documents of History • I. TALPEȘ, M. ȘTEFAN Romania and the Sudeten Crisis • The XV-th CISH: Thirst for History

SOMMAIRE (Histoire roumaine) L. ȘIMANSCHI, ȘT. S. GOROVEI, A. PLĂMĂDEALĂ 525 ans depuis le couronnement d'Etienne le Grand • V. LIPATTI Titulescu et ses contemporains • G. T. KIRILEANU Souvenirs sur Nicolae Iorga (II) • C. SIMIONESCU La Carte de la Dacie dans l'Atlas d'Ortelius (1595) • 1906. Le VII-e Congrès du mouvement ouvrier et socialiste • C.N. VELICHI Les Roumains et la renaissance de l'État national bulgare • ȘT. ȘTEFĂNESCU Documents de l'histoire • I. TALPEȘ, M. ȘTEFAN La Roumanie et la crise des Sudètes • Le XV-e CISH: La Soif d'histoire

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Л. ШИМАНСКИ, ШТ. С. ГОРОВЕЙ, А. ПЛĂМĂДЯЛĂ Стефан Великий—525 лет от восшествия на престол • В. ЛИПАТТИ Титулеску и его современники • Г.Т. КИРИЛЯНУ Воспоминания о Николае Йорге (II) • К. СИМИОНЕСКУ Карта Дакции в атласе Ортелиуса (1595) • 1906. VII-ой съезд рабочего и социалистического движения • К. Н. ВЕЛИЧИ Румыны и возрождение болгарского национального государства • ШТ. ШТЕФĂНЕСКУ История в документах • И. ТАЛПЕШИ, М. ШТЕФАНА Румыния и Судетский кризис • ХУ.МКИН: Жажда истории

INHALT (Rumänische Geschichte) L. ȘIMANSCHI, ȘT. S. GOROVEI, A. PLĂMĂDEALĂ 525 Jahre von der Thronbesteigung Stefans des Grossen • V. LIPATTI Titulescu und seine Zeitgenossen • G. T. KIRILEANU Erinnerungen über Nicolae Iorga (II) • C. SIMIONESCU Daziens Landkarte im Ortelius' geographischen Atlas (1595) • 1906. Der VII. Kongress der Arbeiter- und Sozialistischen Bewegung • C.N. VELICHI Die Rumänen und die Wiedergeburt des Bulgarischen Nationalstaates • ȘT. ȘTEFĂNESCU Geschichte in Urkunden • I. TALPEȘ, M. ȘTEFAN Rumänien und die Krise der Sudeten • Der XV. CISH: Leidenschaft für Geschichte

SUMARIO (Historia romana) L. ȘIMANSCHI, ȘT. S. GOROVEI, A. PLĂMĂDEALĂ 525 años desde la subida al trono de Esteban el Magno • V. LIPATTI Titulescu y sus contemporáneos • G. T. KIRILEANU Recuerdos sobre Nicolae Iorga (II) • C. SIMIONESCU El mapa de Dacia en el atlas de Ortelius (1595) • 1906. El VIIº Congreso del movimiento obrero y socialista • C.N. VELICHI Los rumanos y el renacimiento del Estado nacional búlgaro • ȘT. ȘTEFĂNESCU Historia en documentos • I. TALPEȘ, M. ȘTEFAN Rumania y la crisis sudeta • El XVº CISH: La sed de historia

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada
13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136—137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI: Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstășel, Ana Maria Șerbănescu, Marian Ștefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR: Anton Tănase
CORECTURA: Georgeta Apreotești, Constanța Avram

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la oraș și de la sate. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

42 427

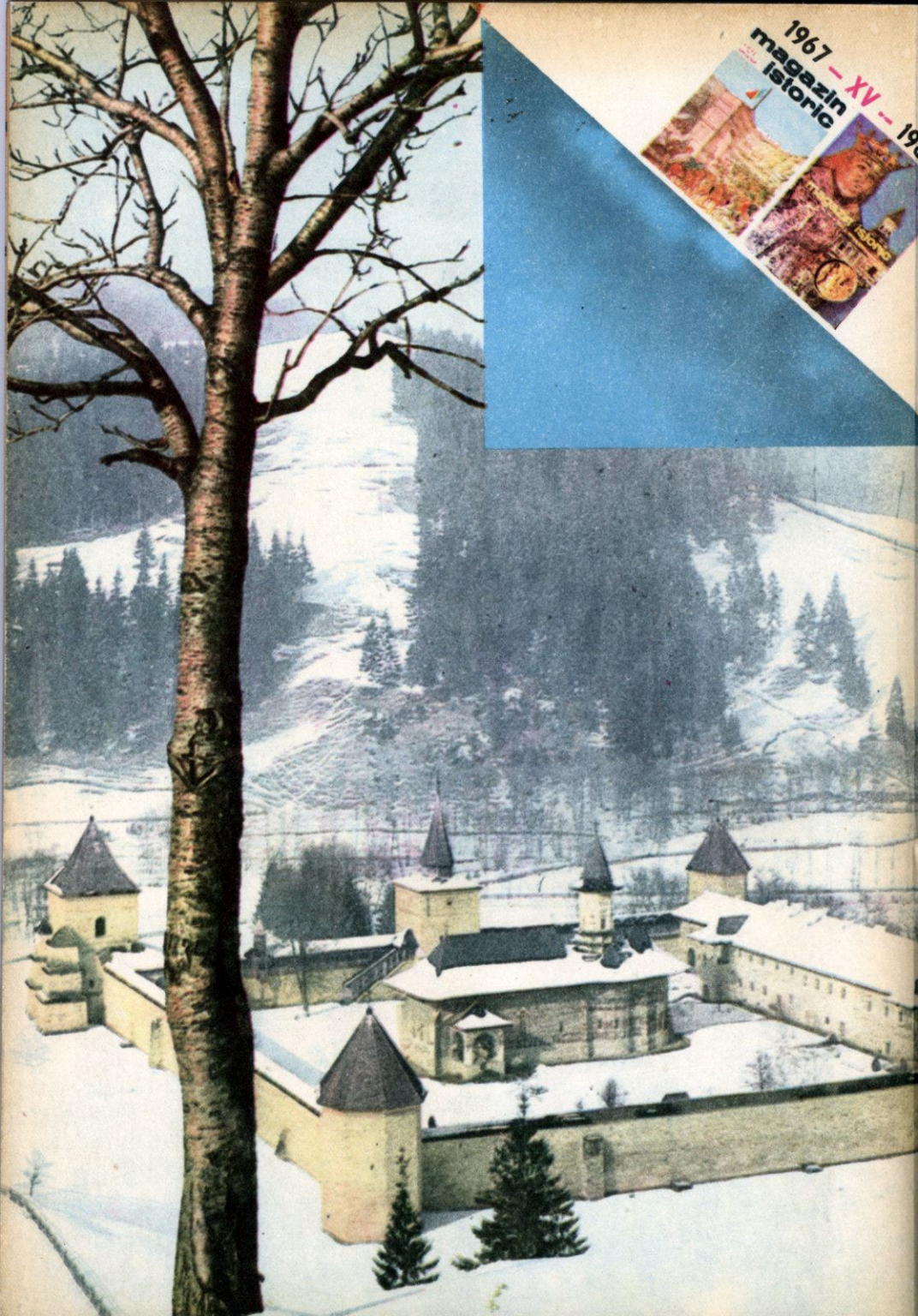
Hvornår?

ude

hjemme

18710

1967 - XV - 1968
magazin istoric